

સુરત : અન્ય શહેરોથી ભિન્ન, ગતિશીલ અને વિકાસોન્મુખ

૨૫ માર્ચ, ૨૦૨૩

abhiyaanmagazine.com ₹ 30-00

અભિયાન

Pioneer in
spices since 60 years

ઓસ્કર વિજેતા
'એવરીથિંગ એવરીવેર
ઓલ એટ વન્સ'

સુરત
સ્પેશિયલ

Desh ka Swad

Rajashahi Garam Masala

JHAVERI SPICES PVT. LTD.
www.mastspices.com

VISIT...

LANZAROTE
Caliente.COM

Pioneer in
spices since 60 years

*Kya Mast
Swad Hain*

Desh ka Swad

JHAVERI SPICES PVT. LTD.

Email: info@mastspices.com | Call 1 800-313-3424 | www.mastspices.com

Now Available on [amazon](#) | [Flipkart](#) | [JioMart](#) | [udaan](#) | [bigbasket](#)

સમર ઉવાય

તેજુલો તોખાર ઉનાળો

માલદામાં કેરીના

અંકુર વહેલા ફૂટ્યા!

ચકલીઓનું

સંરક્ષણ અને સંવર્ધન

૨૫ માર્ચ, ૨૦૨૩

abhiyaanmagazine.com ₹ 30-00

અભિયાન

ઓસ્કર વિજેતા
'એવરીથિંગ એવરીવેર
ઓલ એટ વન્સ'

સુરત
સ્પેશિયલ

સુરત : અન્ય શહેરોથી ભિન્ન, ગતિશીલ અને વિકાસોન્મુખ

• સુરતીઓના મનમોજી સ્વભાવ પાછળ છુપાયેલ છે કંઈ કેટલાંય દર્દ અને પીડાઓ

એજ શુદ્ધતા અને વિશ્વાસ રૂપ થી વધુ કઠોળ

Customer Care & Distributors' Enquiry: 99988 44907

SINCE 1965

स्ट्रॉंग हींग तइके की डिब्बिया

रामदेव स्ट्रॉंग हींग
100g पेक पर **₹30** नी भयत*

Buy our products online
www.ramdevstore.com

www.ramdev.co.in

જીવનધર્મનો મર્મ

આપણે આજીવિકાનું સાધન અને જીવનધર્મ વચ્ચે ભેળસેળ કરી નાખી છે, આજીવિકાનું કંઈક સાધન તો જોઈએ જ છે. સ્વમાનભેર જીવવા માટે માણસને આછીપાતળી આજીવિકા જોઈએ, પણ આજીવિકા તે પોતાના કે પોતાના કુટુંબના ભરણપોષણ માટે જ છે. માણસની જિંદગી શું માત્ર આજીવિકાના ઉપાર્જન માટે જ છે? એક પશુ પણ નાનો-મોટો શિકાર કરીને, ગમે ત્યાંથી લૂંટખૂંટ કરીને પોતાના પેટનો ખાડો તો પૂરે જ છે. હકીકતે તેને પણ આ આજીવિકા પ્રામાણિક જ લાગતી હશે, પણ જીવનધર્મની જુદી જ વસ્તુ છે. તેને લીધે માણસ અન્ય પ્રકારના જીવોથી જુદો પડે છે. જીવનધર્મની સાચી પિછાન અને તેનું સાચું આચરણ માણસની જિંદગીને વિશેષતા અર્પે છે. માણસને ભલા થવાનું કેમ ગમે છે? મૂડી, શોષણ અને પરિશ્રમની કોઈ ચાવીઓ ત્યાં લાગુ પડતી નથી. આપણે ખુદ કાર્લ માર્ક્સને પણ અદબભેર પૂછી શકીએ કે ભલા માણસ, આટલી દારુણ ગરીબી વચ્ચે તને માનવના શ્રમની, મૂલ્યની અને મૂડી દ્વારા તેના થતાં શોષણની સંહિતા લખવાનું તપ કરવાનું કેમ મન થયું? માત્ર ઊંચા ભાવે મજૂરી વેચવાની વાત હોય તો તે આ ધંધો કદી કર્યો જ ન હોત- આટલી બધી મહેનત, આટલું બધું વાંચન, આટલું બધું આત્મમંથન શા માટે, શું મેળવવા માટે?

-ભૂપત વડોદરિયા, ('પંચામૃત', પેજ નં.૭૨)

ભૂપત વડોદરિયા

આજથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણા શાસ્ત્રોએ વર્ણવ્યવસ્થાનો વિચાર આપ્યો. આ વર્ણવ્યવસ્થા કોઈ પિરામિડ કે હાચારકી નહોતી. માત્ર એક સમાંતર વ્યવસ્થા હતી, જેમાં સહુ પોતપોતાનો વ્યવસાય કરે અને સૌને પોતાની આવડત અથવા શ્રમનું યોગ્ય મૂલ્ય પ્રાપ્ત થાય. જે સમાંતર વ્યવસ્થા હતી એને ઊંચનીચના પિરામિડમાં બદલીને માનવ, શ્રમ અને બુદ્ધિને આપણે એવા વિભાગોમાં વહેંચી જ્યાં શ્રમ અને આવડતને બદલે સંપત્તિનું પિરામિડ રચાઈ ગયું... જે ઓછી આવક ધરાવતા હતા એમને માટે તકો ઘટી, કારણ કે શિક્ષણ અને બીજી સુવિધાઓ ઉપર ફક્ત આર્થિક રીતે સંપન્ન લોકોનો અધિકાર પ્રસ્થાપિત થવા લાગ્યો.

બાઇબલ લેટિનમાં જ વાંચી શકાય કે, પૂજા કરાવવાનો અધિકાર ફક્ત બ્રાહ્મણો પાસે જ રહે, એ નિયમ શાસ્ત્ર કે વેદમાં નહોતો, એ સમયના સમાજે પોતાની હાચારકી અથવા વર્ણવ્યવસ્થાને ઊંચનીચમાં ફેરવવા માટે આવા નિયમો પ્રસ્થાપિત કર્યા... શ્રમ કરનાર મજદૂર વર્ગ વગર આપણી જીવનશૈલી આટલી સગવડભરી કે સરળ ન હોઈ શકે એ બાબત છતાં એમના શ્રમને સન્માન આપવાને બદલે કે એમનું મૂલ્ય કરવાને બદલે આપણે સૌ આવા લોકો સતત શ્રમિક જ રહે અને આર્થિક રીતે એમનો વિકાસ રૂંધાય એ દિશામાં પ્રયત્નશીલ થઈ ગયા! માણસ માત્રનો સ્વાર્થ હતો કે, જે શ્રમિકોને કારણે એમની જીવનશૈલી સગવડભરી અને સરળ છે એ સૌ ત્યાં જ, પાયામાં દટાયેલા રહે તો જ એમનો જ ફાયદો છે. અશિક્ષિત અને ગરીબ શ્રમિકોની જરૂરિયાત અને અજ્ઞાને એમને એવું સ્વીકારવા મજબૂર કર્યા કે એમને એમના 'અન્નદાતા'થી વધુ સુખી કે સન્માનિત જીવન જીવવાનો અધિકાર નથી!

જ્યાં સુધી ફક્ત આર્થિક અસમાનતા હતી, ત્યાં સુધી જીવનધર્મ માનીને સહુ પોતપોતાના સ્થાને જીવતા રહ્યા, પરંતુ સમય સાથે એમનું સામાજિક સન્માન પણ જોખમમાં મૂકાયું, એમનાં સંતાનોનું ભવિષ્ય રોળાયું, ત્યારે ડો. આંબેડકર અને કાર્લ માર્ક્સ જેવા લોકોએ શ્રમના મૂલ્ય અને સન્માનની માગણી કરી... ફક્ત પોતાને માટે નહીં, એક આખા સમાજ માટે!

જીવવા માટે પૈસાની જરૂરિયાત છે, સાચું જીવવા માટે થોડા વધુ પૈસાની જરૂરિયાત છે, એ સ્વીકારી લઈએ, તો પણ આ 'જરૂરિયાત'ને લાલચ અથવા આંધળા સ્વાર્થમાં બદલાતાં કેટલો સમય લાગે છે? પોતે જે મેળવે છે એનો આનંદ લેવાને બદલે, બીજાને કંઈ રીતે ન મળે એ પ્રયાસમાં લાગી ગયેલો માણસ હવે 'આજીવિકા' નહીં, સંગ્રહ, લાલચ અને અન્યના હાથમાંથી મૂંઢવવામાં પોતાની સફળતા માનવા લાગ્યો છે. સત્ય તો એ છે કે, આજીવિકાને બદલે જો પોતાના અસ્તિત્વ અને જીવનધર્મનો વિચાર કરવામાં આવે તો આપણને આપણા 'માણસ' હોવાનો, કુદરતના શ્રેષ્ઠ સર્જન હોવાનો અર્થ સમજાય.

જીવનધર્મ માત્ર કમાવું, ખાવું, સંતાનોને જન્મ આપવો અને મરી જવું... એ ચક્રમાં પૂરો નથી થતો. જીવનધર્મનો અર્થ છે અન્યનો વિચાર, સૌને સમાનભાવે સન્માન, તક અને હક્ક મળે એ માટેનો નિષ્ઠાપૂર્ણ પ્રયાસ.

સજલ ઝોઝી વૈદ્ય

**ENERGY
ON THE GO**

તમારા માટે, તમારી સાથે, સતત...

અભિયાન

૨૫ માર્ચ ૨૦૨૩

વર્ષ: ૩૮ અંક: ૪૧ સર્ગ અંક: ૧૯૨૮

પથદર્શક : સ્વ. ભૂપત વડોદરિયા

તંત્રી : તરુણ દત્તાણી

(પીઆરબી એક્ટ હેઠળ સમાચાર સંપાદન માટે જવાબદાર)

કોપી એડિટર : ઇમરાન દલ

મુબઈ : લલિતા સુમન

અમદાવાદ : હેતલ રાવ

ભુજ : સુચિતા બોઘાણી કનર

ક્રિએટિવ ડાયરેક્ટર : મૌનક ચાવડા

રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ : સમભાવ હાઉસ,
ચીફ જસ્ટિસ બંગલોની સામે, બોડકદેવ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૫

ફોન : ૨૬૮૭ ૩૮૧૪, ૨૬૮૭ ૩૮૧૬, ૨૬૮૭ ૩૮૧૭

વાચકોના પ્રતિભાવ :

abhiyaan@sambhaav.com

વેબસાઈટ :

www.abhiyaanmagazine.com

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં રૂ. ૧૬૦૦/-

Foreign Subscription : Rs. 7250 (Air Mail)

અભિયાનનો દરેક અંક **પોસ્ટમાં ઇસ્યુ**

તારીખ પ્રમાણે મોકલવામાં આવે છે.

સર્ક્યુલેશન :

૦૭૯ ૨૬૮૭૩૮૧૪-૧૫-૧૬, ૦૨૨ ૨૮૬૭૮૭૬૮

circulation@sambhaav.com

Marketing

Mumbai : Ph. : 022-67995316

Ahmedabad : Ph : 079-2687 3914/16/17

Delhi : Ph : 011 - 2371 8171

marketing@sambhaav.com

મુદ્રક અને પ્રકાશક વિજય પટ્ટીબે

સમભાવ મીડિયા લિમિટેડ વતી હાઇસ્કેન પ્રા.લિ.,

હાઇસ્કેન એસ્ટેટ, સરખેજ-બાવળા હાઇવે, ચાંગોદર,

અમદાવાદ-૩૮૨ ૨૧૩, ખાતે છાપ્પું અને સમભાવ હાઉસ,

ચીફ જસ્ટિસ બંગલોની સામે, બોડકદેવ, અમદાવાદ-૩૮૦

૦૧૫ ખાતેથી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

સમભાવ ગ્રુપ

અનુક્રમ

૧૭

આજનું સુરત : ભિન્ન, ગતિશીલ, વિકાસોન્મુખ

આજનું સુરત ગુજરાતનાં અન્ય શહેરો કરતાં વધુ વિકાસ દર ધરાવતું પોલિસ્ટર ફાઇબર, સિન્થેટિક કાપડ બનાવતા મોટા ટ્રેડ સેન્ટર તરીકે સ્થાપિત થયું છે. તે સાથે જ સુરતનો હીરા ઉદ્યોગ આજે ફાલી ફૂલીને વિકસી ચૂક્યો છે, તે મુજબ દુનિયાના ૯૦ ટકા હીરાનું સપ્લાય સુરતથી થાય છે. હીરાના કટિંગ, પોલિશિંગના વ્યવસાયે સુરતને આર્થિક રાજધાની સ્થાપિત કરી દીધી છે.

૨૦ સુરતની ગઈકાલ : વેપાર ક્ષેત્રે જહોજલાલી

૨૬ ઓસ્કરને આંગણે બહુત નાચ્યો નાદુ નાદુ...

૩૦ ચાલો, ચકલી બચાવીએ

૨૪ ઓસ્કર વિજેતા 'એવરીથિંગ એવરીવેર ઓલ એટ વન્સ'

૨૯ માલદામાં કેરીના અંકુર વહેલા ફૂટ્યા!

હેમિલી મોન

૩૪ ધીરુબહેન પટેલનાં કિચન કાવ્યો

નિયમિત કોલમ

૦૬ પંચામૃત

૧૦ રાજકાજ

૧૪ ચર્નિંગ ઘાટ

૩૭ લાફ્ટર વાઇરસ

૪૧ વિગ્ના વિમર્શ

૪૨ નવલકથા

ગુજરાતના પ્રાઈવેટ સેક્ટરમાં સૌથી મોટી કિરણ હોસ્પિટલ, સુરત

૩૫૦ બેડના વધારા સાથે ૬૦૦ બેડ આપની સેવામાં ઉપલબ્ધ

વિવિધ પ્રકારના રૂમો

1 પ્રેસીડેન્સીયલ સ્યુટ રૂમ

12500/- charges per day

- 3 અટેન્ડન્ટ પાસ & 5 વિઝીટર પાસ
- 3 રીલેટીવ માટે 5 કોર્સ મીલ
- 1:1 નર્સ & અટેન્ડન્ટ
- 3 રીલેટીવ માટે હાઇજીન કીટ
- વાઇ-ફાઇની સુવિધા
- ઇન રૂમ રીફ્રેશમેન્ટ સર્વિસ

2 સ્યુટ રૂમ

6250/- charges per day

- 2 અટેન્ડન્ટ પાસ & 4 વિઝીટર પાસ
- 2 રીલેટીવ માટે 5 કોર્સ મીલ
- 2:1 નર્સ & અટેન્ડન્ટ
- 2 રીલેટીવ માટે હાઇજીન કીટ
- વાઇ-ફાઇની સુવિધા
- ઇન રૂમ રીફ્રેશમેન્ટ સર્વિસ

3 પ્રીમિયમ રૂમ

4400/- charges per day

- 2 અટેન્ડન્ટ પાસ & 3 વિઝીટર પાસ
- 1 રીલેટીવ માટે 5 કોર્સ મીલ
- 3:1 નર્સ & અટેન્ડન્ટ
- 1 રીલેટીવ માટે હાઇજીન કીટ
- વાઇ-ફાઇની સુવિધા

4 કીલક્ષ રૂમ

3000/- charges per day

- 2 અટેન્ડન્ટ પાસ & 2 વિઝીટર પાસ
- 1 રીલેટીવ માટે 3 કોર્સ મીલ
- 4:1 નર્સ & અટેન્ડન્ટ
- 1 રીલેટીવ માટે હાઇજીન કીટ
- વાઇ-ફાઇની સુવિધા

5 ટ્રુવીન શેરીંગ રૂમ

2000/- charges per day

- 1 અટેન્ડન્ટ પાસ & 1 વિઝીટર પાસ
- 1 રીલેટીવ માટે ચા/કોફી
- 5:1 નર્સ & અટેન્ડન્ટ

6 ઇકોનોમી રૂમ

700/- charges per day

- 1 અટેન્ડન્ટ પાસ & 1 વિઝીટર પાસ
- 5:1 નર્સ & અટેન્ડન્ટ

7 જનરલ વોર્ડ

400/- charges per day

- 1 અટેન્ડન્ટ પાસ & 1 વિઝીટર પાસ
- 5:1 નર્સ & અટેન્ડન્ટ

આઈ.સી.યુ. વિભાગ

- બીમારી પ્રમાણે ૧૪ વિભાગનું ૧૫૨ બેડનું ICU
- ECMO, CRRT, -ve/+ve આઈસોલેશન રૂમ
- ICU પેશન્ટના રીલેટીવ માટે રેસ્ટ રૂમ

ઈમરજન્સી વિભાગ

- દક્ષિણ ગુજરાતનો નંબર વન ૩૩ બેડ સાથેનો વિભાગ
- 24x7x365 ઈમરજન્સી સ્પે. ડોક્ટરની ટીમ દર્દીને ફી પિકઅપ એમ્બ્યુલન્સની સુવિધા

રીલેટીવ એડમોડેશન

- બહારગામથી આવતા દર્દીઓના રીલેટીવને અલગથી રહેવા જમવાની વ્યવસ્થા

કિરણ હોસ્પિટલના અતિઆધુનિક

સાધનોથી સુસજ્જ તમામ રોગો માટે

વિવિધ ડૉર વિભાગો

- ૧) ઓકિસડેન્ટ તથા ઈમરજન્સી કેર
- ૨) ન્યુરો તથા સ્પાઈન સર્જરી
- ૩) ન્યુરોલોજી
- ૪) હૃદય તથા ફેફસા ટ્રાન્સપ્લાન્ટ વિભાગ
- ૫) ઈન્ટરવેન્શનલ રેડિયોલોજી
- ૬) રોબોટીક સર્જરી
- ૭) બોન મેરો ટ્રાન્સપ્લાન્ટ
- ૮) સર્જીકલ ઓન્કોલોજી
- ૯) મેડિકલ તથા હિમેટો ઓન્કોલોજી વિભાગ
- ૧૦) રેડિએશન ઓન્કોલોજી
- ૧૧) ન્યુકલિયર મેડિસીન
- ૧૨) લિવર ટ્રાન્સપ્લાન્ટ વિભાગ
- ૧૩) ગેસ્ટ્રોએન્ટ્રોલોજી તથા ગેસ્ટ્રો સર્જરી
- ૧૪) બેરીયાટ્રીક સર્જરી વિભાગ
- ૧૫) કિડની ટ્રાન્સપ્લાન્ટ વિભાગ
- ૧૬) નેફ્રોલોજી તથા ડાયાલીસીસ
- ૧૭) સુરોલોજી
- ૧૮) કાર્ડિયોલોજી
- ૧૯) કાર્ડિયોવાસ્ક્યુલર તથા થોરેસીક સર્જરી
- ૨૦) પ્લાસ્ટિક તથા કોસ્મેટીક સર્જરી
- ૨૧) પિડિયાટ્રીક સર્જરી
- ૨૨) પિડિયાટ્રીક તથા નિયોનેટોલોજી
- ૨૩) ઓર્થોપેડીક તથા જોઈન્ટ રીપ્લેસમેન્ટ સર્જરી
- ૨૪) પલ્મોલોજી
- ૨૫) ઓટોટ્રીકલ તથા ગાયનેકોલોજી
- ૨૬) IVF તથા ટેસ્ટ ટ્યુબ બેળી સેન્ટર
- ૨૭) જનરલ મેડિસીન
- ૨૮) જનરલ સર્જરી
- ૨૯) ઈ.એન.ટી.
- ૩૦) ઓપ્થેલ્મોલોજી
- ૩૧) એન્ડોક્રાઈનોલોજી
- ૩૨) ડેન્ટલ સર્જરી
- ૩૩) સાયકીયાટ્રી
- ૩૪) કર્મોલોજી તથા કોસ્મેટોલોજી
- ૩૫) હાઈપર બેરીક ઓકિસજન થેરાપી
- ૩૬) રેડિયોલોજી વિભાગ
- ૩૭) પેથોલોજી લેબોરેટરી
- ૩૮) ફિઝિયોથેરાપી તથા રીહાબીલીટેશન
- ૩૯) આઈ.સી.યુ.
- ૪૦) એનેસ્થેસીયોલોજી
- ૪૧) ડાયટેટીક્સ
- ૪૨) બ્લડ બેંક
- ૪૩) કિલિનિકલ રિસર્ચ

કિરણ હોસ્પિટલ

મલ્ટી સુપર સ્પેશિલિટી હોસ્પિટલ & રિસર્ચ સેન્ટર

આપને જણાવતા આનંદ થાય છે કે, છ વર્ષમાં ૨૧ લાખથી વધારે દર્દીઓએ કિરણ હોસ્પિટલની સેવાનો લાભ લીધો અને સેવાથી અત્યંત પ્રભાવિત થયા, આ તમામ દર્દીઓએ કિરણ હોસ્પિટલનો ખૂબ જ પ્રચાર કર્યો જેથી વધારે લોકો આવવા લાગ્યા. ૫૫૦ બેડ હોવા છતાં પેશન્ટને એડમીટ કરવામાં મુશ્કેલી પડતી હતી, હવેથી ૬૦૦ બેડ આપની સેવામાં ઉપલબ્ધ કરવામાં આવ્યા છે.

- લિ. મથુરભાઈ સવાણી ચેરમેન,
કિરણ હોસ્પિટલ

સુમલ ડેરી પાસે, સુરત | 0261 7161111 | www.kiranhospital.com | [f](#) [@](#) [in](#) [v](#) [o](#)

અંબાજી પ્રસાદ : ધાર્મિક આસ્થા સાથે ચેડાંનો નિષ્ફળ પ્રયાસ

ગુજરાતના જગપ્રસિદ્ધ ખ્યાતનામ તીર્થધામ અંબાજીમાં મોહનથાળનો પ્રસાદ બંધ કરવાના વિવાદનો આખરે સુખદ અંત આવ્યો છે. અંબાજીના લાખો કરોડો આસ્થાવાન ભક્તોની લાગણીનો વિજય થયો છે. અંબાજી મંદિરના ટ્રસ્ટીમંડળ સાથેની બેઠક બાદ સરકારે એવો નિર્ણય જાહેર કર્યો હતો કે અંબાજીમાં હવે મોહનથાળ અને ચીકી- બંને પ્રસાદનું વિતરણ કરવામાં આવશે. ૧૪ માર્ચની બપોરે આ નિર્ણય જાહેર થયો, તેના દસ દિવસ પહેલાં અંબાજી મંદિરમાં એકાએક મોહનથાળનો પ્રસાદ બંધ કરીને પ્રસાદ રૂપે ચીકીનું વિતરણ શરૂ કરાયું હતું. પ્રસાદની સામગ્રીમાં એકાએક થયેલા આ બદલાવથી અંબાજી દર્શનાર્થે આવનાર ભક્ત સમુદાયને આઘાત અને આંચકો લાગ્યો હતો. અંબાજી જેવા જગપ્રસિદ્ધ તીર્થધામમાં પ્રસાદની સદીઓથી ચાલી આવતી પરંપરામાં આવા બદલાવનું કોઈ કારણ કે કોઈ તર્ક લોકોની સમજમાં આવતો ન હતો. અંબાજી તીર્થસ્થાનનો વહીવટ સરકાર દ્વારા થતો હોવાથી આ નિર્ણયમાં સરકારનો હાથ હોવાની લાગણી પ્રબળ બની હતી અને આ નિર્ણય બદલવા તેમ જ ફરીથી મોહનથાળને પ્રસાદ તરીકે વિતરિત કરવાની માગણી બળવત્તર બની હતી, પરંતુ સરકારના વર્ચસ્વ હેઠળના મંદિર ટ્રસ્ટ દ્વારા જીદી વલણ અપનાવવામાં આવ્યું હતું. એક તબક્કે સરકારે જ લોકોના વિરોધ પ્રદર્શન અને ધરણાંને અવગણીને જાહેર કર્યું હતું કે પ્રસાદ તો ચીકીનો જ રહેશે. સરકારની જીદ સામે અંબાજીમાં સ્થાનિક લોકો દ્વારા જ તેના પ્રતિકાર રૂપે બ્રાહ્મણોએ મોહનથાળના પ્રસાદનું વિતરણ શરૂ કર્યું હતું. સરકારનો હઠાગ્રહ એટલી હદે હતો કે મોહનથાળના પ્રસાદ વિશે ટ્રસ્ટ અને પૂજારીજી દ્વારા એવી વાતો વહેતી કરવામાં આવી કે જે અંબાજીના ભક્ત સમુદાયની લાગણીને આઘાત પહોંચાડે. એક તબક્કે એવું કહેવામાં આવ્યું કે માતાજીને રાજભોગમાં મોહનથાળ ધરવામાં આવતો નથી અને એ તો માત્ર મીઠાઈ છે, પ્રસાદ નથી. પ્રસાદની સામગ્રીમાં બદલાવ કરવાના મનસ્વી નિર્ણયને વાજબી ઠરાવવા માટે આવી વાતો વહેતી કરવાનું કેટલે અંશે યોગ્ય હતું? એ પ્રશ્ન વિચારવો જોઈએ. સામાન્ય પ્રજા સમજે છે કે ચીકી એ કાંઈ રાજભોગ કે મંદિર - તીર્થધામમાં ધરવામાં આવતા થાળમાં ભોજનની સામગ્રી તરીકે પીરસવામાં આવે એવી વાનગી નથી. એથી એ પ્રસાદ કઈ રીતે હોઈ શકે? રાજભોગના થાળમાં વિવિધ ભોજન સામગ્રી સાથે મીઠાઈની વાનગી પણ હોય છે. લોકોમાં પ્રસાદ વિશે જૂઠાણા અને ભ્રમ ફેલાવવાના કુત્સિત પ્રયાસમાં ભાજપ સરકાર પ્રવૃત્ત થાય એ હકીકત જ લોકોને આઘાત આપનારી હતી. ફરી મોહનથાળને પ્રસાદ તરીકે ચાલુ કરવામાં સરકારે જેટલો વિલંબ કર્યો છે એ સમયગાળા દરમિયાન સરકારને રાજકીય રીતે પારાવાર નુકસાન થયું છે, એ હકીકતને ભૂલવી જોઈએ નહીં. ચીકીના પ્રસાદની જીદે રાજ્ય સરકારે વિપક્ષને એક મુદ્દો આપી દીધો હતો, આશ્ચર્યજનક રીતે આ મુદ્દે વિશ્વ હિન્દુ પરિષદના વિરોધને પણ અવગણવાનું ભાજપ સરકારનું વલણ પ્રારંભિક તબક્કે એવું ઈંગિત કરતું હતું કે આ મુદ્દે સરકાર અને

સંઘ પરિવાર વચ્ચે સંઘર્ષ અનિવાર્ય બનશે. ભૂતકાળમાં નરેન્દ્ર મોદી ગુજરાતના મુખ્યપ્રધાન હતા ત્યારે બે વખત આવી ઘટના બની હતી. એક વખત પાંચમા ધોરણથી શાળામાં અંગ્રેજી વિષયનો અભ્યાસનો નિર્ણય. આ નિર્ણયનો સંઘ પરિવારની સંસ્થા વિદ્યા ભારતીએ વિરોધ કર્યો હતો, પરંતુ એની દલીલ પાંગળી હતી અને તેને લોક લાગણીનું સમર્થન ન હોવાથી એ વિરોધ બિનઅસરકારક અને નિરર્થક બની ગયો હતો.

જોકે અંબાજીના પ્રસાદમાં ફેરફાર કરવાના ભૂલભરેલા નિર્ણય વિશે એવું કહી શકાશે નહીં. આ બાબતમાં વિશ્વ હિન્દુ પરિષદનો વિરોધ વાજબી હતો. સરકારને આ રીતે પ્રસાદ બાબતમાં મંદિરની સદીઓ જૂની પરંપરા અને લોકોની આસ્થા સાથે ચેડાં કરવાની છૂટ આપી શકાય નહીં. ખરેખર તો ચીકીના પ્રસાદનો નિર્ણય રાજ્ય સરકાર દ્વારા એક પ્રયોગ રૂપે અમલી થયો હોવાની શંકા જાય છે. જો આ ફેરફારમાં સરકાર સફળ બની હોત તો ગુજરાતનાં અન્ય તીર્થધામોની પ્રસાદીમાં પણ ચીકીનો પગપેસારો થવાની સંભાવના હતી જ. આ બાબતમાં સરકારની દખલ વ્યાવસાયિક બિરાદરીના લાભાર્થે હોવાનું જોઈ શકાતું હતું. અંબાજી પછી દ્વારકાધીશ જેવા મંદિર તીર્થની પ્રસાદીમાં પરિવર્તન અને ચીકીના પગપેસારાની આશંકા હતી. સરકાર ભૂલી જાય છે કે પ્રત્યેક તીર્થસ્થાનમાં તેની પ્રસાદી પણ એ તીર્થસ્થાનની આગવી ઓળખ હોય છે. અંબાજી પ્રસાદના મુદ્દે દાંતાના રાજ પરિવારને મેદાનમાં આવવું પડે એવી સ્થિતિ નિર્માણ થઈ હતી. સાતસો વર્ષ જૂની પરંપરાને બદલવાનો સરકારનો નિર્ણય વાહિયાત હતો. દ્વારકાધીશમાં પ્રસાદી રૂપે જ સામગ્રી અપાય છે, તેમાં ત્રણેક વાનગી હોય છે. એ પ્રસાદી તેની ઓળખ છે. એ જ આસ્થાનું પ્રતીક છે. તેની સાથે ચેડાં કરવાના પ્રયાસથી સરકારે દૂર રહેવું જોઈએ. અંબાજીમાં પણ મોહનથાળ સાથે ચીકીને ચાલુ રાખીને સરકારે પોતાનો કક્કો ખરો કરવાનો પ્રયાસ તો કર્યો જ છે. સોમનાથ પછી ચીકીનો પ્રયોગ અંબાજીમાં થયો છે. લોકલાગણીએ સરકારને અટકાવી ન હોત તો આ પ્રયોગ અન્યત્ર વિસ્તરવાની શક્યતા હતી જ. ■

વિદેશની ધરતી પર રાહુલ ગાંધીનો નિંદનીય પ્રલાપ

કોંગ્રેસ નેતા રાહુલ ગાંધીએ વિદેશની ધરતી પર કરેલાં વિધાનો અને નિવેદનો ધરઆંગણે ભારતમાં વિવાદનો વિષય બન્યાં છે. વિરોધપક્ષે હોવા છતાં વિદેશ પ્રવાસ દરમિયાન રાજકીય નેતાઓ સરકાર કે શાસન તંત્રની ટીકા કરવામાં અત્યાર સુધી એક પ્રકારનો સંયમ અને મર્યાદાનું પાલન કરતા રહ્યા છે, પરંતુ છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષો દરમિયાન ભારતમાં બદલાયેલા શાસન અને બદલાયેલા રાજકીય માહોલમાં ભારતના વિપક્ષી નેતાઓ આ મર્યાદા હેતુપૂર્વક તોડી રહ્યા હોવાનું જણાય છે. રાહુલ ગાંધીનો બ્રિટનનો પ્રવાસ તો જાણે ભારતવિરોધી વ્યાખ્યાનો માટે જ યોજાયો હોય એવી છાપ ઊપસે છે. તેમણે જે વ્યાખ્યાનો, સંવાદ કે વાર્તાલાપ અથવા પ્રેસ કોન્ફરન્સ કરી છે, એ બધામાં તેમણે ભારત સરકાર અને ભારતની સંસદીય લોકશાહીની ઉગ્ર ટીકા કરી છે. રાહુલ ગાંધી ભારતના સૌથી જૂના રાષ્ટ્રીય રાજકીય પક્ષના નેતા છે. તેઓ ભૂલી જાય છે કે તેઓ જ્યારે વિદેશ જાય છે ત્યારે વિરોધ પક્ષના નેતા નથી રહેતા, બલકે તેઓ ભારતનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. બ્રિટનમાં તેઓ જે કંઈ બોલ્યા છે એ બધું જ ભારતમાં તેમણે વારંવાર જાહેરમાં કહેલું છે. વિદેશની ધરતી પર એ વાતોને દોહરાવવાની જરૂર નહોતી. તેઓ વિદેશમાં ભારતની લોકશાહીનું જે ચિત્ર નિરૂપણ કરે છે એ એકાંગી દૃષ્ટિકોણ છે અને તેમાં જૂઠાણાનો પણ અંશ રહેલો છે. તેમણે વિદેશની ધરતી ઉપર પણ એવું કહ્યું કે સંસદમાં તેમને બોલવા દેવામાં આવતા નથી અને તેઓ જ્યારે બોલવા ઊભા થાય છે ત્યારે તેમનું માર્ઠક બંધ કરી દેવામાં આવે છે. ભારતમાં જ્યારે તેમણે આવું કહ્યું હતું ત્યારે લોકસભાના સ્પીકરે આ વાતને ખોટી ઠરાવી હતી અને સંસદગૃહના રેકર્ડના આધારે તેમનું માર્ઠક ક્યારેય પણ બંધ કરવામાં આવ્યું હોવાનું જણાયું નથી. સ્પીકરની આવી સ્પષ્ટતા પછી

રાહુલે વિદેશની ધરતી પર આ જૂઠાણાનું પુનરાવર્તન કરવું જોઈતું નહોતું. રાહુલ ગાંધી કહે છે એટલી હદે ભારતની લોકશાહી નિમ્ન સ્તરે ગઈ નથી, બલકે સંસદના છેલ્લા કેટલાક સત્રોનો અનુભવ એવું કહે છે કે વિપક્ષો જ સંસદના ગૃહોની કાર્યવાહી ચાલવા દેતાં નથી. વિદેશની ધરતી ઉપર ભારતના શાસનતંત્રની અને ભારતની લોકશાહીની ટીકા કરવાથી સ્વદેશમાં કોંગ્રેસને કે વિપક્ષને કોઈ રાજકીય લાભ થવાનો નથી. જો એવી આશામાં આવી વાતો કરવામાં આવતી હોય તો એ શરમજનક બાબત છે. એ જ રીતે ભારતમાં લોકશાહીને બચાવવા માટે થઈને વિદેશની પરિબળોની મદદ માગવાનું પણ એટલું જ શરમજનક કૃત્ય છે. આવી પ્રવૃત્તિ સરવાળે કોંગ્રેસને નુકસાનકારક પુરવાર થશે. ■

ઓસ્કરમાં ભારતની બોલબાલા

બોલિવૂડ શું કરે છે?

ઓસ્કર એવોર્ડ સમારોહમાં ભારતનો જયજયકાર થયો તેનાથી આમ ભારતીય નાગરિક ગૌરવ અનુભવે છે. ‘નાટુ-નાટુ’ ગીતને મૌલિક ગીત તરીકે અને ‘એલિફન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા’ લઘુફિલ્મને શ્રેષ્ઠ શોર્ટ ડોક્યુમેન્ટરી તરીકેનો એવોર્ડ મળ્યો, એ ક્ષણો પ્રત્યેક ભારતીયને ગૌરવાન્વિત બનાવે છે. ફિલ્મ ક્ષેત્રે પણ હવે ભારતની નોંધ લેવાતી થઈ છે તેનો વિશેષ આનંદ છે. આ પહેલાં ભારતને જે ઓસ્કર એવોર્ડ મળેલા એ ભારતીય કલાકારોની શ્રેષ્ઠતા હતી, પરંતુ એ ફિલ્મો વિદેશી હતી. પહેલીવાર એક મૂળભૂત ભારતીય ફિલ્મના ગીતને અને એક ભારતીય દસ્તાવેજ લઘુફિલ્મને ઓસ્કર એવોર્ડ મળ્યા છે. અલબત્ત, ઓસ્કર એવોર્ડ મળ્યા પછી પણ નાટુ-નાટુ ગીતમાં એવું ખાસ શું છે કે જેને કારણે તેને ઓસ્કર એવોર્ડ મળ્યો એવો વિચાર હજુ ઘણા ભારતીયોને થાય છે. તેનું કારણ એ છે કે ભારતમાં આવા ગીતની કોઈ નવાઈ નથી. અલબત્ત, આ ગીત અને તેનું સંગીત સાંભળનાર સૌને થનગનતા કરી દે તેવી તાકાત ધરાવે છે, એ સ્વીકારવું જોઈએ, પરંતુ ઓસ્કર સમારોહમાં ભારતની બોલબાલાનું મૂલ્યાંકન માત્ર આટલા પૂરતું કરવા જેવું નથી. હકીકત એ છે કે વૈશ્વિક કલા અને ફિલ્મ ક્ષેત્રે પણ હવે વિશ્વ ભારત તરફ નજર દોડાવતું થયું છે અને આ બધાની પાછળ વિશ્વ સમુદાયનું બજારવાદી વ્યાવસાયિક અભિગમ પણ પ્રચ્છન્ન રીતે જોઈ શકાય છે. જે પહેલાં થતું નહોતું તે હવે વિશ્વ બિરાદરીમાં ભારતની વિશે થઈ રહ્યું છે. આપણા માટે આનંદની વાત એ છે કે વિશ્વભરમાં સંખ્યાની દૃષ્ટિએ સૌથી વધુ ફિલ્મોનું નિર્માણ કરનાર ભારત હવે વિશ્વસ્તરે ગુણવત્તાની દૃષ્ટિએ ઊભું રહી શકે તેવું રચનાત્મક કાર્ય કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. તેની પ્રતીતિ હવે વિશ્વને થઈ રહી છે. આપણે આ વાતની પણ નોંધ લેવી જોઈએ કે ઓસ્કરમાં ભારતનો સૂર્યોદય દક્ષિણની ફિલ્મ દ્વારા થયો છે. આ ઘટનાથી બોલિવૂડ તરીકે વિખ્યાત મુંબઈની ફિલ્મ ઈન્ડસ્ટ્રીએ બોધપાઠ લેવો પડશે. ■

શ્રી હરિ રેડિ-ટુ-ફૂક મસાલાનો છે મહિમા અપાર, ચુટકીઓમાં સ્વાદિષ્ટ વાનગીઓ બને અપરંપાર !

ટેસ્ટ વિનાનું ભોજન ખાવું એટલે જીવન-વેસ્ટ, આ અભિપ્રાય લગભગ દરેક ખાવાની શોખીન વ્યક્તિનો હશે એટલેજ ભોજનમાં મસાલાઓનું મહત્વ એક વેંત ઉચું છે. એમાંય આજની ફાસ્ટ લાઈફમાં સુપરફાસ્ટ કુકિંગ કરી બેમિસાલ વાનગી બનાવવાનો જશ ખાટવો હોય તો શ્રી હરિ રેડિ-ટુ-ફૂક મસાલાનો મેજીક વાપરવોજ રહ્યો. વડોદરા, ગુજરાતમાં ઉભરતી આ કંપનીનાં રેડિ-ટુ-ફૂક મસાલાનો સૌથી આગવો પ્લસ પોઈન્ટ એ છે કે એમાં મીઠું, મરચું કે બિજા કોઈ પણ સૂકા મસાલા ઉમેરવાની જરૂર નથી રહેતી, બસ શ્રી હરિ મસાલાનાં રેડિ-ટુ-ફૂક મસાલા ઉમેરો અને સ્વાદિષ્ટ વાનગી તૈયાર.

શ્રી હરિ રેડિ-ટુ-ફૂક મસાલાના મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર શ્રી બાલકૃષ્ણ ગાંધી વાત-વાતમાં જણાવે છે કે વર્કિંગ વુમન હોય કે હોસ્ટેલમાં રહેતા વિદ્યાર્થી કે અન્ય કોઈ, બધાજ 21મી સદીની આ ફાસ્ટ લાઈફમાં સ્વાદિષ્ટ વાનગીઓ સરળતાથી અને ઝડપી બનાવી શકે તે હેતુથીજ રેડિ-ટુ-ફૂક મસાલા બનાવ્યા. તેમણે ભારતીય વાનગીઓ માટેનાં રેડિ-ટુ-ફૂક મસાલા શ્રી હરિ મસાલા બ્રાંડથી 2008 માં દાબેલી મસાલા, સેવ ઉસળ મસાલા, સમોસા મસાલા, પાંઉભાજી મસાલા, છાસ - સલાડ મસાલા વગેરે જેવા કેટલાક મસાલાની શ્રેણી બજારમાં મુકી હતી.

આજે કંપની પાસે ડુંગળી-લસણ અને કંદમૂળનાં ઉપયોગ કર્યા વગર બનાવેલ વિવિધ 65 પ્રકારનાં રેડિ-ટુ-ફૂક મસાલા ઉપલબ્ધ છે. જેમાં વિવિધ શ્રેણીમાં જેમકે બ્રેકફાસ્ટ/ફાસ્ટ ફુડ મસાલા, લંચ /ડીનર મસાલા, ગુજરાતી, કાઠિયાવાડી, પંજાબી, ચાયનીઝ વાનગીઓનાં મસાલા, ફરાળી વાનગીઓનાં વિવિધ મસાલા (ખાસ ઉપવાસ માટે), ફરાળી ઈન્સ્ટન્ટ મિક્સ, ડિઝર્ટ મસાલા, સિઝનલ અથાણાંના મસાલા વગેરે.

આજે અમારા ઉત્પાદનોનું વેચાણ સંપૂર્ણ ગુજરાતમાં વ્યાપક વિતરણ નેટવર્ક દ્વારા કરવામાં આવે છે.ટૂંક સમયમાં તે મહારાષ્ટ્ર અને ભારતનાં અન્ય રાજ્યોમાં શરૂ કરવામાં આવશે. ગ્રાહક સંતોષ માટે અમારી સેલ્સ ટીમ અને અમારા વિતરકો અવિરત કાર્યરત હોય છે. જેથી બધાજ રીટેઈલરોને અને ગ્રાહકો સુધી નિયમિતરૂપે તાજા મસાલા સમયસર મળતા રહે.

આ મસાલા તેની ગુણવત્તા અને શુદ્ધતાનાં કારણે અમેરિકા, નેધરલેન્ડ, ન્યુઝીલેન્ડ, ઓસ્ટ્રેલિયા જેવા વિશ્વનાં ઘણા દેશોમાં ખૂબજ લોકપ્રિય થયા છે. કંપનીની ફેક્ટરી ગુજરાત રાજ્યમાં વડોદરા પાસે હાલોલમાં 21000 સ્કવેઅર ફૂટ જગ્યામાં આવેલી છે. કંપની પાસે મસાલા દળવા, મિક્સ કરવા અને પેકેજીંગ માટે અત્યાધુનિક ઓટોમેટિક મશીનરી છે જેથી તેના ઉત્પાદનોની સ્થિરતા અને ગુણવત્તા જળવાઈ રહે.

કંપની ઉચ્ચ ગુણવત્તા માટે ISO 22000, ઉત્પાદન માટે FSSAI અને નિકાસ માટે સ્પઈસ બોર્ડના મૂલ્યવાન પ્રમાણપત્રો ધરાવે છે. તદ ઉપરાંત કંપનીને કેટલાક ગૌરાવવંતા એવોર્ડ પ્રાપ્ત થયા છે જેમ કે...

- 1) EMINENCE AWARD 2019 (દિવ્યભાસ્કર વ્યાપાર સમૂહ દ્વારા સૌથી ઝડપી ઉભરતી બ્રાંડ માટે)
- 2) GAURAV ICONS 2020 (મિડ ડે વ્યાપાર સમૂહ દ્વારા સૌથી ઝડપી ઉભરતી Ready To Cook બ્રાંડ માટે)
- 3) ATMANIRBHAR BHARAT 2021 (Tv9 વ્યાપાર સમૂહ દ્વારા આત્મનિર્ભર ભારત માટે મહત્વપૂર્ણ યોગદાન બદલ)
- 4) BUSINESS LEADER OF THE YEAR 2021 (ABP NEWS વ્યાપાર સમૂહ દ્વારા સૌથી ઝડપી ઉભરતી કંપની માટે)

સુરત શહેર માટે ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સ / SR / SO / ASM જોઈએ છે.
સંપર્ક: E-mail: shriharimasalahalol@gmail.com

સુપર ફાસ્ટ, સ્વાદિષ્ટ અને સ્વાસ્થ્યવર્ધક વાનગીઓ માટે.

હંમેશા.....મારી ફસ્ટ ચૉઈસ !

SINCE 2008

સ્વોર્થ માટે તૈયાર...
શ્રી હરિ®

રેડી-ટુ-ફૂડ મસાલા

- શ્રી હરિ મસાલા વાપરતી વખતે બીજા કોઈપણ સૂકા મસાલા તેમજ મીઠું વાપરવાની જરૂર નથી.
- મસાલાનાં માંપ ચાદ રાખવાથી મુક્તિ અપાવે, હોય ચાઈનીઝ, પંજાબી કે ગુજરાતી વાનગીઓ, ચપટી વગાડતા બનાવે !

વિવિધ **65** પ્રકારના ગુજરાતી, કાઠિયાવાડી, પંજાબી, ચાઈનીઝ, સાઉથ-ઈન્ડિયન વાનગીઓના બ્રેકફાસ્ટ, લંચ, ડિનર માટેના સંપૂર્ણ તૈયાર મસાલાની વિશાળ શ્રેણી...

★ હવે ઓનલાઈન શોપીંગ કરો, વેબ સાઈટ દ્વારા.... www.shriharimasala.com

Mfg. by: SHRI HARI MASALA, Guj., INDIA. | E-mail: shriharimasalahalol@gmail.com | CUSTOMER CARE : 94092 00015

સમર ઉવાચ

સફેદ અંધારા આંજી દે ગુલમહોરી તેજીલો તોખાર ઉનાળો
ઊંઘકારનું પણ ઊર્ધ્વગમન કરાવી આપે મૌન સાર ઉનાળો

ઉનાળો શબ્દનો અર્થ છે ઉષ્ણકાલ, ફાગણથી જેઠ સુધીની ગરમીની ઋતુ. ગ્રીષ્મ કે નિદ્રાપ કહેવાતા ઉષ્ણકાળમાંથી ઉનાળો શબ્દ આકાર પામ્યો એ પહેલાં ઉન્હાલ શબ્દ પણ ચલણમાં હતો. વૂલ માટે ઊન શબ્દ ગુજરાતીમાં છે, જેના માટે સંસ્કૃતમાં લવ 'ને રોમન જેવા ઈંગરેજ ભાસતા શબ્દ સિવાય મૂળે ઉર્ષ શબ્દ જેના પરથી પ્રાકૃતમાં ઉણ્ણ શબ્દ આવ્યો. બકરી 'ને ઘેટાંના વાળ. સંસ્કૃતમાં ઉન ઉપસર્ગ કે પ્રિફિક્સ ઘટાડો કે અભાવ સૂચવે છે. ઊનનો અર્થ દુર્બળ 'ને ઊણપ સાથે જોડાયો છે. ઊણું 'ને ઊનું ભિન્ન એ સૌ જાણે છે. અહીં ઊંધિયું યાદ કરવાનો અર્થ નથી, કેમ કે એ શિયાળામાં બને. એમ તો ઉદર, ઉન્મેષ 'ને ઉન્નતિ જેવા ડઝન શબ્દ સામે ઊંચા થાય, પણ અત્રે આપણી પિન ચોંટી છે ઉનાળા પર. ના બરફ 'ને ના પાણી, બસ વરાળ. આપણે ત્યાં ગ્રીષ્મકાળની ગ્રેટનેસ બધાં જાણતા હતા એમાં શી નવાઈ? અંગ્રેજોએ આપણી ઈન્ડિયન સમર થોડી ફેમસ કરી, ભલે ઉત્તર અમેરિકામાં પાનખરના અંત ભાગમાં આવતી સિઝનને લઈને ત્યાંની ઈન્ડિયન સમર વધુ ફેમસ હતી જ. ખેર, બધે પોતપોતાની સમર અંગે પોતપોતાની ઉક્તિ, કહેવત 'ને અભિવ્યક્તિ થઈ, જેમાં અમુક મજાની તો તમુક ઉપયોગી છે.

રશિયનો કહે છે કે, કોઈ વર્ષમાં બે ઉનાળા નથી આવતા. ભાવાર્થ કાઢીએ તો ઉનાળાનો જે લાભ લઈ લેવો હોય એ ઉનાળામાં લઈ જ લેવો.

સામે રશિયનો જ કહે છે કે, તમારી પાસે ઉનાળો છે 'ને શિયાળો

છે, તો ઉતાવળ શું

કામ? લેબેનોનમાં

કહેવાય છે કે, જો

ઉનાળાને માતા હોત

તો ઉનાળો પત્ની જાય

ત્યારે તેના પર આંસુ વહાવતી હોત. જી, અમે ઉનાળો પૂર્ણ થઈ 'ને વરસાદના પાણીમાં

વહી જાય એવું ઈચ્છતા હોઈએ છીએ. વિદેશમાં ઉનાળો 'ને શિયાળો એમ બે ભાગ પડે

એવું સામાન્ય રીતે હોય છે, વરસાદ માટે કુદરતે વિશેષ સમય જેમ ભારતમાં ફાળવ્યો

છે તેમ બધે નથી બન્યું. રૂમાનિયન કહાવત છે કે, શિયાળો આવશે તો હિસાબ માંગશે

કે ઉનાળામાં શું કર્યું? પશ્ચિમમાં શિયાળો આકરો પડતો હોય છે, એટલે ત્યાં સૌને

સમર સ્વાદિષ્ટ 'ને સન્માનનીય લાગે. ગુજરાતમાં ગરીબ, મકાન વગરના 'ને વૃદ્ધને

શિયાળા કરતાં ઉનાળો થોડો વધુ ગમે એવું બને. ઉત્તર યુરોપના એસ્ટોનિયામાં કહેવત

છે કે, ઉનાળો આવીને શિશુને ચુંબન કરે છે, શિયાળો આવીને મારી નાખે

છે. ગુજરાતમાં ઠંડીને રાક્ષસી ગણનારા યુવાનો

સંમત થશે.

ઈથિયોપિયામાં

ઘણી ગરમી પડે.

ત્યાંનું એક ભાષિત

છે કે, તમે ગયા ઉનાળા માટે ઘર બાંધી ના શકો. સામે પક્ષે સ્વિડનના લોકો માને છે કે, ઉનાળા વગરનું વર્ષ એટલે કે પ્રેમ વિનાનું જીવન. સમરવાળું વર્ષ હોય એવા યુરોપિયન દેશમાં કહેવાય છે કે, ગમે એટલો બરફ પડે, ઉનાળો આવે ત્યાં સુધી ના ટકી શકે. ચકલી જાતિનું સ્વેલો નામનું પક્ષી રોજ ત્રણસોથી વધુ કિલોમીટર ઊડીને સ્થળાંતર કરે. ગ્રીસમાં બરાબર ઉનાળો બેસી ગયો હોય ત્યાં સુધીમાં ત્યાં ઢગલો સ્વેલો જમા થઈ જાય. મોસ્કવી એરિસ્ટોટલે કહેલું કે, એક સ્વેલો હોય એટલે ઉનાળો આવી ગયો એમ ના કહેવાય. દક્ષિણ અમેરિકાના દેશ ઉરુગ્વેમાં કહેવાય છે કે, સત્તા પર બેઠેલો વ્યક્તિ કામમાં લાગે એ ઉનાળામાં ફુવારામાં સ્નાન કર્યા બરાબર છે.

સંવેદનહીન માફિયા જ્યાંના કુખ્યાત છે એ ઈટાલીના સિસિલીમાં ઉનાળા અંગે ઘણી કહેવત છે. ચાર વસ્તુઓ પર

તમારે વિશ્વાસ ન કરવો જોઈએ - સ્ત્રીઓનો પ્રેમ, ખ્રિસ્તી ભિક્ષુકોના દાન, શિયાળાના સૂર્ય અને ઉનાળાનાં વાદળ. એક સારો દિવસ હોય તેનો અર્થ એ નથી કે ઉનાળો આવી ગયો છે. જો ઉનાળો ઉનાળો ના હોય, શિયાળો શિયાળો ના હોય તો ખેતર ખેતર ના હોય. ઉનાળો ગરીબ લોકોની માતા છે. હંગેરીમાં કહે છે કે, જે ઉનાળામાં ભેગું નથી કરતો એ શિયાળામાં થોડી જ ઉષ્મા પામે છે. ફિનલેન્ડમાં કહે છે કે, ક્રિસમસની રાતે પોતાની સાથે પત્ની ના હોય એ ના ચાલે, ભલે ઉનાળામાં જોડે ગાય ના હોય. જર્મનીમાં સલાહકારી ઉક્તિ છે કે, જે ઉનાળામાં ગુલાબ નથી ચૂંટતો તેને શિયાળામાં ગુલાબ નહીં મળે. સ્પેનમાં કહેવાય છે કે, જે વર્ષમાં શિયાળો ઉનાળો હોય ઉનાળો શિયાળો હોય તે વર્ષ દીન છે. લેટિન સેઈંગ છે કે શિયાળો ઉનાળાનો વારસદાર છે.

પોલેન્ડમાં કહાવત છે કે, ધનિકને ઉનાળામાં બરફ મળે 'ને ગરીબને શિયાળામાં. જાપાનમાં એક સ્માર્ટ ઉક્તિ છે કે, ભારે ઠંડી સામે રક્ષણ આપતું જેકેટ ભેટમાં મળતું હોય તો લઈ જ લેવાય, ઉનાળામાં પણ. તો લેટિન કહેવત છે કે, ઉનાળામાં શિયાળાનો કોટ પહેરવાનો કોઈ અર્થ નથી. સ્પેનમાં કહેવાય છે કે, ખરો સ્વસ્થતાનો ચાહક હોય એ શિયાળાનો કોટ ઉનાળામાં પણ પહેરી રાખે. ગુજરાતી શું કહે છે? ઉનાળાનો ડાલો 'ને અછતનો ઢાલો. મતલબ કે ઉનાળામાં ડાલો પહેરવો એ અછતની નિશાની છે, કેમ કે જેને વસ્ત્રની તંગી હોય તે જ શિયાળામાં પહેરવો જોઈએ એ ડાલો ઉનાળામાં પહેરે. ગુજરાતીમાં બીજી પણ બેચાર કહેવત રસપ્રદ છે. ઉનાળાના કે ચૈતર વૈશાખના તડકા 'ને કુંવારી કન્યાના ભડકા, અર્થાત્ જેમ ઉનાળામાં સખત અગ્નિ તથા કરે તેમ કુંવારી કન્યાનાં માબાપના કોઠામાં પોતાની કન્યા પરણાવવા સંબંધી વ્યાધિનો અગ્નિ સળગ્યા કરે.

ઉનાળે ઉતેળિયા, શિયાળે સરળા, ચોમાસે જાળ કાળીવેજ, એ જીવે જીવલ્લા. યાદ રાખવામાં 'ને મેસેજ આપવામાં દુષ્કર એવી આ કહેણીનો અર્થ છે કે, ઉનાળામાં પુષ્કળ તાપ, શિયાળામાં પુષ્કળ ટાઢ અને ચોમાસામાં પુષ્કળ શરદી એ બધાં અસહ્ય હોવાથી તેમાં ભાગ્યે જ જીવી શકે. ઉનાળે રાતા નહિ 'ને શિયાળે માતા નહિ, એટલે કે એકસરખી મધ્યમ સ્થિતિ અથવા સમશીતોષ્ણ. ઉનાળે વેંગણ કોઈને વાયડું પડે તો કોઈને ગરમ

મતલબ કે એક માનવી બધાંને ન રીઝવી શકે. ભારતમાં ઋતુ આવે છે. ગુજરાતીમાં ઉનાળો બેસે છે. તેમ છતાં મોટા ભાગે અનુભવ એવું જણાવે છે કે ઉનાળો લોકોનો પિત્તો ઉઠાડે છે.

લોકોનું મન ઉનાળા પરથી ઊઠેલું હોય છે. કુદરત સાથે દોસ્તી કરવી જ પડે એવું હોય તેને ભાન હોય છે કે ખેતરમાં ખરું કામ કરવું હોય તો શિયાળો 'ને ઉનાળો, બંને પોતાના કામના છે. બાય ધ વે, અરેબિક કે હિબ્રૂ ભાષા સાથે સંબંધિત સંસારમાં વપરાતા સમર કે શમર નામને રક્ષણ, પાલન, જતન, સાચવણ જેવા અર્થ સાથે સંબંધ છે.

કોઈ ગુજરાતી જીવ ઉનાડો બોલતું હશે તો કોઈ ઉનારો, પણ ગરમી બંનેને લાગે. ઉ કોમન. ઉકાળો ગરમ હોય. તેથી શું? ઠંડું પાણી એટલે શિયોળો ના થાય. હિન્દી આવા મામલામાં કાફી સ્ટ્રેટ ફોરવર્ડ ભાષા છે.

ગરમી લાગે એ સિઝન ગર્મી 'ને શરદી થાય એ સિઝન સર્દી. હા, એ ખરું કે શરદ પરથી શરદી 'ને સર્દી. ગરમ નામની ઋતુ નથી. ગરમી નીકળવી એ પણ રોગ જેવી સ્થિતિ કહેવાય છે. સંસ્કૃત ગર શબ્દને આ સાથે રિલેશન નથી. ભાષાને ટેમ્પરેચર જોડે શું? ગ્રીષ્મ શબ્દને ગ્રીસ જોડે સંબંધ નથી. ઘણી વાર તો ભાષાને ભાષા જોડે પણ શું લેવાદેવા હોય છે એ સવાલ થઈ જાય. ક્વોટેશન માટે સંસ્કૃત શબ્દ સુભાષિત કહી શકાય. ભાષિત એટલે ક્વોટ પણ કહેવાય. ગુજરાતીમાં દુભાષિયો એટલે અનુવાદક કે ભાષાંતરકર્તા. દિવનું દુ થયું છે. સારું છે ગુજરાતીમાં સુભાષિયો નથી હોતો, નહીં તો દુર્યોધનમાં જે દુ છે એ 'ને દુ:ખમાં જે દુ છે એ બધાનો ગળ્યો ખીચડો કરી નાખત. ખેર, કૂતરાના ભસવા માટે સંસ્કૃતમાં ભષ 'ને ભષિતિ જ છે.

આપણે એકભાષિયા નથી. બેઠી ઠંડી ગઈ. ઊભી થઈ 'ને ઊભી રહેલી? ડબલ સિઝન ચાલે છે? ગરમી અલગ, તાપ અલગ, લૂ અલગ. બાફ, ઉકળાટ, ધામ જેવી વિવિધ અવસ્થા

હવે અમદાવાદ તથા જામનગરમાં

૩૫ વર્ષથી સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોના વંધ્યત્વ માટે સફળ આયુર્વેદિક સારવાર

ટેસ્ટ ટ્યુબ બેબી તથા IVF ફેર્ટિલિટી?

ઝીરો સ્પર્મ તથા લો.એ.એમ.એચ માટે આયુર્વેદિક સારવાર કરી પોતાના જ સ્પર્મ તથા પોતાના જ એગ્સ (ઈંડાં) દ્વારા બાળક મેળવવા માટે

સ્ત્રીઓમાં ઈંડાં ન બનવા, ગભાશયની દીવાલ ન બનવી, PCOD, નળી બંધ હોવી, ગભાશયમાં ગાંઠ, વારંવાર કસુવાપડ, IVFનું નિષ્ફળ જવું, પુરુષોમાં શુક્રાણુ ઓછા હોવા, ન હોવા, કે મૃત શુક્રાણુ માટે

આયુર્વેદ
નિ:સંતાન ઉપચાર કેન્દ્ર
ડૉ. હરીક્રિષ્નાબેન ભટ્ટ

વર્ધમાન માર્કેટ, એસ. ટી. રોડ, જામનગર
(M) : 70164 43957, 94269 66037

ફ્રી: દર બુધવારે મફત નિદાન (રૂ. ૧૦૦૦ની માફી)
વધુ માહિતી www.ayurved-infertility.in

આપણે ગુજરાતીઓ જાણીએ છીએ. બટાકા બાફવા 'ને બફાટ કરવો એ બફારા કરતાં તદ્દન જુદી ઘટના. બફારો થાય, ધખારો ઉપડે. પરમ ધામ નોખા 'ને ધમધમાટ ગાડી હંકારવાનો ધર્મ નોખો. લૂ શબ્દના મૂળમાં સંસ્કૃત પ્લુષ હોવાનું કહેવાય છે. ઈંગ્લિશ લૂ શબ્દ આપણી લૂ સાથે જોડી ના શકાય. વોટરલૂ કે ફલૂ આપણે નો હાલે, આપણે ઓલું કે શેરડીનું કોલુ જ જોવે. એવું નથી કે આપણી બોલીથી આપણે સદૈવ ભાષામાં ઊથલપાથલ જ મચાવ્યા કરીએ છીએ. ઉકળાટને સભાનતાથી કોઈ ઉકલાત નથી કહેતું. ખેર, ઉનાળાના ઉ કે ઊ સાથે હિટ 'ને હોટનેસને સીધો સંબંધ હોય એવું લાગે છે. ઉગ્રતા છે. ઊભરો છે. ઉદ્દામ. ઉત્કલન બિંદુ. ઉષ્ઠ અર્થાત્ ઊંટ. કિન્તુ, ઉનાળામાં ઊંઘ? ઊંચી વાત.

સામાન્ય રીતે ઠંડા રહેતા પશ્ચિમના દેશોમાં પોતાના પ્રિયજનને પ્રેમથી એવું કહેવાય કે તું મારા જીવનનો ઉનાળો છે. કહે છે કે અંગ્રેજી શબ્દ સમરણા મૂળમાં સંસ્કૃત સ્મ 'ને સમ છે. કેવી રીતે એ થયું એ સમજાતું નથી. અહીં તો તાપ 'ને તડકો વિષમ ગણાય છે. આપણાં માટે છાંયો મહત્વનો જેને પોતીકો ગણી આપણે છાંયડો કહીએ છીએ. અનિલ ચાવડાનું એક

ગીત છે - ઉનાળો કાળજાળ થાય છે, પાંપણથી ગાલ સુધી પહોંચે એ પહેલાં તો આંસુ વરાળ થઈ જાય છે. દક્ષેશ કોન્ટ્રાક્ટરના એક શેરમાં ઉનાળો કામમાં લેવાયો છે - જૂઈની વેલી સમી કન્યા વળાવી તે સમે, ભર ઉનાળે એમ લાગ્યું, માંડવે વરસાદ છે. માનનીય રમેશ પારેખે આંખને પરસેવો પાડી દેતું એક ગીત લખેલું - ઉનાળો ફેલાતો જાય.. માટેલો તાપ ઠેઠ જીવ સુધી પહોંચ્યો તે દરિયા પણ સુકકા દેખાય.

ઓવરઓલ, ગુજરાતીઓ ઉનાળાથી એટલા ત્રાસેલા જણાય છે કે આપણે અપવાદ સિવાય ઉનાળા 'ને શબ્દ સાથે સીધા, સારા 'ને સુંવાળા સંબંધ જોડી શક્યા નથી. એકનો એક લાગતો ઉનાળો આપણને ના સહન થતો એનો એ ત્રાસ આપતો લાગે છે. પાછું એવું નથી કે ગુજરાતીઓને કાયમ નવું જ જોઈએ છે, ખાસ કરીને વાંચનમાં. ઘણા ગુજરાતીઓને વારંવાર ચાવવા કે વાંચવા ગમતા કામૂએ લખેલું કે, શિયાળાની ગહનતામાં હું અંતે જાણી શક્યો હતો કે મારામાં અજેય ઉનાળો છે. એ રીતે જ રિરિડ થતાં ચેખોવે લખેલું કે, ખુશ હોય છે ત્યારે લોકો એ નોંધ નથી લેતા કે શિયાળો ચાલે છે યા ઉનાળો. જ્યોર્જ ઓર્વેલની પ્રસિદ્ધ કૃતિ 'એનિમલ ફાર્મ' સમર શબ્દ એવમ કાળનો

કેટલાંય વાક્યમાં ઉપયોગ કરે છે.

ચંદ્રેશ મકવાણાનો એક શેર ધારદાર છે - મારા વિના બિચારા આ સૂર્યનું થશે શું, બસ એટલું કહેલું તડકાએ મરતા મરતા. ગુજરાતી લખાણ જગતના નવોદિત વાર્તાકારમાં એવું સહજ વલણ દેખાય છે કે વાર્તાની શરૂઆતમાં સૂર્યનું કિરણ કે આખો તડકો વાપરવો. ગુલમહોરનાં વધામણાં ઘણાં થયાં છે. ગરમાળો વિવેક ટેલરે વધાવ્યો છે - પીળાણ નજરો 'ને પીળચટ્ટા શબ્દો 'ને પીળપદા શ્વાસનો શો તાળો? હો, મને વૈદ કને ન લઈ ચાલો, જોયો છે મેં તો મોસમનો પહેલો ગરમાળો. કાકા કાલેલકરે ઉનાળાની બપોર વિષે ખાસો બળાપો કાઢેલો. એક જ સ્થળ 'ને કાળમાં એક જ ઋતુનો એક સમાન ભોગ ભોગવતા માણસો એકબીજાને દર વર્ષે કહ્યા કરે કે બહુ ગરમી, બહુ ત્રાસી જવાય છે. એ કેવું? નોર્મલ. કોમન. રૂટિન. હવે, કાલિદાસને ચાહનારા આપણે ઉનાળાના 'ને તે પછી દરેક ઋતુના હૃદયરંજક એવમ આધુનિક સોન્ગથી સોશિયલ મીડિયા રણકાવીએ એવી આશા.

બુઝારો

રે આવ્યો કાળ ઉનાળો
અવની અખાડે, અંગ ઉઘાડે,
અવધૂત ઝાળજટાળો.
રે આવ્યો...

એના શ્વાસે શ્વાસે સળગે
ધરતી કેરી કાયા;
એને પગલે પગલે ઢળતા
પ્રલય તણા પડછાયા.

ભરતો ભૈરવ ફાળો.
રે આવ્યો...

એના સૂકા હોઠ પલકમાં
સાત સમુન્દર પીતા
એની આંખો સળગે જાણે
સળગે સ્મશાન ચિતા.

સળગે વનતરુડાળો
રે આવ્યો...

કોપ વરસતો કાળો
રે આવ્યો કાળ ઉનાળો

- જયંત પાઠક ■

ગુજરાતીઓ ઉનાળાથી એટલા ત્રાસેલા જણાય છે કે આપણે અપવાદ સિવાય ઉનાળા 'ને શબ્દ સાથે સીધા, સારા 'ને સુંવાળા સંબંધ જોડી શક્યા નથી

આજનું સુરત : અન્ય શહેરોથી ભિન્ન, ગતિશીલ અને વિકાસોન્મુખ

આજનું સુરત ગુજરાતનાં અન્ય શહેરો કરતાં વધુ વિકાસ દર ધરાવતું પોલિસ્ટર ફાઇબર, સિન્થેટિક કાપડ બનાવતા મોટા ટ્રેડ સેન્ટર તરીકે સ્થાપિત થયું છે. તે સાથે જ સુરતનો હીરા ઉદ્યોગ આજે ફાલી ફૂલીને વિકસી ચૂક્યો છે, તે મુજબ દુનિયાના ૮૦ ટકા હીરાનું સપ્લાય સુરતથી થાય છે. હીરાના કટિંગ, પોલિશિંગના વ્યવસાયે સુરતને આર્થિક રાજધાની સ્થાપિત કરી દીધી છે.

સુરતમાં ઉત્પાદન થતાં અનેક સિન્થેટિક કાપડમાં ગાર્ડન વરેલીનું નામ મુખ્ય છે, જ્યાં આ ગાર્ડનના બ્રાન્ડથી આ માલ ખાસ કરીને સાડીઓ મોટા ભાગે વેચાય છે

હીરાના કટ અને પોલિશિંગના આ ધંધામાં મોટા ભાગે પટેલ કોમ્યુનિટીનું વર્ચસ્વ છે. આ પટેલો મોટા ભાગે સૌરાષ્ટ્ર અને ઉત્તર ગુજરાતના પાલનપુરથી આવેલા હોય છે. સુરતમાં આજે વરાછા રોડ પર વસતી પ્રજા બધા જ હીરાઘસુઓ અને હીરાના વેપાર સાથે સંકળાયેલા લોકોએ વરાછા રોડને મિની સૌરાષ્ટ્ર તરીકે ઓળખતું કર્યું છે.

તાપી નદીના કિનારે આવેલું સુરત અમદાવાદ પછીનું સૌથી મોટું શહેર ગણાય

હરણફાળ ભરી રહ્યું છે. સુરતમાં મોટે ભાગે અનસ્ક્રિલ લેબર છે. અહીં આધુનિક સ્ક્રિલ લેબરની તાતી જરૂર છે અને આ માટેની બધી જ સુવિધાવાળી કોઈ ટેકનિકલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ નથી અને સુરતમાં ઇન્ટરનેશનલ એરપોર્ટ નથી, તેથી સુરતના વિકાસને નવી દિશાની તાતી જરૂર છે. આમ હીરા ઉદ્યોગ અને ટેક્સટાઈલ ઉદ્યોગથી ધમધમતું સુરત શહેર ગુજરાતનાં અન્ય શહેરોથી જુદું પડે છે.

સુરતના આર્થિક વિકાસ સાથે સુરતનું સામાજિક રાજકીય જીવન પણ ઉચ્ચતર જોવા મળે છે. સુરતે મોરારજી દેસાઈ, ગોરધનદાસ ચોખાવાળા, કાશીરામ રાણા, કૃષ્ણવદન પચીગર, સી.ડી. પટેલ જેવા કેટલાક સંનિષ્ઠ પ્રભાવશાળી નેતાઓ આપ્યા છે, તેમ જ સુરતમાં વર્ષો પહેલાં ધાર્મિક રૂઢિચુસ્તતા સામે સુધારાવાદી ચળવળ થઈ તેમાં કવિ નર્મદનું નામ મહત્વનું ગણી શકાય. ૧૮૩૩માં જન્મેલા આ કવિ નર્મદાશંકર દવે ગુજરાતી સાહિત્યના શિરોમણિ ગણાય છે. બ્રિટિશ રૂલ વખતે તેઓએ સુધારાવાદી ચળવળ શરૂ કરી. જેમણે વિધવા પુનઃલગ્નની તરફેણ કરી અને ધાર્મિક જડતા સામે બંડ પોકાર્યું અને તેમણે રાષ્ટ્રપ્રેમનાં અદ્ભૂત ગીતો આપ્યા. તેમને આજે આધુનિક ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રણેતા કહેવામાં આવે છે. તેમની કવિતા ‘જય જય ગરવી ગુજરાત’ અને તેમની આત્મકથા ‘મારી હકીકત’ ગુજરાતી સાહિત્યને તેમણે આપેલા અનમોલ પ્રદાન તરીકે ગણવામાં આવે છે. આજે પણ કવિ નર્મદના નામે લાઈબ્રેરી છે, તેમ જ જુદા-જુદા કાર્યક્રમો થાય છે. ‘સહુ ચલો જીતવા જંગ, બ્યૂગલો વાગે, યા હોમ કરીને પડો ફતેહ છે આગે’ જેવા ક્રાંતિકારી ગીતો તેમણે આપ્યા, જે આજે પણ સાહિત્યના જુદા-જુદા કાર્યક્રમમાં ગાવામાં આવે છે. તેમની આત્મકથા ‘મારી હકીકત’માં તેમના જીવનની સત્યકથાને વણી લેવામાં આવી છે. તેઓ માત્ર કવિ ન હતા, પણ નિબંધકાર, આત્મકથાકાર, નાટ્ય સંવાદ લેખક, સંપાદક અને સંશોધક પણ હતા.

સુરત ટેક્સટાઈલ ઉદ્યોગ સાથે સંકળાયેલા

કામદારોની સ્થિતિ તપાસતા માલૂમ પડે છે કે, અહીં સરકારના મજૂર કાયદા પ્રમાણે મજૂરોના સેફ્ટી મેજર પગલાં લેવામાં આવતાં નથી.

મજૂરોની સારસંભાળ અને તેમને મળતી સવલતોમાં આ ઉદ્યોગ માલિકો બેદરકાર છે. તે આ ઉદ્યોગ સાથે ધમધમતા સુરતની નબળી બાજુ ગણાય. જોકે, આ નબળી બાજુ સાથે હીરા ઉદ્યોગ સાથે સંકળાયેલા અનેક ઉદ્યોગપતિઓ જેવા કે રામકૃષ્ણ ડાયમન્ડના સવજીભાઈ ધોળકિયા અને હરિકૃષ્ણ ડાયમન્ડના મયૂરભાઈ સવાણી જેઓ વર્ષોથી સૌરાષ્ટ્રમાંથી આવીને અહીં વસેલા છે, જેમણે આ ઉદ્યોગમાં માતબર પૈસાની કમાણી કરી છે. જેઓ હીરા ઉદ્યોગમાંથી કમાયેલા પૈસામાંથી કેટલીક માતબર રકમનું દાન સમાજના વિકાસ માટે કરે છે અને કહે છે કે, સમાજમાંથી કમાયેલા પૈસામાંથી કેટલાક પૈસા સમાજમાં વાપરવા જોઈએ. જેમાં વરાછા રોડ પર કિરણ મલ્ટિ સ્પેશિયાલિસ્ટ મોટી અઘતન હોસ્પિટલ ઊભી કરી સમાજના જરૂરિયાતવાળા લોકોને સેવા પૂરી પાડે છે. તે રીતે સવજીભાઈ ધોળકિયાએ તેમના વતન દુધાળા ગામે દ્રવ્ય કરોડના ચેકડેમ સ્થાપ્યા. મહેશ સવાણીએ

મા-બાપ વિનાની અનેક દીકરીઓને દત્તક લઈ પાલક પિતા બની ૫૦૦૦ અનાથ દીકરીઓનાં સમૂહલગ્ન કરાવ્યાં. એટલું જ નહીં, પરંતુ તેમને ભવિષ્યની બધી જ જરૂરિયાતો પૂરી પાડવાનું બીડું ઝડપ્યું. આમ, હીરા ઉદ્યોગ સાથે સંકળાયેલા આવા અનેક ઉદ્યોગપતિઓનો દાનનો પ્રવાહ સુરતમાં ચાલુ જ છે, જે સુરત શહેરના હીરા ઉદ્યોગની ઊજળી બાજુ ગણાય.

સુરતી લોકો સ્વભાવે ખુશમિજાજ, ઉત્સવપ્રિય, ઉત્તરાશમાં પતંગોત્સવનો અનેરો આનંદ માણી વ્યક્ત કરતી મોજીલી પ્રજા છે. વારતહેવારો ઊજવી આનંદપ્રમોદ સાથે ખાવા-પીવાના શોખીન સુરતી લોકો ગાલીપ્રધાન પ્રજા છે, પણ દિલના સાફ છે. સાહસિક પ્રજા તરીકે આવનારા સમયના પરિવર્તનને સહજતાથી સ્વીકારે છે. તેનું તાદૃશ્ય ચિત્ર ૨૦૦૬માં આવેલા સુરતના પૂર હોનારતમાંથી ૨૦૦૮માં ફરી પાછા ઊભા થયેલા સુરતને આપણે જોઈ શક્યા છીએ.

આમ, આર્થિક રીતે ધમધમતાં આ શહેરની કેટલીક બાબતો તેની ઊંચાઈને અસર કરે છે. વેપાર-ધંધામાં કરાતું શોષણ એક સામાજિક રોગ ગણાય અને આવા ઓછી સગવડ ધરાવતા ઝૂપડપટ્ટીમાં રહેતા અસંખ્ય મજૂરોની કામના સમયમાં મળતી સેફ્ટી મેજરનો અભાવ એ સુરતના ઔદ્યોગિક વિકાસની કાળી બાજુ ગણાશે, તેમ કહીશું તો અસ્થાને નહીં ગણાય. ■

સુરતમાં ૪૫૦ ટેક્સટાઈલ પ્રોસેસિંગ યુનિટ છે, ૬૦ હજાર પાવર હુમ્સ છે, ૧૮૦ ટેક્સટાઈલ માર્કેટ છે અને ૭૦ હજાર ટેક્સટાઈલ ટ્રેડર્સ છે

૧૭મી સદીના બેલ્જિયમના ચિત્રકાર જેકબ પીટર્સે દોરેલું ૧૬૯૦ના સુરત બંદરનું ચિત્ર

સુરતની ગઈકાલ : વેપાર ક્ષેત્રે જાહોજલાલી

બંદર એક એવું સ્થળ છે જ્યાંથી માલસામાનની હેરફેરની સાથે સંસ્કૃતિનું આદાનપ્રદાન પણ થાય છે. તે સમુદ્ર અને આંતરદેશીય પરિવહનનું એક સંગમ બિંદુ છે. બંદર એ કોઈ પણ દેશના વિદેશ સાથેના વેપારની ધોરી નસ છે. પ્રાચીન શહેર અને બંદર સુરત સદીઓથી દરિયાઈ વેપારનું કેન્દ્ર રહ્યું છે. ૧૭મી સદી એ સુરત શહેર માટે જાણે કે સુવર્ણયુગ સમાન હતી.

ભારતના પશ્ચિમ કિનારે આવેલી ભૌગોલિક પરિસ્થિતિને કારણે વિદેશી વેપારમાં ગુજરાતનું મહત્વનું સ્થાન હતું. એમાંય સુરતનું બંદર દેશ અને દુનિયા સાથેના વેપારનું કેન્દ્ર બનેલું હતું. જોકે, ઇતિહાસકારો પાસે મુઘલ શાસનકાળની રાજકીય અને લશ્કરી ઘટનાઓ વિશે ઢગલાબંધ વિગતો છે, પણ તેમની પાસે તત્કાલીન લોકોની આર્થિક સ્થિતિ અને તેમની વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ વિશે ચપટી જેટલી જ વિગતો છે. અલબત્ત, તે સમયગાળાના અંગ્રેજો અને ડચ દસ્તાવેજો રસપ્રદ માહિતી પૂરી પાડે છે.

૧૭મી સદીમાં સુરત અને દેશના અન્ય ભાગોની મુલાકાતે આવેલા યુરોપિયન પ્રવાસીઓએ લોકોની સામાજિક-આર્થિક સ્થિતિ અને તેમની વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓનો આબેહૂબ ચિતાર આપ્યો હતો. ૧૫૧૪માં આવેલા પોર્ટુગીઝ પ્રવાસી બાર્બોસાએ સુરત વિશે આમ કહેલું, ‘તમામ પ્રકારના વ્યવસાયમાં ખૂબ જ મોટા વેપારનું શહેર, રાજાને મબલખ આવક રળી આપતું એક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ બંદર.’ ૧૭મી સદીના ઉત્તરાર્ધ દરમિયાન આ શહેર આંતરદેશીય અને દરિયાઈ બંને રીતે વેપારના બજાર તરીકે ધમધમતું હતું અને મુઘલ સામ્રાજ્યનું મુખ્ય બંદર હતું.

સુરત શહેરમાં પ્રવેશવા માટે અનેક દરવાજાઓ હતા. ત્રણ મુખ્ય દરવાજા, એક ખંભાત અને અમદાવાદ તરફ, અન્ય બુરહાનપુર અને નવસારીના માર્ગે ખૂલતા હતા. દરેક નાકે આવતી-જતી તમામ વ્યક્તિઓ પર નજર રાખવા ચોકીદાર ખડે પગે રહેતા. શહેરમાં સામાન્ય અને ભવ્ય બંને પ્રકારની ઇમારતો હતી. શ્રીમંત લોકો પોતાની સમૃદ્ધિ જાહેર ન થઈ જાય એ માટે ભવ્ય આવાસમાં નહોતા રહેતા.

ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીમાં સેવા આપનાર ફિન્ચ નામનો એક વેપારી તેના પ્રવાસ વર્ણનમાં સુરતને આ રીતે યાદ કરે છે: ‘શહેરમાં સમૃદ્ધ વેપારીઓનાં અનેક રહેણાકો આવેલાં છે. ધસમસતી

નદીની સમાંતરે ૨૦ માઈલ સુધી વિસ્તરેલો વહાણવટાનો ઉદ્યોગ, ઉતારવામાં આવતો માલસામાન, ચોમાસામાં ભરતી વેળા ભરાઈ જતા ૧૮ ફૂટના પાણી. શહેર તરફ વહેતા નદીના આ પ્રવાહમાં તરી શક્તા ભારેખમ જહાજો.’ જૂના જમાનામાં પણ આ નગર ખૂબ જ વસતિ ધરાવતું અને વેપારીઓથી ભરેલું હતું. અહીં યુરોપિયનો ઉપરાંત, તુર્ક, યહૂદી, અરબી, ઈરાની અને આર્મેનિયન જેવા વિદેશી લોકો પણ નોંધપાત્ર સંખ્યામાં વસવાટ કરતા.

એ સમયે બે લાખની વસતિ હોવાનો અંદાજ છે, પરંતુ જ્યારે જહાજો આવતાં અને જતાં તે સમયે એટલે કે જાન્યુઆરીથી એપ્રિલ મહિનામાં સંખ્યા ઘણી વધી જતી. વસતિમાં વેપારીઓ, કારીગરો, વણકરો અને ખેડૂતોનો સમાવેશ થતો. વિદેશીઓ ઉપરાંત વસતિનો મોટો ભાગ મુખ્યત્વે હિન્દુઓ, મુસ્લિમો અને પારસીઓ એમ ત્રણ તબક્કામાં જોવા મળતો.

સુરતમાં હિન્દુઓની બહુમતી હતી. તેઓ વેપાર અને અન્ય કામકાજ ઉપરાંત વહીવટીતંત્ર સાથે પણ જોડાયેલા હતા. ગણિત અને વેપારનું જ્ઞાન જરૂરી ગણાય એવા બંદરના મહેસૂલ વિભાગોમાં તેમના કામની પ્રશંસા થતી. હિસાબનીશ તરીકે તેમની માગ રહેતી, તો ટંકશાળમાં સોના અને ચાંદીની શુદ્ધતા ચકાસવા માટે પણ એમનો કોઈ વિકલ્પ નહોતો. કોઈ શ્રોફ અને કોઈ દલાલ તરીકે કામ કરતા. વણિકો સુરતના સૌથી જાણીતા રહેવાસીઓ, એ તમામ વ્યવસાયે વેપારી. એમાં વીરજી વોરા બહુ મોટા વેપારી હતા. તેમનો કારોબાર લાખોમાં હતો. સુરતના આ સૌથી ધનાઢ્ય વેપારીની મિલકત ૧૬૬૪માં હુમલા દરમિયાન શિવાજી દ્વારા લૂંટાઈ હતી.

મુસ્લિમો સામાન્ય રીતે વહીવટ-લશ્કરમાં જોડાયેલા હતા. મહત્વપૂર્ણ પદો પર ઉચ્ચ વર્ગની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. કેટલાક મુસ્લિમો વેપાર સાથે સંકળાયેલા હતા. જેમ કે, હાજી ઝાહિદ બેગ અને હાજી કાસિમ ધનિક વેપારીઓ હતા. ૧૬૬૪ના હુમલા દરમિયાન તેમની સંપત્તિ પણ લૂંટવામાં આવી હતી.

પારસીઓ લઘુમતી છતાં સમૃદ્ધ અને મહેનતુ હતા. તેઓ સુરતમાં વેપાર, હસ્તકલા અને મજૂરીકામમાં સક્રિય હતા. મોટા ભાગના પારસીઓ વણકર તરીકે કામ કરતા હતા. તેઓ લૂમના મુખ્ય માણસો હતા. સુરતમાં મોટા ભાગની રેશમ સહિતની સામગ્રી તેમના હસ્તે બનતી હતી. તેઓ અંગ્રેજોની ફેક્ટરીમાં

કાપડ પૂરું પાડતા હતા.

વિદેશીઓમાં ખાસ કરીને અંગ્રેજ, ડચ અને ફ્રેન્ચનો ઉલ્લેખ કરી શકાય છે. સુરત ખાતે તેમનાં કારખાનાં હતાં જે મુઘલ બાદશાહોના ‘ફરમાન’ હેઠળ સ્થાપવામાં આવ્યા હતા.

અર્થતંત્ર

મધ્ય અને દક્ષિણ ભારતથી માલસામાનની આપ-લે માટે સુરત એક અનુકૂળ સ્થળ હતું. કાશ્મીર, લાહોર, આગ્રા અને દક્ષિણ ભારતનો વેપારી માલ સુરતમાંથી પસાર થતો હતો. યુરોપ અને ચીનમાંથી ચીજવસ્તુઓ સુરતમાં આવી હતી. દક્ષિણ આફ્રિકાથી લઈને ચીન સુધીની દરેક વ્યક્તિ માથાથી પગ સુધી મેડ ઈન ગુજરાતમાંથી બનેલાં વસ્ત્રો ધારણ કરતી. યુરોપિયન પ્રવાસીઓ પછી તે પોર્ટુગીઝ હોય કે અંગ્રેજો, તેમના દ્વારા વેપારી કારખાનાંઓ સ્થાપવાને કારણે સુરતનું મહત્વ વધવા લાગ્યું.

કારખાનાં

૬ ઈંગ્લિશ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીને સુરત શહેરનું આર્થિક મહત્વ સમજાયું એટલે ૧૬૧૨માં ફેક્ટરીની સ્થાપના કરી. પોર્ટુગીઝોએ અંગ્રેજોના માર્ગમાં ઘણા અવરોધો ઊભા કર્યા, કારણ કે નવો હરીફ તેમને આંખના કણાની માફક ખટકતો હતો. જ્યારે ૧૬૦૮માં કેપ્ટન હોકિન્સ સુરત આવ્યો ત્યારે તેને ત્યાં ફેક્ટરી સ્થાપવાની મંજૂરી આપવામાં આવી ન હતી. ગુજરાતના સૂબાએ તેને પરવાનગી માટે વ્યક્તિગત રીતે બાદશાહને અરજી કરવાની સલાહ આપી. જ્યારે તેણે પોતાનો માલ સુરત ખાતે ઉતાર્યો ત્યારે તેણે ભારતીયોના ઉગ્ર વિરોધનો સામનો કરવો પડ્યો. એ ભારતીયોને પોર્ટુગીઝોએ ઉશ્કેર્યા હતા.

ભારતની કિંમતી ચીજવસ્તુઓના વેપારમાં મબલખ કમાણી કરતા ડચ અને અંગ્રેજોને જોઈને ફ્રાન્સ પણ અહીં વેપાર કરવા તલપાપડ બન્યું. મુઘલ સમ્રાટે ફ્રેન્ચોને સુરત ખાતે ફેક્ટરી સ્થાપવાની મંજૂરી આપી. ૧૬૬૮ની શરૂઆતમાં તેમણે પહેલી ફેક્ટરીની સ્થાપના કરી.

નિકાસ-આયાત

લોખંડ, તાંબું, ફટકડી, હીરા, માણેક, અકીક જેવા કિંમતી પથ્થરોનો વેપાર થતો હતો. મુખ્ય નિકાસ સુતરાઉ ‘ને રેશમી કપડાંની હતી. વિશ્વમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા સુરતના ઘઉંને નિકાસમાં આગવું સ્થાન મળ્યું. નિકાસ કરાતી ખેતપેદાશોમાં વટાણા, મસૂર ‘ને

સુરતના વિશ્વપ્રસિદ્ધ વેપારી વીરજી વોરા

કઠોળનો સમાવેશ થતો. સાબુ, ખાંડ, મીણ ‘ને અફીણની પણ નિકાસ થતી. મોતી, હાથીદાંત, સોનું-ચાંદી, સુતરાઉ અને ઊનના ગાલીયા, લાકડાંના પલંગ સહિતનાં ફર્નિચરની નિકાસ પણ કરવામાં આવતી હતી. અલબત્ત, સુરતમાંથી વિદેશ મોકલાતી વસ્તુઓમાં પ્રથમ ક્રમે તો સુતરાઉ કાપડ જ હતું.

૧૭મી સદીમાં આપણી આયાતનું સ્વરૂપ આજના કરતાં ભિન્ન હતું. આયાતમાં મુખ્યત્વે સોના અને ચાંદીનો સમાવેશ થતો હતો. વૈભવી અને જાતભાતની કેટલીક ચીજવસ્તુઓ ધનિકો માટે મંગાવતી. સુરતમાં માલ ખરીદવા માટે અંગ્રેજોએ મુખ્યત્વે ઈંગ્લેન્ડથી સોના-ચાંદીની નિકાસ કરવી પડતી હતી. ડચ વેપારીઓ અહીં મસાલા અને મરી લઈ આવતા અને ખાદીનું કપડું અને અન્ય ચીજવસ્તુઓ ખરીદીને લઈ જતા.

તાંબું એ સુરતમાં આયાત થતી મહત્વની ધાતુ હતી. આ ધાતુ ડચ અને અંગ્રેજ વેપારીઓ જાપાન અને સ્વિડનથી લાવતા. તાંબાનો ઉપયોગ શસ્ત્રો બનાવવા માટે થતો હતો. સિક્કાની ધાતુ તરીકે પણ તેનું મહત્વ હતું. ઘરેલુ વાસણો પણ તાંબાનાં બનેલાં હતાં. સુરત ખાતે તાંબાના ભાવ મણ દીઠ રૂ. ૧૮થી રૂ. ૨૨ બોલાતા. અંગ્રેજ કંપની તેનું તાંબું સુરતના વેપારીઓને કરારના આધારે વેચતી.

વ્યાપારી-સંબંધ

વિદેશી વેપારના પરિણામે ગુજરાત મુઘલ સામ્રાજ્યનું સૌથી વધુ શહેરી વિસ્તાર ધરાવતો સૂબો બન્યું હતું. સુરત રેશમી અને

સોના-ચાંદીના દોરાથી ગૂંથાયેલા કાપડ માટે સમગ્ર એશિયામાં પ્રખ્યાત હતું. પર્શિયન ગલ્ફમાંથી મોટી સંખ્યામાં મોતી અહીં લાવવામાં આવતા. અન્ય દેશોમાંથી હીરા, માણેક, પોખરાજ સહિતના કિંમતી પથ્થર પણ સુરતમાં લાવવામાં આવતા. ખાસ ચીજવસ્તુ માટે જાણીતાં પાટનગરોમાંથી માલ સુરત લાવવામાં આવતો હતો, જે દૂરની મુસાફરી કરીને આવેલા યુરોપિયન, તુર્કી, અરબી, ઈરાની અને આર્મેનિયનોને જથ્થાબંધ વેચવામાં આવતો. સુરતને બંગાળ સાથે આંતરિક વેપાર સંબંધ હતો. બંગાળના માલમાં લાખ અને ખાંડનો સમાવેશ થતો હતો જેનાથી નફો સારો થતો. સુરત દક્ષિણ-પૂર્વ એશિયા સાથે પણ વેપાર કરતું હતું. ગુજરાતના વેપાર માટે તેનું મહત્વ હતું. શહેરની સંપત્તિ અને સમૃદ્ધિમાં ફાળો આપનારા બે મુખ્ય સ્રોતો વિદેશી વાણિજ્ય અને સ્થાનિક ઉત્પાદન હતાં. ગળી, મસાલા અને કાપડ જેવી ચીજવસ્તુઓ ઉપરાંત અહીં એક વ્યાપારી બજાર હતું. યુરોપથી આયાત કરાયેલી ઘણી મહત્વપૂર્ણ વસ્તુઓ એમાં વેચાતી હતી. તે સમગ્ર યુરોપમાં તેના વાણિજ્ય માટે પ્રખ્યાત હતું. સદીના પ્રથમ અઢી દાયકામાં અંગ્રેજ અને ડચ વેપારીઓના આગમન સાથે તેનું વ્યાપારી મહત્વ ઘણું વધી ગયું હતું.

૧૮મી સદીના ઉત્તરાર્ધ દરમિયાન સુરતને ખૂબ જ સમૃદ્ધ અને ભારતનાં મુખ્ય શહેરોમાંનું એક ગણવામાં આવતું. તાપી નદીમાં યુરોપ અને એશિયાના વેપારી જહાજોનો ધસારો રહેતો. આ શહેર વેપારી સમુદાયોની વસાહત બન્યું હતું. તે ૧૭મી સદી દરમિયાન પશ્ચિમ ભારતનું મુખ્ય બંદર બની ગયું હતું. નદી કાંઠા વહાણ-નિર્માણથી ધમધમતા હતા. સુરત ખાતે બાંધવામાં આવેલાં જહાજો ભારવહન કરવાની ક્ષમતા માટે જાણીતા હતા. તે સો વર્ષ ટકી રહે એ પ્રકારે બનાવવામાં આવતા. ચાઈના સાથેના વેપાર માટે બાંધવામાં આવેલાં જહાજો ૫૦૦થી ૧૦૦૦ ટનનાં હતાં, જે એ સમયનાં સામાન્ય જહાજોના કદની તુલનામાં ઘણાં વિશાળ હતાં. મુઘલ કાળમાં સુરત પ્રસિદ્ધિ પામ્યું અને મુઘલના પતન સાથે તેની તટકાલીન જહોજલાલીનો સૂરજ આથમી ગયો. મુંબઈના વિકાસ સાથે સુરતનું મહત્વ ઘટી ગયું. વેપારીઓ, ઉદ્યોગપતિઓ અને શિપબિલ્ડરોએ પોતાના કારોબાર પ્રવૃત્તિઓ સુરતથી મુંબઈ ખસેડી લીધા. ■

સુરતીલાલાના બેફિકરાઈ અને મનમોજી સ્વભાવ પાછળ છુપાયાં છે કંઈ કેટલાંય દર્દો અને પીડાઓ

સુરત પર આવતી કુદરતી આફતો અને મુશ્કેલીઓ એ આજની વાત નથી. સંઘર્ષ તો સુરતના લલાટે લખાયેલ છે, પરંતુ આ દરેક સંઘર્ષ બાદ ફરી ફરીને ઊભા થવું એ સુરતની તાસીર છે. ફિનિક્સ પક્ષીની જેમ સજીવન થઈને પુનઃ જીવન પ્રાપ્ત કરવું સુરતીઓને હવે કોઠે પડી ગયું છે.

મોજ-શોખ અને આનંદ-પ્રમોદમાં માનનારા સુરતીઓ ‘લહેરી લાલા’ તરીકે વિશ્વપ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ આ બેફિકરાઈ અને મનમોજી સ્વભાવની પાછળ કંઈ કેટલાંય દર્દો અને પીડાઓ સમાયેલાં છે. વારંવાર સુરત પર આવતી આફતો અને મુસીબતોને હાથ તાળી આપીને ગતિશીલ જીવન જીવનાર ખમીરવંતા સુરતીઓને સલામ છે. સુરત પર આવતી કુદરતી આફતો અને મુશ્કેલીઓ એ આજની વાત નથી. સંઘર્ષ તો સુરતના લલાટે લખાયેલ છે, પરંતુ આ દરેક સંઘર્ષ બાદ ફરી ફરીને ઊભા થવું એ સુરતની તાસીર છે. ફિનિક્સ પક્ષીની જેમ સજીવન થઈને પુનઃ જીવન પ્રાપ્ત કરવું સુરતીઓને હવે કોઠે પડી ગયું છે. ૧૮મી સદીમાં પણ આગ, રેલ, દુકાળ, પ્લેગ, જેવી ઘટનાઓ વિશે ગીત, ગઝલ, છંદ, દોહા, લાવણી અને ગરબાઓની રચના થઈ હતી એ વાતના પુરાવા મળી આવે છે. સુરતમાં થયેલી દુર્ઘટનાની શહેરીજનોના માનસપટલ પર થયેલી અસરની વેદના કલમ દ્વારા વ્યક્ત થઈ છે. આ દુર્ઘટનાઓમાં શહેરીજનોને થયેલું આર્થિક નુકસાન તેમ જ તેમના મન પર થયેલી ઊંડી અસર વિશે લખાયું છે, તો બીજી તરફ બચાવ કામગીરી માટે એકત્ર થયેલા શહેરીજનોની પ્રશંસા કરી છે. આના પરથી કહી શકાય કે સેવા ભાવના સુરતીઓના ડીએનએમાં છે.

ભારતમાં વર્ષ ૨૦૨૧માં ચક્રવાત ‘યાસ’એ બંગાળમાં લગભગ ૧ કરોડ લોકોને અસર કરી

૧૮મી સદીમાં પણ આગ, રેલ, દુકાળ, પ્લેગ, જેવી ઘટનાઓ વિશે ગીત, ગઝલ, છંદ, દોહા, લાવણી અને ગરબાઓની રચના થઈ હતી એ વાતના પુરાવા મળી આવે છે

અને ૩ લાખ મકાનોને નુકસાન પહોંચાડ્યું. તે જ સમયે તામિલનાડુમાં પૂરને કારણે ભારે નુકસાન થયું હતું. કુદરતી આફતમાં સપડાયેલાં આવાં શહેરોને પુનઃ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરતાં વર્ષો નીકળી જાય છે. એવામાં ફક્ત સુરત જ એવું શહેર છે જે કુદરતી આફતોમાં પુષ્કળ નુકસાન વેઠ્યા બાદ પણ ઝડપથી ફરી બેઠું થઈ જાય છે. ૨૦૨૦ના રિપોર્ટ અનુસાર યુનેસ્કો દ્વારા કુદરતી આફતોમાંથી સૌથી ઝડપી બેઠા થનારાં શહેરોમાં સુરતે વિશ્વમાં ચોથું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે.

આજની યુવા પેઢીને ૨૫ વર્ષ પહેલાંની ઘટનામાં એટલું જ યાદ હશે કે બાબરી મસ્જિદનું કારસેવકોએ ધ્વંસ કર્યો હતો. ત્યાર પછીની ઘટનાઓથી યુવા પેઢી અજાણ જ હશે. આખા દેશમાં મોટાપાયા પર મહાભયાનક કોમી દંગલ ખેલાયું. કાપાકાપી અને જીવતા માણસોને ભૂંજી નાખવાની જાણે હોડ ચાલી હતી. આમાં સુરત સૌથી ભીષણ કાલીમાનો ભોગ બન્યું હતું.

૨૦મી સદીમાં ૨૦ વખત પૂરનો સામનો

૨૦મી સદીમાં સુરતે ૨૦ વખત પૂરનો સામનો કરવો પડ્યો. અહીં દર ચાર વર્ષ પૂર આવવાની માન્યતા બની ગઈ છે. ૭ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૬ના રોજ આવેલા પૂરે સુરતને તબાહ કરી દીધું હતું. પાણી શહેરમાં આવ્યા ત્યાં સુધી ‘સબ સલામત છે’નો સંદેશો અપાઈ રહ્યો હતો. સરદાર બ્રિજ ઉપર ઉકાઈમાંથી છોડેલા પાણી જોતાં જોતાં સુરતીઓ સેવ-ખમણની જિયાફત ઉડાવી રહ્યા હતા. આ અદ્ભુત દૃશ્ય સુરતીઓની ઝિંદાદિલીનું પ્રતીક હતું. તમામ સુરતીઓને એ આત્મવિશ્વાસ હતો કે આ આફત આવશે, ટળી જશે અને એમાંથી અમે ઊભા થઈ જઈશું.

એવા સમયે સુરતની એક પ્રાઈવેટ ચેનલે ૨૦ કલાક પહેલાં જાહેર કર્યું કે ઉકાઈડેમમાંથી પાણી છોડવામાં આવવાથી ૨૦ કલાક સુધીમાં નીચાણવાળા વિસ્તારમાં ૨૦ ફૂટ પાણી ભરાઈ જશે. આથી સ્થાનિક રહેવાસીઓએ ઘરવખરીનો સામાન ખસેડી લેવો. સુરતમાં આવેલી કુદરતી આફતો રેલ, પ્લેગ, આગ કે રમખાણો જેવી દરેક ઘટનાના સાક્ષી એવા

ચેનલ સાથે સંકળાયેલા નિખિલ મદ્રાસી અને નરેશ કાપડિયા સાથે વાત કરી. તેમણે કહ્યું કે, તેમની પાસે આ માહિતી આવી ત્યારે સરકાર કશું કહેવા માગતી નહોતી. લોકોને આ વાતની ખબર પડશે ત્યારે ભય ફેલાવવાથી અરાજકતા ફેલાઈ જશે એવી ભીતિ હતી. કેટલાંક લોકોએ તેમને સિરિયસલી ન લીધા અને પારાવાર નુકસાની વેઠી તો અમુક દર્શકોએ લેન્ડલાઈન ફોન પર આભાર માન્યો કે તેમનું ઘણું મોટું નુકસાન થતાં બચી ગયું. સુરતમાં આમ તો ઘણી વખત પૂર આવ્યું હતું, પરંતુ ૨૦૦૬ના ઓગસ્ટ મહિનામાં આવેલા પૂરે તમામ રેકોર્ડ તોડી નાખ્યા હતા. આ પૂરમાં કરોડો રૂપિયા ધોવાયા, ઘણા લોકોનાં મોત થયાં, મકાનો ધરાશાયી થયાં હતાં. ૭થી ૧૦ ઓગસ્ટ દરમિયાન આવેલા મહા વિનાશક પૂરમાં ૮૦ ટકા શહેર જલમગ્ન થઈ ગયું હતું.

રેલના પાણી ઊતરી ગયા બાદ શહેરમાં મોટાપાયે નુકસાન થયું હતું. જેમ પાણી ઓસરી ગયું તેમ લોકોનો ડર પણ ઓસરી ગયો હતો. કટોકટીના એ દિવસોમાં લોકોએ ફૂડ પેકેટ તૈયાર કર્યા. શહેરની આબાલવૃદ્ધ દરેક વ્યક્તિ આ સેવા કાર્યમાં જોડાઈ. ગુજરાતના તત્કાલીન મુખ્યમંત્રી નરેન્દ્ર મોદીના માર્ગદર્શન હેઠળ સુરતને સ્વચ્છ બનાવાયું. શહેરમાં ત્રણ ચાર ફૂટ કાદવના થર જામી ગયેલા. રોગચાળો ફાટી નીકળવાની ભીતિ હતી. એવામાં પુલની બંને બાજુ સાફ કરેલો કાદવ પાથરી દઈ, દવા છાંટી મટીરિયલ મેનેજમેન્ટનું અદ્ભુત ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું.

કોરોના સમયે પણ અનેક એનજીઓ કામે લાગી ગયેલી. રોજ કમાઈને રોજ ખાનારા લોકો કઈ રીતે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા હશે એમનો વિચાર કરીને સ્થાનિક રહેવાસીઓએ નક્કી કર્યું કે દરેક પરિવાર તરફથી યથાશક્તિ યોગદાન આપવું. આ વાતનું ઉદાહરણ આપતા નરેશભાઈ કહે છે કે, ‘બિલ્ડિંગના દરેક ફ્લેટમાંથી બહેનોએ દસ-દસ રોટલી બનાવીને છાંયડો નામની સંસ્થાને આપી. આ સંસ્થા દ્વારા રોજની કુલ ૨૬ હજાર રોટલીઓ એકત્રિત કરીને ગરીબોમાં વહેંચવાનું પુણ્યનું કામ કરવામાં આવ્યું. આમ એક નાનું પગલું ભરવાથી કેટલી મોટી મદદ સંભવ બને છે. આવી તો શહેરની અનેક સંસ્થાઓએ ક્વોરન્ટાઈન થયેલા લોકોને ઘર બેઠા મફત ભોજનની વ્યવસ્થા ઉપરાંત ઓક્સિજન અને દવા પૂરી પાડી. ત્યારે સુરતની એવી માઠી

દશા થઈ હતી કે છ મહિના સુધી સુરત ફરી બેઠું નહીં થાય, એવી ધારણા કરવામાં આવતી હતી, પરંતુ આશ્ચર્યની વચ્ચે થોડા જ દિવસોમાં સુરત ફરી ગતિશીલ બન્યું. એક મહિનામાં જ નવરાત્રિનું રંગેચંગે આયોજન થયું.’ આમ સુરતીઓ કેટકેટલા આઘાત જીરવીને આવનાર ખુશીઓને હર્ષોલ્લાસથી વધાવી લે છે. આવનાર મુસીબતોનો હિંમતપૂર્વક સામનો કરે છે અને બધું દુઃખ ભૂલી જઈને મોજમસ્તીથી જીવવામાં તેઓ માને છે.

સુરતમાં દરેક પ્રાંતના લોકો વસે છે, આથી તેને મિની ભારત પણ કહેવામાં આવે છે. સુરતે અહીં વિભિન્ન લોકોને દિલથી આવકાર આપ્યો છે અને પોતાની ધરતી પર સમાવી લીધા છે. આથી પરપ્રાંતીય લોકો પણ સુરતને પોતાની જ ભૂમિ માને છે. સંકટ સમયે તેઓ પણ સુરતની પડખે ઊભા રહી જાય છે.

૫૦ વર્ષથી સુરતને પોતાની કર્મભૂમિ

સુરતીઓ આઘાત જીરવીને આવનાર ખુશીઓને વધાવી લે છે. મુસીબતોનો હિંમતપૂર્વક સામનો કરે છે. દુઃખ ભૂલી જઈને મોજ-મસ્તીથી જીવવામાં તેઓ માને છે

ડૉ. નિર્મલ ચોરાલિયા,
બાળરોગ નિષ્ણાત, રાજસ્થાન

બનાવનાર મૂળ રાજસ્થાનના બાળરોગ નિષ્ણાત ડૉ. નિર્મલ ચોરાલિયા સુરતની દરેક ઘટનાના સાક્ષી બન્યા છે. એટલું જ નહીં, સુરત પર આવી પડેલી દરેક આફતમાં તેઓ તારણહાર બન્યા છે. ૧૯૮૪માં ભારે વરસાદ બાદ પાણીનો યોગ્ય નિકાલ ન થવાને કારણે ગંદકી ફેલાઈ અને એમાંથી પ્લેગ ફેલાયો. ૨૬ ઓગસ્ટથી ૧૮ ઓક્ટોબરે આવેલા ન્યુમોનિક પ્લેગે સુરતને ધમરોળ્યું હતું. ગણતરીના દિવસોમાં ૨થી ૩ લાખ લોકો શહેર છોડી ગયા હતા. સત્તાવાર ૫૬ અને બિન સત્તાવાર ૧૦૦નાં મોત થયાં હતાં. ૨૩મી સપ્ટેમ્બરના રોજ સુરત શહેરની હોસ્પિટલો ઊભરાવા લાગી. પ્રથમ અઠવાડિયામાં જ પ્લેગના ૧૦૬૧ કેસ નોંધાયા. શહેરમાં એવો ડર ફેલાઈ ગયો હતો કે લોકો શહેર છોડી પોતાના વતન તરફ રવાના થઈ ગયા હતા. ડોક્ટરો પણ શહેર છોડી સુરક્ષિત જગ્યા ઉપર પહોંચી ગયા હતા. ત્યારે ડૉ. નિર્મલે આવા ડરના માહોલમાં શહેરમાં રહેવાનું પસંદ કરી લોકોની સેવા કરી હતી.

અહીં કોઈ પણ ઓળખાણ વગર નિઃસ્વાર્થ ભાવે એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિની મદદ કરે છે. સુરતમાં અનેક લોકો આવીને વસ્યા છે, એ દરેક વ્યક્તિ અહીંની સંસ્કૃતિ અપનાવે છે. આથી સુરત જ એના માટે સર્વસ્વ બની જાય છે. સુરતની સમૃદ્ધિનું પણ આ જ રહસ્ય છે.

જ્યારે જ્યારે સુરત પર કોઈ પણ આપત્તિ આવે ત્યારે પ્રશાસન, એનજીઓ, મીડિયા, ડોક્ટર એસોસિયેશન, પોલીસ તો પોતાનું કામ બખૂબી કરે જ છે, પરંતુ એક સામાન્ય નાગરિક પણ સેવા કાર્યમાં જોડાઈ જાય છે. આમ પ્રજા અને પ્રશાસન સાથે મળીને કામ કરે છે. ■

ઓસ્કર વિજેતા ‘એવરીથિંગ એવરીવેર ઓલ એટ વન્સ’

હૉલિવૂડમાં દાયકાઓથી કાર્યરત ઘણા ધરખમ સ્ટુડિયોને એકાદ દાયકાથી A24 નામક પ્રોડક્શન-ડિસ્ટ્રિબ્યુશન કંપની હંફાવી રહી છે, કેમ કે સ્ટુડિયો દ્વારા બનતી મોટા ભાગની બીબાંઢાળ ફિલ્મોથી અલગ A24 જોખમ લઈ, નવા અને ઉત્સાહી ફિલ્મ-મેક્સને તક આપી, એમના પર વિશ્વાસ મૂકી સિનેમાની ક્ષિતિજો વિસ્તારી રહી છે. ઓસ્કર એવોર્ડનું સ્તર પણ વર્ષે-વર્ષે કથળતું જતું હોવાના આરોપો સાથે એક સમર્પિત વર્ગના સિનેરસિકો એ વાતની ઉજાણી પણ કરે છે કે, દસેક વર્ષમાં A24ની ફિલ્મો પચાસેક જેટલા ઓસ્કર નોમિનેશન મેળવી ચૂકી છે. ૨૦૧૬માં A24 પ્રોડક્શનની ‘મૂનલાઈટ’ બેસ્ટ પિક્ચર ઉપરાંત બીજા બે ઓસ્કર એવોર્ડ લઈ ગઈ હતી. આ વર્ષે A24ની યશકલગીમાં ઉમેરાયેલું નવું છોગું એટલે અનોખી, મજેદાર અને છતાં ઊંડું ચિંતન કરવા પ્રેરતી ફિલ્મ ‘એવરીથિંગ એવરીવેર ઓલ એટ વન્સ’નું બેસ્ટ પિક્ચરનો ઓસ્કર જીતવું. આ ઉપરાંત, ઓરિજનલ સ્ક્રિનપ્લે, રિરેક્ટર, એક્ટ્રેસ, સપોર્ટિંગ એક્ટર-એક્ટ્રેસ અને એડિટિંગ, એમ સાત ઓસ્કર આ ફિલ્મે પોતાના ખાતે કર્યા છે. હૉલિવૂડના ઘણા સિનેરસિકોની પ્રિય બની ચૂકેલી A24નો ખાસ ઉલ્લેખ એટલા માટે કરવો જરૂરી કે જો એનું પીઠબળ ના હોત તો કદાચ ‘એવરીથિંગ એવરીવેર ઓલ એટ વન્સ’ આ પ્રકારે બની શકી ના હોય કે મોડી બની હોય.

ફિલ્મની અતરંગી-રમૂજી કથા મા-દીકરી અને એમના કુટુંબની સમસ્યા આસપાસ ફરે છે. ચાઈનીઝ-અમેરિકન એવલિન વૉંગના પરિવારમાં છે, તેનો પતિ વેમન્ડ અને યુવાન દીકરી જોય, જે કોલેજ ડ્રૉપઆઉટ, લેસ્બિયન અને સ્વચ્છંદી પણ છે. લોન્ડ્રમેટ ચલાવતી એવલિન ધંધો અને પરિવાર સાચવવામાં નખાઈ ગઈ છે. એવામાં રેવન્યૂ રિપાર્ટમેન્ટ તરફથી એમના પર તવાઈ આવતા એક અધિકારી મહિલાને મળવા જવું પડે એમ છે. અહીંથી કથા એક્સર્ટ તરફ ગમન કરીને સાયન્સ ફિક્શન સ્વરૂપમાં ઢળવા લાગે છે.

એકસાથે અસંખ્ય યુનિવર્સ, સંસાર, જગત અલગ-અલગ પરિમાણોમાં અસ્તિત્વમાન હોય અને દરેક જગત એકબીજા કરતાં કોઈ રીતે ભિન્ન હોય એ વિચાર અર્થાત્, ‘મલ્ટિવર્સ’ની થિયરી સાયન્સ ફિક્શન વાર્તાઓમાં વ્યાપક રીતે ઉપયોગમાં લેવાઈ છે. આ ફિલ્મની કથામાં પણ ભિન્ન-ભિન્ન સૃષ્ટિમાં વૉંગના પરિવારનાં વિધવિધ રૂપો જોવા મળે છે. કથાના મૂળ યુનિવર્સમાં એવલિનનો પતિ વેમન્ડ વિનમ્ર ‘ને જરાક ઓછો ચતુર છે, પરંતુ એક પોઈન્ટ પર મૂળ યુનિવર્સના વેમન્ડમાં એકાએક જાણે અન્ય કોઈનો આત્મા પ્રવેશ્યો હોય એમ એ ચપળ, ચાલાક, શક્તિશાળી બની જાય છે. આ નવો વેમન્ડ એવલિનને સમજાવે છે કે તે અન્ય યુનિવર્સમાંથી અહીં આવ્યો છે. એ અન્ય યુનિવર્સમાં રહેતી મૃત એવલિને મનુષ્યને પલકારામાં

અલગ-અલગ યુનિવર્સમાં મુસાફરી કરવા સક્ષમ બનાવતી ટેક્નોલોજી વિકસાવી છે, પરંતુ હવે સમગ્ર મલ્ટિવર્સ પર એક આફત આવી ચડી છે. પેલી મૂત એવલિને ત્યાંની પોતાની દીકરી, 'જોબુ ટુપાકી'ને આ રીતે અલગ-અલગ યુનિવર્સમાં પ્રવાસ કરવા માટે દબાણ કરેલું. હવે જોબુ ટુપાકીનું દિમાગ એ હદે હાનિ અને ધ્વંસ પામ્યું છે કે તે તમામ સૃષ્ટિઓના અસ્તિત્વ માટે જોખમરૂપ સાબિત થશે.

જે મૂળ યુનિવર્સમાં કથા આકાર લે છે, એમાં એવલિનની દીકરીની સમસ્યાઓ સામાન્ય પ્રકારની, સંસારી છે. તેની માતા અને પરિવાર તેની લેક્સિયન તરીકેની ઓળખ અને અમેરિકાની લાઈફ-સ્ટાઈલ પ્રમાણેનું મુક્ત જીવન સ્વીકારતા નથી. તમામ તરુણો, યુવાનોના જેવી જ સમસ્યાઓ જોયને પોતાની માતાથી છે, પરંતુ મલ્ટિવર્સના એ બીજા યુનિવર્સમાં જોબુ ટુપાકીની સમસ્યાઓ કુટુંબ કે અંગત જીવન પૂરતી સીમિત નથી. જોબુ ટુપાકીએ પોતાના જ નહીં, અસ્તિત્વમાન તમામ યુનિવર્સમાં ભટકીને જોયું છે અને તેને હવે સત્ય શું એ સમજાતું નથી. જોબુ ટુપાકી પાસે ભયંકર રીતે ડિપ્રેસ કરી દેનારું એક કૌશલ્ય છે. તે એકસાથે સેંકડો યુનિવર્સમાં શું શું થઈ રહ્યું છે એ બધું એક જ ક્ષણે અનુભવે છે. ત્યાંથી ફિલ્મનું ટાઈટલ આવ્યું છે, એવરીથિંગ એવરીવેર ઓલ એટ વન્સ! આવી કલ્પના કરીએ તો પણ માથું ફાટી જાય! એક સંસારમાં આપણી હયાતી અને આસપાસના સંસારનું જ્ઞાન આપણા દિમાગને હદ બહારનું થકવી શકે, તો આવું સેંકડો ગણું જ્ઞાન એક માનસને કઈ હદે થકવી દેતું હશે! જૂજવે રૂપે અનંત ભાસતું આ સમગ્ર અસ્તિત્વ એને કોઈ એક તારણ પર નથી આવવા દેતું. 'અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું શ્રીહરિ' એવા નરસિંહ મહેતાને લાધેલા જ્ઞાન કરતાં જોબુ ટુપાકી એકદમ વિરુદ્ધનું જ્ઞાન અર્જિત કરે છે. મનુષ્યનો એક પ્રકારનો અહંકાર, કે તે દિમાગની ક્ષમતા વડે સૃષ્ટિનું તમામ રહસ્ય જાણી, સમજી, પામી શકે છે, એ આવા બિંદુ પર આવીને ધવાય છે અને તેને

પોતાની હીનતાનું ભાન થાય છે. જોબુ ટુપાકી સાથે પણ આ જ બને છે અને તે નિહિલિજમ અર્થાત્ શૂન્યવાદની શરણ લઈ સ્વીકારે છે કે તેના અસ્તિત્વનો, વિવિધતા ભરેલી સેંકડો સૃષ્ટિઓનો, કશાનો પણ કોઈ અર્થ બનતો નથી! ખરી વાસ્તવિકતા પામવા માટે તે સમક્ષ નથી એવું સમજવાને બદલે, ખરી વાસ્તવિકતા કશી છે જ નહીં એવા તારણને તે અપનાવે છે. જો કોઈ એક પરમ સત્ય ન હોય, એક અંતિમ અને સર્વોચ્ચ સત્તાની હાજરી ના વર્તાય, તો માણસને પોતાનું હોવું, પોતાને જ્ઞાત જગતનું હોવું અર્થહીન લાગે. કથાના મૂળ યુનિવર્સની એક સામાન્ય સ્ત્રી, એવલિન સામે હવે પડકાર છે કે તે અન્ય યુનિવર્સમાંની શક્તિશાળી દીકરી જોબુ ટુપાકી સામે પડે, એને પરાસ્ત કરે અને તમામ યુનિવર્સને બચાવી લે.

કથાવસ્તુ માટે જરૂરી ગંભીર દાર્શનિક વાતો કંટાળો ઉપજાવતી નથી, પણ ફિલ્મના મજેદાર પ્રવાહ અને રોમાંચક એક્શનમાં હળવાશથી ભળી જાય છે. એક્શન, કોમેડી અને ઇમોશનના ત્રિવેણી સંગમમાં, દિમાગના કોશોમાં સળવળાટ જાગે એવી ચટપટી ફિલોસોફિકલ વાતોનો પ્રવાહ ભેળવીને ફિલ્મનો સ્ક્રિનપ્લે લખનાર અને ડિરેક્ટ પણ

કરનાર નામેરીઓ છે, ડેનિઅલ ક્વાન અને ડેનિઅન શાયનાટ. એવલિનનું પાત્ર ભજવનાર મિશેલ યોહ અને એના પતિની ભૂમિકામાં ફિ હૂઈ ક્વાનના એક્ટિંગ-એક્શનથી ફિલ્મમાં પ્રાણ પૂરાયા છે. જેમને મલ્ટિવર્સ, નિહિલિજમ કે એક્ઝિસ્ટેન્શિઅલિઝમની વાતોમાં રસ ના પડે કે ના ગમે, એવા દર્શકોને પણ યુવાન દીકરી અને માતા વચ્ચેના એક નાજુક ગાળામાંથી પસાર થઈ રહેલા સંબંધની, બંને કેવો સંઘર્ષ કરીને એકબીજાને સ્વીકારીને ફરી સંબંધનો તાતણો મજબૂત કરે છે એની તથા એવલિન-વેમન્ડ દંપતીની પણ લાગણીભીની વાર્તા અંત સુધી જકડી રાખશે. આ ફિલ્મની વાર્તાના, વિષયવસ્તુના અન્ય પણ અર્થઘટન કાઢી શકાય છે. કોઈને આમાં ઈન્ટરનેટ કલ્ચર અને ગળથૂથીમાંથી જ ડિજિટલ દુનિયાનું જ્ઞાન મેળવેલી જનરેશનની સમસ્યાઓ દેખાઈ શકે. ઓનલાઈન સ્પેસમાં વિવિધ પ્લેટફોર્મ પર ભટકતી મનુષ્યજાતિની લેટેસ્ટ જનરેશન આગળ જતાં એટલી હદે ભ્રમિત થઈ ગઈ હશે કે તેનો વાસ્તવિકતા સાથેનો નાતો છૂટી જશે કે નબળો પડી જશે 'ને જૂજવાં રૂપ બદલતા વર્ચ્યુઅલ વિશ્વના માયાધરમાં પૂરાઈને તે શૂન્યવાદી બની જશે. તેને જીવનનો કે જગતનો કોઈ મૂળભૂત અર્થ નહીં પકડાય. આ રીતે 'એવરીથિંગ એવરીવેર ઓલ એટ વન્સ' એક ચેતવણી તરીકે પણ જોઈ શકાય.

કથાવસ્તુ સિરિયસ હોવા છતાં ફિલ્મ જોવાનો અનુભવ મનને ભારે નથી કરી દેતો. અત્યંત અગત્યના બોધ સાથે ફિલ્મ એક સુખદ અંત પર આવીને અટકે છે. માણસ બધું ક્યારેય નહીં સમજી શકે, અન્ય વિશ્વનું કે આ વિશ્વની બહારનું તો છોડો, આ વિશ્વની અંદરનું પણ માણસ પૂર્ણ રીતે પામી નહીં શકે. કિન્તુ એવી સ્થિતિમાં હતાશાને વરી અર્થહીનતાથી મનને ગ્રસિત કરવાનો પણ કોઈ અર્થ નથી. શ્રેષ્ઠ ઉપાય વેમન્ડ એક સંવાદમાં કહે છે, 'મને એક જ વાતની ખબર છે કે, આપણે માયાળુ બનવું જરૂરી છે. એવા સંજોગોમાં તો સદ્ભાવ ખાસ રાખવો જ્યારે શું થઈ રહ્યું છે એ આપણને ખબર જ ના હોય.' કારણ કે દયા, સદ્ભાવ, સ્નેહ કે પ્રીતિનો ભાવ જ આપણા અર્થહીન લાગતા જીવન અને સંસારમાં અર્થ પૂરશે.

કોફી-સ્ક્રિપ્ટ :

'તમામ નવી શોધ ફક્ત એ વાતની યાદ અપાવે છે કે આપણે કેટલા તુચ્છ અને મૂર્ખ છીએ.' - જોબુ ટુપાકી ■

એક સંસારમાં આપણી હયાતી અને આસપાસના સંસારનું જ્ઞાન આપણા દિમાગને હદ બહારનું થકવી શકે, તો આવું સેંકડો ગણું જ્ઞાન એક માનસને કઈ હદે થકવી દેતું હશે!

ઓસ્કરને આંગણે બહુત નાચ્યો નાટુ નાટુ...

And the Oscars goes to... આ વાક્ય આજે બે-બે વાર ભારતના પક્ષે સાંભળવા મળ્યું છે એ અત્યંત ગર્વ અપાવે એવું છે. એક સંવેદનશીલ શોર્ટ ફિલ્મ ‘ધ એલિફન્ટ વિસ્પરર્સ’ બેસ્ટ ડોક્યુમેન્ટરી શોર્ટ ફિલ્મ અને દુનિયાભરના લોકોને નચાવી દેનારું ફિલ્મ RRRનું ગીત ‘નાટુ નાટુ’ મેદાન મારી ગયું છે. દીપિકા પાદુકોણે ઓસ્કર એવોર્ડ ૨૦૨૩ સેરેમની હોસ્ટ કરી છે જે ભારત માટે ખૂબ શુકનિયાળ સાબિત થયું છે.

૯૫મા ઓસ્કર એવોર્ડ્સની ઘોષણાએ તેના ઇતિહાસ વિશે થોડી રસપ્રદ વાતો માણીએ.

વર્ષ ૧૯૨૭માં Academy of Motion Pictures Arts and Scienceની સ્થાપના થઈ. સંસ્થાપકો અને કાર્યકરો વચ્ચે આગામી ઉપક્રમો અને લક્ષ્યાંકો અંગેની ચર્ચા કરવા માટે લોસ એન્જેલસની એક હોટેલમાં ડિનર પાર્ટી યોજાઈ. ચર્ચા-વિચારણા દરમિયાન નક્કી કરવામાં આવ્યું કે દરેક વર્ષના અંતે ફિલ્મોમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદર્શન કરનાર કલાકારો અને કસબીઓને સન્માન અને પ્રોત્સાહન આપવું. આ માટેનો તેમનો મુખ્ય આશય ફિલ્મ નિર્માણના પાંચ આધારભૂત વ્યક્તિઓ - અભિનેતા, નિર્દેશક, નિર્માતા, લેખક અને કસબીઓ વચ્ચેનું સાયુજ્ય મજબૂત કરવાનો હતો. mpm સ્ટુડિયોના આર્ટ ડાયરેક્ટર સેડરિક ગિબન્સે જોર્જ સ્ટેન્લીના સહયોગથી હોલિવૂડના સૌથી પ્રતિષ્ઠિત એવોર્ડ માટેની ટ્રોફીને જન્મ આપ્યો. શરૂઆતમાં આ એવોર્ડનો ‘ધ ગોલ્ડન ટ્રોફી’, ‘સ્ટેચ્યુ ઓફ મેરિટ’ કે ‘ધ એકેડેમી સ્ટેચ્યુ’ જેવા નામથી ઉલ્લેખ થતો. ૧૯૩૯થી સત્તાવાર રીતે તેને ‘ઓસ્કર એવોર્ડ’ નામથી

જાહેર કરવામાં આવ્યું. આ નામ કેવી રીતે અને શા માટે આપવામાં આવ્યું એ વિશેની ઘણી વાચકાઓ પ્રચલિત છે. અભિનેત્રી બેટી ડેવિસના કહેવા પ્રમાણે ટ્રોફીમાંના ગોલ્ડન મેનનો દેખાવ તેમના સંગીતકાર પતિ હાર્મન ઓસ્કર નેલ્સનને મળતો આવે છે, તેથી એવોર્ડ્સનું નામાંકન તેમના નામને આધારે કરવામાં આવ્યું છે. જોકે ટ્રોફીનું ૩૮ સ્ટ્રક્ચર બનાવવા માટે ગિબન્સના સહયોગી સ્ટેન્લીએ મેક્સિકન અભિનેતા તથા મોડેલ એમિલિયો ફર્નાન્ડેઝને ધ્યાનમાં લઈને પ્રતિમા ઘડી હતી.

વર્ષ ૧૯૨૯ મે, ૧૬ના દિવસે પહેલો સમારોહ યોજાયો. ૫ હોલિવૂડ રૂઝવેલ્ટ હોટેલમાં આ સમારોહમાં માત્ર ૨૭૦ લોકોની હાજરી સાથે યોજાયો હતો. કુલ ૧૨ કેટેગરી અંતર્ગત પુરસ્કારો આપવામાં આવ્યા હતા. કાર્યક્રમ માત્ર ૧૫ મિનિટમાં પૂરો થઈ ગયો હતો. રેડિયો કે ટેલિવિઝન પર આ કાર્યક્રમનું પ્રસારણ પણ થયું ન હતું.

લગભગ એક સૈકાથી ચાલતો આ ઉપક્રમ આજે ફિલ્મ જગતનું સૌથી પ્રતિષ્ઠિત સન્માન

૧૯૫૮માં પ્રથમ ભારતીય ફિલ્મ ‘મધર ઇન્ડિયા’ ઓસ્કર માટે નોમિનેટ થઈ હતી. ત્યાર બાદ ‘સલામ બોમ્બે’ અને ‘લગાન’ એમ આજ સુધીમાં ત્રણ ફિલ્મો જ ઉમેદવારી નોંધાવી શકી હતી

‘નાટુ નાટુ’ના સંગીતકાર કિરવાની અને ગાયક ચંદ્રબોજ, ‘ધ એલિફન્ટ વિસ્પર્સ’નાં નિર્માતા ગુરનીત મોંગા અને નિર્દેશક કાર્તિકી ગોન્સાલ્વીસ

બની રહેવા પામ્યો છે. આ વર્ષે ભારતીય ફિલ્મ ઇન્ડસ્ટ્રીએ સારું કાઠું કાઢ્યું છે. આ વર્ષ પહેલાં સુધી માત્ર ૧૩ ભારતીયો ઉમેદવારી મેળવી શક્યા હતા અને ૮ ભારતીયોને એવોર્ડ મળ્યો હતો.

વર્ષ ૧૯૫૮માં સૌ પ્રથમ ભારતીય ફિલ્મ ‘મધર ઇન્ડિયા’ ઓસ્કર માટે નોમિનેટ થઈ હતી. ત્યાર બાદ ૧૯૮૯માં ‘સલામ બોમ્બે’ અને ૨૦૦૨માં ‘લગાન’ એમ આજ સુધીમાં માત્ર ત્રણ જ ભારતીય ફિલ્મોએ પોતાની ઉમેદવારી નોંધાવી શકી હતી અને એક પણ ભારતીય ફિલ્મ એવોર્ડ મેળવી શકી ન હતી. એ નિરાશાજનક તો હતું જ, એથી વધુ વિચારણીય બાબત એ હતી કે વિશ્વની બીજા નંબરની સૌથી મોટી ભારતીય ફિલ્મ ઇન્ડસ્ટ્રીના કલાકારોને પોતાનું હીર દેખાડવાનો મોકો વિદેશી ફિલ્મોમાં જ કેમ મળે? ૨૦૦૯માં જ્યારે હોલિવૂડ ફિલ્મ ‘સ્વમડોગ મિલિયોનેર’નાં બે ગીતો માટે એ.આર. રહેમાનને બે એવોર્ડ અને ગીતકાર ગુલઝારને પણ એવોર્ડ મળ્યો ત્યારે ગર્વ તો થતો જ હતો, પણ આ વિચાર પીછો છોડતો ન હતો. આખરે આ નિરાશાના વાદળ ખસ્યા અને ભારતના ફાળે, ભારતીય ફિલ્મો માટે જ ઓસ્કર મળ્યા.

એવોર્ડ જાહેર થતાં પહેલાં સ્ટેજ પર જ્યારે RRRનું ગીત ‘નાટુ નાટુ’ ભજવાયું ત્યારે પ્રેક્ષકોમાં ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ જોવા મળ્યો હતો. તેનાથી જ એ જાણી શકતું હતું કે આ દિવ જીતી લેનારું વિજેતા ગીત જ છે.

‘ધ એલિફન્ટ વિસ્પર્સ’ નિર્માતા ગુરનીત મોંગા અને નિર્દેશક કાર્તિકી ગોન્સાલ્વીસનું સપનું છે. આ ફિલ્મ તામિલનાડુના મુદુમલાઈ નેશનલ પાર્કમાં રહેતાં એક પતિપત્ની બોમ્મન

અને બેલ્લીની જીવંત કથા છે. જે એક અનાથ બની ચૂકેલા હાથીના બચ્ચાને દત્તક લઈને સંતાનની માફક ઉછેર કરી રહ્યાં છે. ફિલ્મમાં કુદરતી પરિવેશને ખૂબ સુંદર રીતે દર્શાવ્યું છે. મનુષ્ય અને પ્રાણીના સમાંતર જીવનને, તેમની વચ્ચેના સાયુજ્યને સંવેદનશીલ રીતે રજૂ કર્યું છે.

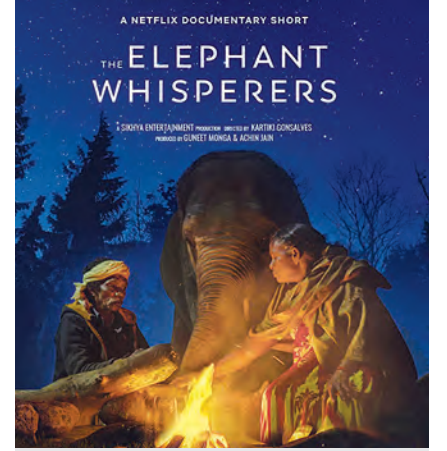
આજે ભારતને, ભારતીય ફિલ્મ માટે ઓસ્કર અપાવનારી બે સ્ત્રીઓ છે. ઓસ્કર એવોર્ડ્સમાં ભારતનું ખાતું ખોલાવ્યું એ સ્ત્રી હતી- ભાનુ અથૈયા. ૧૯૮૩માં આવેલી હોલિવૂડની ફિલ્મ ‘ગાંધી’ માટે બેસ્ટ કોસ્ટ્યુમ ડિઝાઇનરનો એવોર્ડ જીતીને તેમણે દેશને ગૌરવ અપાવ્યું હતું. ત્યારથી જ ભાનુ અથૈયા ‘ઓસ્કર લેડી’ તરીકે પ્રખ્યાત થઈ ગયાં.

વિજયની આ ગૌરવવંતી ક્ષણોએ એમનાં વિશે થોડું જાણીએ.

ભાનુએ ૧૯૫૩થી ટ્રેસ ડિઝાઇનિંગમાં

ઓસ્કર એવોર્ડ્સમાં ભારતનું ખાતું ખોલાવનારાં ભાનુ અથૈયા સાથે ગાંધી ફિલ્મની ટીમ

ભારતની વિજેતા શ્રેષ્ઠ શોર્ટ ફિલ્મનું પોસ્ટર

પોતાની કારકિર્દી ચાલુ કરી હતી. ફિલ્મ સીઆઈડીમાં તેમણે દેવાનંદ-વહીદા રહેમાન માટે કોસ્ટ્યુમ ડિઝાઇન કરીને પહેલીવાર ફિલ્મો માટે કામ કર્યું. ગુરુદત્ત, રાજ કપૂર, યશ ચોપરા, જેવા ફિલ્મ જગતના અનેક પ્રસિદ્ધ નિર્દેશકોની ફિલ્મો સાથે તેઓ સંકળાયેા. આ દરમિયાન તેમણે પોતાની સૌંદર્યદષ્ટિને વસ્ત્ર-પરિધનોમાં પરિભાષિત કરીને કેટલાયે ફેશન ટ્રેન્ડ્સ વહેતા કર્યાં. ફિલ્મ ‘શ્રી ૪૨૦’માં અભિનેત્રી નદીરા માટે ગીત ‘મૂડ મૂડ કે ન દેખ..’, ‘બ્રહ્મચારી’ ફિલ્મનું મુમતાઝ પર ફિલ્માવેલું ગીત ‘આજકલ તેરે મેરે પ્યાર કે ચર્ચે..’ હોય કે પછી ‘વક્ત’ ફિલ્મમાં સાધના અને શર્મિલા ટાગોરના વસ્ત્ર સજ્જા હોય. ‘૭૦ના દાયકામાં સર્વત્ર ભાનુએ ડિઝાઇન કરેલા કોસ્ટ્યુમની ધૂમ મચેલી રહી.

ભાનુના કોસ્ટ્યુમ ડિઝાઇનની વિશેષતા એ હતી કે તેઓ ફિલ્મની કથાને ધ્યાનમાં રાખીને

અભિનેત્રી દીપિકા પાદુકોણે એસ્કરની એવોર્ડ સેરેમની હોસ્ટ કરી હતી

ઓસ્કર ટ્રોફીના જનક MGM સ્ટુડિયોના આર્ટ ડાયરેક્ટર સેડરિક ગિબન્સ

કામ કરતાં. આ રીતે તૈયાર કરેલાં પરિધાનો પાત્રમાં પ્રાણ પૂરતાં. વળી તેઓ વેશભૂષામાં કિંમતી આભૂષણોનો ઉપયોગ ટાળતા જેથી તે પાત્ર પર હાવી ન થઈ જાય. ૧૯૬૪માં આવેલી ફિલ્મ ‘સંગમ’માં તેમણે વૈજયંતી માલા માટે ડિઝાઈન કરેલી કેપ સિલ્કની સાડીઓ ખૂબ લોકપ્રિય થઈ હતી. તેઓ ભારતીય સંસ્કૃતિના વૈભવને દર્શાવવાની અનોખી કાબેલિયત ધરાવતાં. ગુરુદત્તની ફિલ્મ ‘સાહિબ, બીબી ઓર ગુલામ’માં મીના કુમારીએ પહેરેલા વસ્ત્ર પરિધાનમાં એ જોઈ શકાય છે. એટનબરોએ પોતાના ડ્રીમ પ્રોજેક્ટ તરીકે ‘ગાંધી’ ફિલ્મનું નિર્માણ શરૂ કરતાં પહેલાં ૧૭ વર્ષ અભ્યાસ કર્યો હતો. મુખ્ય પાત્રોની વરણીમાં વર્ષો નીકળી ગયાં હતાં, પરંતુ કોસ્ટ્યૂમ ડિઝાઈનિંગ માટે ભાનુ અથૈયાની પસંદગી તેમણે માત્ર પંદર મિનિટમાં કરી હતી, કારણ કે ભાનુથી વધારે યોગ્ય વિકલ્પ મળવો અશક્ય હતો. વર્ષ ૧૯૮૩માં આ ફિલ્મ માટે જ્યારે ઓસ્કર જાહેર થયો ત્યારે આ વાત ૧૦૦% સાચી સાબિત થઈ.

સિનેમાનાં પાત્રો તેમની વિશિષ્ટ વેશભૂષાને કારણે પ્રેક્ષકોના ચિત્ત પર આગવી છાપ છોડે છે, પરંતુ આ પ્રકારની અસરકારક સજ્જા માટે ખૂબ ઊંડો અભ્યાસ અને આંતરસૂઝ હોવી

જરૂરી છે. ‘ગાંધી’ ફિલ્મમાં ગાંધીજીનું પાત્ર સાકાર કરવા માટે તેમણે સૌરાષ્ટ્રના ગામઠી પહેરવેશ વિશે જાણકારી મેળવી હતી. કસ્તુરબાના પાત્ર માટે ખાસ હેન્ડલૂમની સાડીઓ બનાવી હતી. ૧૯૬૪માં આવેલી ફિલ્મ ‘આમ્રપાલી’માં કોસ્ટ્યૂમ ડિઝાઈન કરવા માટે તેમણે ભારતીય સ્થાપત્ય કલાનો અભ્યાસ કર્યો હતો. પ્રાચીન સમયને વેશ-પરિવેશમાં ઉતારવા માટે તેમણે અજંતા-ઈલોરાની ગુફાઓની મુલાકાત લીધી હતી. પોતાના કામ પ્રત્યેની ગંભીરતા અને સમર્પણભાવ તેમની સફળતાનો મજબૂત પાયો હતો.

પોતાની ૬૦ વર્ષની કારકિર્દીમાં ભાનુએ ૧૦૦થી વધુ ફિલ્મોના કિરદારોને સજ્જાવ્યા છે. ‘રામ તેરી ગંગા મૈલી’, ‘હીરો હીરાલાલ’, ‘રેશ્મા ઓર શેરા’, ‘ચાંદની’, ‘લેકિન’, ‘અગ્નિપથ’, ‘લગાન’થી લઈને ૨૦૦૪માં આવેલી સ્વદેશ સુધીની ફિલ્મો તેમની આ સફર દર્શાવે છે. લેકિન (૧૯૮૧) માટે અને ડો. બાબાસાહેબ આંબેડકર અને લગાન (૨૦૦૩) માટે ભાનુ રાષ્ટ્રીય એવોર્ડથી સન્માનિત થયાં છે. આ દરમિયાન તેમણે ટીવી સિરિયલ અને નાટકો માટે પણ ડ્રેસ ડિઝાઈન કર્યાં છે. ‘મહાભારત’ સિરિયલ માટે તેમને એવોર્ડ મળેલો. ૨૦૦૮માં લાઈફ ટાઈમ અચિવમેન્ટ

એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો.

ભાનુના ભરપૂર જીવનની ગતિ ત્યારે મંદ પડી જ્યારે ૨૦૧૨માં તેમને બ્રેઈન ટ્યૂમર ડિટેક્ટ થયું. એ પછી શારીરિક તકલીફોને કારણે તેમણે પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાંથી સંન્યાસ લઈ લીધો. ‘નાગરિક’, આ મરાઠી ફિલ્મ તેમની લાંબી મજલનું છેલ્લું સ્ટેશન બની.

ભાનુ અથૈયાએ પોતાની ફિલ્મયાત્રા પર આધારિત એક પુસ્તક લખ્યું છે. - ‘૫ આર્ટ ઓફ કોસ્ટ્યૂમ ડિઝાઈન’ આ પુસ્તકમાં ભાનુના કોલ્ડાપુરમાં ગાળેલા બાળપણના દિવસો, તેમનું મુંબઈ આવવું, રાજ કપૂર, ગુરુદત્ત સાથેની મુલાકાત, ફિલ્મોમાં આભૂષણોનું મહત્વ, તેમણે વિકસાવેલા અવનવા ફેશન ટ્રેન્ડ અને ઓસ્કરનો અનુભવ અને પ્રાપ્ત થયેલા અન્ય પુરસ્કારો વિશેની રસપ્રદ વાતો કરી છે.

બ્રેઈન ટ્યૂમર ડિટેક્ટ થયું એ પછીના વિષાદમય દિવસોમાં તેમણે ઓસ્કર એવોર્ડની ટ્રોફી પાછી સોંપવાની ઈચ્છા જાહેર કરી હતી. જેથી તે સુરક્ષિત રહે. ૧૫ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૦ના દિવસે ૮૧ વર્ષનું ભરપૂર જીવન જીવ્યાંના સંતોષ સાથે ભારતના ‘ઓસ્કર લેડી’ દેહરૂપી વસ્ત્રો ત્યાગીને પરમમાં ભળી ગયાં, પરંતુ ભાનુ અથૈયા કલાકાર હતા. કલાકાર અમર હોય છે, કારણ કે તેમનો પ્રાણ તે તમામ કલકૃતિઓમાં રોપાયેલો હોય છે જેનું સર્જન તેમણે પ્રાણ રેડીને કર્યું હોય છે.

દર વર્ષે જ્યારે ઓસ્કર એવોર્ડ્સની રાહ જોવાતી હશે ત્યારે ભાનુ અથૈયાની સ્મૃતિ પણ આસપાસ હોવાની જ. એ જ એમને આપેલી સાચી શ્રદ્ધાંજલિ.■

ઓસ્કર એવોર્ડ્સમાં ભારતનું ખાતું ખોલાવ્યું એ સ્ત્રી હતી- ભાનુ અથૈયા. ૧૯૮૩ની હોલિવૂડની ફિલ્મ ‘ગાંધી’ માટે બેસ્ટ કોસ્ટ્યૂમ ડિઝાઇનરનો એવોર્ડ જીતીને તેમણે દેશને ગૌરવ અપાવ્યું હતું

અનુકૂળ હવામાનને કારણે માલદામાં કેરીના અંકુર વહેલા ફૂટ્યા!

પશ્ચિમ બંગાળના માલદા જિલ્લામાં કેરીઓની ૧૦૦ જાતિઓ ઉગાડવામાં આવે છે. ‘ખીરસાપતિ’ (હિમસાગર), ‘લંગડા’, ‘લખ્મન ભોગ’ અને ‘ફઝલી’ ઉપરાંત સ્થાનિક જાતોમાં ‘ગોપાલ ભોગ’, ‘દાગી’, ‘દૂધકુમાર’, ‘રમાલ ભોગ’, ‘કટારી ભોગ’, ‘મિસરી ભોગ’નો સમાવેશ થાય છે. ‘અશ્વિના’ નામની વિવિધતા બંગાળ તેમ જ અન્ય રાજ્યોમાં અથાણું બનાવવા માટે વ્યાપકપણે ઉપયોગમાં લેવાય છે. આખું વર્ષ મીઠી અને સુગંધી કેરીની રાહ જોવાય છે, પણ આ વર્ષે ઋતુ મહેરબાન છે. વિવિધ કેરીના બગીચાઓમાં સમય પહેલાં જ કળીઓ આવી ગઈ છે. ખેડૂતોને આશા છે કે પરિણામે કેરી વહેલા પાકવા લાગશે. આ વર્ષે માલદામાં આવું અસાધારણ ચિત્ર જોવા મળ્યું છે.

માલદા જિલ્લામાં અંદાજે ૫૦ હજાર મેટ્રિક ટન કેરીનું સરખસ ઉત્પાદન અપેક્ષિત છે. કેરી ઉત્પાદકો ભમ્પર ઊપજની અપેક્ષા રાખી રહ્યા છે, કારણ કે આ શિયાળામાં ટૂંકા ગાળા માટે પ્રદેશમાં ઠંડા દિવસો પ્રવર્તતા હોવાથી લગભગ બે અઠવાડિયાં અગાઉથી ઝાડ પર ફૂલ આવવા શરૂ થઈ ગયાં છે. આ સૂચવે છે કે જો આગામી મહિનાઓમાં હવામાન અનુકૂળ રહેશે તો વધુ ઉત્પાદનની શક્યતા છે. મૂળભૂત રીતે દર વર્ષે માલદાની કેરી જેઠ મહિનાના મધ્ય અથવા અંતથી જંગી દરે પાકવાનું શરૂ કરે છે. સામાન્ય નિયમ મુજબ દક્ષિણ બંગાળના જિલ્લાઓમાં કળીઓ વહેલી ખીલે છે. કેરી પણ વહેલી પાકે છે.

માલદા જિલ્લામાં ગયા વર્ષે લગભગ ૩.૭૦ લાખ મેટ્રિક ટન કેરીનું ઉત્પાદન થયું હતું. અધિકારીઓ અને ઉત્પાદકો અપેક્ષા રાખે છે કે આ વખતે કુલ ઊપજ ૪ લાખ મેટ્રિક ટનના આંકને પાર કરી શકે છે. માલદા જિલ્લામાં ૩૧૬૫૦ હેક્ટરથી વધુ કેરીના બગીચા છે. આ ઉપરાંત બાગાયતીઓ માટે સારા સમાચાર છે. આ ઋતુમાં માલદાનાં બાગાનોમાં જાપાની કેરી મિયાઝાકી ઊગવાની છે. મિયાઝાકી વિશ્વની સૌથી અનેરી અને મોંઘી કેરી ગણાય છે. આ કેરીની વિવિધતા દુનિયાની ફળ મંડીઓમાં લાખ રૂપિયા પ્રતિ કિલોગ્રામ વેચાય છે!

મિયાઝાકી તેના અજોડ સ્વાદ અને સુગંધ માટે વિશ્વભરમાં પ્રખ્યાત છે, તેવાં વિદેશી ફળોની વિવિધતા તેનાં અનુપમ સ્વાદ અને સોડમ માટે જગતભરમાં લોકપ્રિય છે. માલદાની દેશી કેરી સાથે

આ વિદેશી ફળ પણ સુગંધ ફેલાવશે! જાપાની કેરી પાકે ત્યારે જાંબુડિયાથી લાલ રંગની બને છે. એક મિયાઝાકી કેરીનું વજન લગભગ ૩૫૦ ગ્રામ હોઈ શકે છે અને આંતરરાષ્ટ્રીય બજારમાં તે રૂ. ૨.૭૦ લાખ પ્રતિ કિલોગ્રામના ભાવે વેચાય છે. એક કેરીનું વજન ૮૦૦ ગ્રામ સુધી પણ વધી શકે છે!

માલદાના ખેડૂતોને અંકુરમાં સંકેતો મળ્યા તેમાં જ જિલ્લામાં ઉત્સાહ છે. લોકો આ વ્યવસાય તરફ વળી રહ્યા છે. ઉનાળાની શરૂઆતમાં કેરીનો રસ ચાખવાનો મોકો મળશે તેવી આશા પ્રબળ બની છે. જિલ્લાના કેરીના ઉત્પાદકો, ખેડૂતોથી માંડીને કેરીના વેપારીઓને અનેક ફાયદા થશે, કારણ કે એક જ સમયે સમગ્ર વિસ્તારની ઊપજ સારી આવે તો ખેડૂતોને ફાયદો થશે. જ્યારે કેરીઓ પાકવા લાગે છે ત્યારે માલદાની કેરી ઝડપથી બજારમાં પહોંચી જશે. ખેડૂતોને અમુક અંશે ફાયદો થશે.

આ વર્ષે માલદાએ કુલ ૩૧ હજાર ૬૫૦ હેક્ટરમાં કેરીની ખેતી કરી છે. બગીચામાં લગભગ ૮૦ ટકા વૃક્ષો અંકુરિત થયાં છે. ઊભરતાં વર્તમાન દરે રેકૉર્ડ ઊપજ અપેક્ષિત છે. જો વાવાઝોડું, અતિવૃષ્ટિ કે અન્ય કોઈ કુદરતી આફત ન આવે તો આ વર્ષે માલદામાં આશરે ૩૭૦ હજાર મેટ્રિક ટન કેરીનું ઉત્પાદન થઈ શકે છે. જો કેરીની ઊપજ સારી હશે તો ભાવ ઓછો મળશે. જોકે ઊપજ વધુ હશે તો ખેડૂતોને ફાયદો થશે. તેવી આશા કેરીના ખેડૂતો સેવી રહ્યા છે. હવામાન બદલની અસર ફળ ઉપરાંત શાકપાન પર જોઈ શકાય તેમ છે. માલદા જિલ્લા બાગાયત વિભાગના સૂત્રોના અવલોકન મુજબ આ વર્ષે માલદાના બગીચાઓમાં કેરીની કળીઓ સમય કરતાં ૨૦ દિવસ વહેલી ખીલી છે. તે આ વર્ષે હવામાનમાં આવેલા ફેરફારને કારણે આવું બન્યું છે. શિયાળો હોવા છતાં ઠંડીનું વાતાવરણ સમય પહેલાં પસાર થઈ વીતી ગયું છે.

ખેતી, શાકપાન, લીલોતરી અને ઋતુનાં ફળો નવી આવક માટે મોટી આશા જગાડે છે. માલદાની કેરીની નિયમિત શ્રેણી સાથે જાપાની કેરી મિયાઝાકી પણ મંડી છલકાવશે! ■

ચાલો, ચકલી બચાવીએ

એક સમયે ઘર આંગણે અસંખ્ય પ્રમાણમાં દેખાતી ચકલીની સંખ્યા મોટા પ્રમાણમાં ઘટી છે. વધતાં શહેર અને આપણી બદલાતી જીવનશૈલીની અસર ચકલીની સંખ્યા પર થઈ રહી છે. ૨૦ માર્ચ વિશ્વ ચકલી દિન નિમિત્તે ચકલીના વિશ્વમાં ડોકિયું કરી, નાના નાના ઉપાય કરીને પણ આપણે ચકીબેનનાં સંરક્ષણ અને સંવર્ધન હેતુ યોગદાન આપી

થોડાં વર્ષો પહેલાં ટી.વી. જોતાં જોતાં જમનારાં બાળકોની પેઢી હતી, તો અત્યારે મોબાઈલ બતાવે ત્યારે જ નાનું બાળક જમે. ટીવી કે મોબાઈલ વગર એક કોળિયો ખાય નહીં, ઉલટાનું બૂમબરાડા કરવા લાગતું, અધીરું થઈ જાય, પરંતુ આવા ટેકનોલોજીના કોઈ પ્રલોભન વગર અનેક પેઢીઓ ચકલીને જોઈને મોટી થઈ છે, એ વાત આજે અવિશ્વસનીય લાગે એવી છે. સામે ચકલી બતાવતાં ‘એક કોળિયો ચકીનો, એક કાગડાનો..’, એમ કહીને નાનાં બાળકોને ફોસલાવીને માતા, દાદી કે નાની ખવડાવતી. આમ આપણે પ્રકૃતિ સાથે અજાણતાં જ જોડાઈ જતાં. આ રીતે માણસનો જે પક્ષી સાથે પરિચય થતો તે એટલે ચકલી! જ્યારે માણસ નવા ઠેકાણે વસતી કરે એટલે ત્યાં પહેલું નજીક આવનાર પક્ષી ચકલી જ હોય છે. મનુષ્યવસતી ન હોય ત્યાં ચકલી દેખાતી નથી. છેલ્લાં દસ હજારથી વધુ વર્ષોથી ચકલી મનુષ્યવસતીવાળા અધિવાસમાં રહે છે.

ચકલીનો ઉલ્લેખ વેદ, પુરાણ, આદિકાવ્ય રામાયણ અને અનેક સંસ્કૃત સાહિત્યમાં મળે છે. મહર્ષિ વાલ્મીકિએ રામાયણમાં પક્ષીઓના ઉડાનની કુલ સાત શ્રેણીનું વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે. તેમાં સૌથી પ્રાથમિક અને કનિષ્ઠ પ્રકારનું ઉડાન ચકલી અને અનાજના દાણા ખાનારાં અન્ય પક્ષીઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. શિકારી બાજ પક્ષીની સામે ટચૂકડા ચકલીની તે શી વિસાત? બળવાન બાજ સાથે બાથ ભીડવાની પ્રેરણા દેનારી શીખ ગુરુ ગોવિંદસિંહની આ ઉક્તિથી તો કોઈ ડરપોકને પણ શૂરાતન થડે.

‘ચિડિયા નાલ મેં બાજ લડાવા, ગિદરાંનું મેં શેર બનાવા
સવા લાખ સે એક લડાવા, તા મેં ગોવિન્દ સિંહ નામ કહાવાં’

પંજાબી લોકગીતોમાં અનેક વખત ચકલીનો ઉલ્લેખ આવે છે. એમાં ચકલીની સરખામણી દીકરી સાથે કરવામાં આવે છે, તે આમ-

‘સાડા ચિડિયા દા કાબા વે બાબુલા અસ્સા ઉડ જાના’

અર્થાત્ અમે તો માળામાંની ચકલી છીએ, એક દિવસે ઊડી જાશું એટલે સાસરે જતી રહેશે.

મરાઠીમાં ચકલીને ‘ચિમણી, ચિગિ, ચિઉતાઈ’ કહેવાય છે. મહારાષ્ટ્રમાં પાટી સૂકવતી વખતે બાળકો બાળ કવિતામાં ચકલીને હવા નાખવાનું, કાગડાને પાણી આપવાનું કહે છે. એના બદલામાં તેને દાણા અને માળો દેવાનું વચન પણ આપે છે. કાશ્મીરી ભાષામાં ચકલીને ‘ચ’, નેપાળીમાં ‘ભંગેડી’

અને અંગ્રેજીમાં
‘હાઉસ સ્પેરો’ કહેવાય છે.

આમ દુનિયાભરમાં જેટલી બોલી છે તેનાથી કેટલાંય વધુ નામો માણસે ચકલીને આપ્યાં છે. લેટિનમાં ‘પેસર’ એટલે ચકલી, તેના પરથી જાતિ નામ લેવાયું. લેટિનમાં ‘ઝોમસ’ એટલે ઘર, ચકલી ઘરની આસપાસ રહેતી હોવાથી પ્રજાતિ નામ ‘ઝોમેસ્ટિક્સ’ લેવામાં આવ્યું. આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પક્ષી-પ્રાણી એક નામથી ઓળખતા આવડે એ માટે સ્વિડિશ ડૉક્ટર, વનસ્પતિ અને પ્રાણી વૈજ્ઞાનિક તેમ જ દ્વિનામ પદ્ધતિના પ્રણેતા કાર્લ લિનિયસે ઈ.સ. ૧૭૫૮માં ‘પેસેરિની’ ઉપકુળમાંની ચકલીનું ‘પેસર ઝોમેસ્ટિક્સ’ એવું નામકરણ કર્યું. દુનિયામાં દ્વિનામ પદ્ધતિથી નામકરણનું પહેલું બહુમાન ચકલીને મળ્યું છે.

દુનિયામાં ચકલીની કુલ ૩૨ પ્રજાતિ છે. તેમાંથી ૨૭ પ્રજાતિ ‘પેસર’ અને પાંચ પ્રજાતિ

‘પેટ્રોનિયા’ છે. આપણા ભારતમાં ચકલીની કુલ ૭ જાતિમાંથી એક ઉપપ્રજાતિ સાથે પાંચ પેસર અને એક ઉપપ્રજાતિસહ બે પેટ્રોનિયા પ્રજાતિ મળી આવે છે.

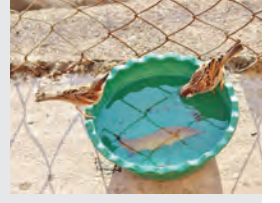
નાનપણમાં ચકલીનો શિકાર કરતા કિશોર વયના એક છોકરાએ અલગ જ પ્રકારની ચકલી મારી. હંમેશાં જોવા મળતી ચકલી કરતાં અલગ દેખાય, તેના ગળા પરના પીળા ટપકાએ કુતૂહલ જગાડ્યું. આગળ જતાં તે મોટા અને પહેલા ભારતીય પક્ષીવિજ્ઞાની બન્યા, એનું નામ ડૉ.સાલિમ અલી. જેમણે પક્ષી અભ્યાસ અને તેમના અધિવાસ બચાવવા માટે જીવન અર્પણ કરી દીધું.

ચકલી સ્ત્રીલિંગી અને ચકલો પુર્લિંગ, આકારમાં ૧૫ સેન્ટિમીટર બંને એકબીજા કરતાં અલગ દેખાય છે. નરનું માથું, પાર્શ્વ ભાગ અને પૂંછડી ઉપરનો ભાગ રાખોડી, કાનની નજીક સફેદ અને કંઠ ઉપરનો કાળો પટ્ટો છાતીની મધ્ય સુધી હોય છે. પાંખો ઘાટ્ટા તપકીરી રંગની હોય છે. તો માદાનો રંગ ફિક્કો મટોડિયો તપકીરી, તેના પર પીળાશ પડતી રેખાઓ અને નીચેનો ભાગ સફેદ હોય છે. નરની ચાંચ કાળી તો માદાની પીળાશ મટોડિયા રંગની હોય છે. ગામડાં, શહેર, બાગ, ખેતર જેવી માનવ વસાહત એટલે ચકલીનો અધિવાસ. ભારત, બાંગ્લાદેશ, પાકિસ્તાન, શ્રીલંકા અને બ્રહ્મદેશનું નિવાસી અને સર્વસામાન્ય ‘ને પરિચિત પક્ષી છે. માત્ર હિમાલયની ચકલીઓ ઉનાળામાં થોડા ઊંચા ભાગમાં સ્થાનિક સ્થળાંતર કરે છે. ચકલી સામાજિક પક્ષી હોઈને આખું વર્ષ ‘ચી..ચી..’ કરતાં મોટા ઝુંડમાં રહેવાનું પસંદ કરે છે. શિયાળામાં ઊભા પાક ઉપર અથવા જમીન પર બીજા સ્થળાંતરિત પક્ષીઓ સાથે ચણતા દેખાય છે. બજારમાં ઢોળાયેલાં અનાજ ઉપર, ફળ ઉપર, ક્યારેક ઊંધાં અને મોટા કીટક પકડતાં પણ દેખાય છે. સાંજે રસ્તાને કેડે, ગામડાંના ચોકમાં ધૂળથી સ્નાન કરતી દેખાય છે. સૂર્યાસ્ત સમયે રાત વાસાના ગમતા ઝાડ ઉપર અલગ-અલગ દિશામાંથી નાનાં-નાનાં ઝુંડ એકઠાં થાય છે, ત્યારે સૂતા પહેલાં સુરક્ષિત જગ્યા મેળવવા માટે મોટો કિલકિલાટ ચાલતો હોય છે.

ચકલીના મેનુ કાર્ડમાં મુખ્યત્વે ઘાસ અને તણનાં બીજ, અનાજ-બાજરી, ચોખા, જુવાર, વગેરે હોય છે. જુવાર માત્ર કૂણી હોય તો જ ખાય. ફળ, ફૂલની પાંખડી, કૂણા પાંદડાં,

ચકલી બચાવવા માટે આટલું તો કરી જ શકીએ

- ચકલીને પીવા અને નહાવા માટે માટીનું એક છીછરું વાસણ પાણી ભરીને ટેસેસ કે બાલ્કનીમાં મૂકીએ. તે રોજ સ્વચ્છ કરી પાણી બદલવું.
- ઘરની ફરતે પૂરું કૉફિટિંગ ન કરતા થોડી ખુલ્લી માટી અને રેતીવાળો ભાગ રાખવાથી ચકલીને ઘૂળ સ્નાન કરવા મળશે.
- ઘર, ઓફિસની દીવાલ પર સુરક્ષિત જગ્યાએ ચકલી માટે નેસ્ટ બોક્સ લગાવવાથી ચકલીના માળા માટે હક્કની જગ્યા મળશે.
- ઘટાદાર ઝાડ ઉદાહરણ તરીકે પાર્શ્વતક, બીલીપત્ર, જેવા દેશી વૃક્ષ વાવવાથી દિવસે બેસવા અને રાતવાસો કરવા ઉપયોગી થશે.
- પ્રક્રિયા કરેલું અન્ન કોઈ પણ પ્રાણી-પક્ષીનો કુદરતી આહાર નથી. એકાદ કુંડીમાં પણ બાજરો અને જુવાર વાવીને ચકલી માટે દાણાની કુદરતી વ્યવસ્થા કરી શકાશે. બાગ, ખેતરમાં કીટકનાશક વાપરવાનું બંધ કરવાથી પ્રોટીનથી ભરપૂર ઘયળ, કીટકોનો ઉપયોગ ચકલી અને બીજા પક્ષીઓ અને તેમના બચ્ચાં ને ખવડાવવા થશે.
- આપણી લાડલી ચકલી ફક્ત વાર્તા અને બાળગીતમાં જ રહી ન જાય, એ માટે આપણે સંવર્ધનના આ પંચસૂત્ર સ્વીકારવાથી ચકલીની સંખ્યા વધવામાં નક્કી જ મદદ થશે. ચાલો, તો સૌ કોઈ બોડાઓ ‘ચાલો ચકલી બચાવીએ અભિયાનમાં!’

રસોઈનો એંઠવાડ અને કીટકનો સમાવેશ હોય છે. શાલ્મલી, સિવણ, પાંગરો જેવાં ફૂલોનું મકરંદ પાન કરે છે. માળામાં બચ્ચાં હોય ત્યારે કીટક, ઈયળ ખવડાવે છે. બચ્ચાં મોટા થયા બાદ શાકાહારી બને છે. ચકલી ફળ અને અનાજનું ખેતરમાં નુકસાન કરે છે, એવી સર્વ માન્યતા હોય છે. પુણેના પક્ષી તજજ્ઞ પ્રકાશ ગોળેના સંશોધન અનુસાર ચકલી સહિત અન્ય પક્ષી ખેતરના કુલ ઉત્પાદનના ફક્ત રથી ૩ ટકા જેટલું ધાન ખાય છે. તેનું વળતર કેટલાક વધુ પ્રમાણમાં તેની પ્રજનન ઋતુમાં ખેતીને હાનિકારક કીટક પકડી પોતાનાં બચ્ચાંને ખવડાવીને કરી આપે છે.

ચકલીનો પ્રજનન કાળ મુખ્યત્વે માર્ચથી જૂન સુધી હોય છે. ઉત્તર ભારતમાં સપ્ટેમ્બર તો મધ્ય ભારતમાં ઓક્ટોબર સુધી ચાલે છે. દક્ષિણ ભારતમાં તો આખું વર્ષ પ્રજનન ચાલે છે. પ્રજનન સમયે પોતાની હદ નિશ્ચિત કરવા અને જોડીમાં મળી આવે છે. એમની હદ એક ઓરડા જેટલી હોઈ શકે છે. ચકલીના અવાજથી તો બધા ટેવાયેલા હોય છે. ચકલો કંટાળો આવે ત્યાં સુધી એક સૂરમાં ‘ચિરંપચિરંપચિરંપ’ એવું મોટા અવાજે નિરસ ગીત ગાતો હોય છે. ઝાડની ડાળીએ, તાર કે દોરી ઉપર બેસીને દસ મિનિટ સુધી આ ગીત ગાય છે. છેલ્લે નર પોતાનાં પીંછાં ફૂલાવીને ગુબગુબીતપણું બતાવતાં, અભિમાનથી બંને પાંખો નીચે પાડીને ફફડાવી, ડોકથી પૂંઠ સુધી

કમાન કરીને પૂંછડી ઊંચી કરીને પ્રદર્શન કરે છે. આ રીતે ત્રણથી ચાર નર ચકલી એક માદા ચકલીને પ્રણયારાધના કરે છે. અચાનક બધી ચકલીઓ જમીન પર ઊતરીને ભારે કલકલાટ કરે છે. તેમનામાં ઝઘડો પણ થાય છે. આ બધું એકાદ સ્વયંવર જેવું ચાલતું હોય છે. ચકલી તેમાંથી એક નરને પસંદ કરે છે.

વર્ષો પહેલાં પોળ કે ચાલી સંસ્કૃતિમાં ચકલીના માળા માટે એકાદ ગોખલો સહેજે મળી રહેતો. ઘરની દીવાલ પર લગાવેલા દેવી-દેવતાની તસવીરો પાછળ. દીવાના ગોળામાં, મંદિર અને મસ્જિદના દીવાના ઊંધા જાંઘરમાં પણ હક્કથી માળો બનાવતી હતી. ઘરની અંદર તો અશક્ય લાગે એવી જગ્યા માળા માટે પસંદ કરતા દેખાય છે. પેડેલાં મકાન, જૂના વાડા, નવેળુંવાળું ઘર, ઈંટ બાંધકામ, પથ્થરની દીવાલોમાં વરસાદી પાણી વહી જવા માટે મૂકેલા પાઈપ- ‘વ્હિપ હોલ’, બાંધેલા કૂવામાંનાં છિદ્રોમાં માળા બનાવે છે. અન્ય દેશોમાં ઝાડની બખોલમાં, માટીની દીવાલોમાં અને ડુંગરની ઊભી તિરાડ કે ફાટમાં પણ માળો કરતા હોય છે. અબાબીલ પક્ષીના માળા પર કબજો કરીને તેમાં પોતાનો માળો પણ કરે છે. ક્યારેક જ ઝાડની ડાળીમાં મોટો ગુંબજાકાર માળો બાંધે છે. માત્ર ભારતમાં ઝાડની બખોલમાં માળા કર્યાની માહિતી નથી, મારા નિરીક્ષણમાં કે જાણમાં નથી.

નર અને માદા બંને મળીને ઓછું મજબૂત

વિશ્વ ચકલી દિન

ચકલીની જરૂરિયાત અને સમસ્યા

- ચકલી સ્વસ્થ રહેવા માટે ધૂળસ્નાન, જળસ્નાન, સૂર્યસ્નાન, કીડી સ્નાન, પ્રિનિંગ, તેલમાલિશ વગેરે ક્રિયા કરતી હોય છે. શહેરમાં કોંક્રિટિંગ અને પેવિંગ બ્લોકને લીધે ધૂળ અને પ્રદૂષિત નાળા-નદીના લીધે શુદ્ધ પીવાલાયક જળ દુર્લભ થઈ ગયા છે.
- મંદિરમાં ચકલી સાકર ફુટાણાં અને અન્ય તેલયુક્ત અન્ન, ચિપ્સ, ફરસાણ, વેફર ખાય છે જે તેમના આરોગ્ય માટે હાનિકારક છે, એવું સંશોધનમાં સિદ્ધ થયું છે.
- હાલમાં અનાજ કંતાનને બદલે નાયલોન ગુણીમાં આવતું હોવાથી સૂતળીના બદલે નાયલોનના દોરા માળામાં વાપરવાથી ઘણી વખત બચ્ચાં તેમાં અટકાઈને મરવાની શક્યતા વધી જાય છે.
- વૃક્ષતોડ વધુ પ્રમાણમાં થવાથી રાતવાસો દુર્લભ થયો છે.
- દીવાલમાં એકાદી ફાટ હોય ત્યાં બીજા પક્ષી સાથે માળા માટે સંઘર્ષ વધ્યો છે. પાછપમાં ફરેલો માળો એકાદ વરસાદ આવતા જ પાણીમાં વહી જાય છે.
- મોબાઇલ ટાવરના માઇક્રોવેવને લીધે પણ ચકલીનાં ઈંડાંમાંના ભૂણ ઉપર અસર થઈ રહી છે એવું એક અભ્યાસ કહે છે.

ચીનમાં થોડાં વર્ષો પહેલાં ‘ફોર પેસ્ટ’ નામનું મૂખમીભર્યું અભિયાન ચલાવવામાં આવ્યું હતું. ચીન ઘોષિત ચાર પેસ્ટમાં એક ચકલી હતી, જ્યાં ચકલી દેખાય ત્યાં એને ઉડાડી, થકાવી, મારીને ખાઈ જવાનું ચાલ્યું હતું. ટૂંક સમયમાં જ દુષ્કાળના રૂપે ચીનને તેના પરિણામ ભોગવવા પડ્યા. ચકલીને નામશેષ કર્યા બાદ બીજા દેશની ચકલી આયાત કરી, સંવર્ધન મુદ્દિમ શરૂ કર્યા બાદ ખેતીમાં સુધારા થવાનું શરૂ થયું. હવે દુનિયાભરમાં ચકલી સંવર્ધન ચાલે છે. ભારતીય ટપાલ વિભાગ દ્વારા ઈ.સ. ૨૦૧૦માં ચકલી પર સંગ્રહિત ટપાલ ટિકિટ પ્રકાશિત થઈ હતી. ફ્રાન્સની ‘ઇકો-સીસ એક્શન ફાઉન્ડેશન’ અને નાસિકની ‘નેચર ફોરએવર સોસાયટી’ આ બંને સંસ્થાએ મળીને ઓગસ્ટ ૨૦૧૦માં દર વર્ષે ૨૦ માર્ચના દિવસે ‘વિશ્વ ચકલી દિન’ ઉજવવાની ઘોષણા કરી. ત્યારથી બધા દેશોમાં ‘ચકલી દિન’ ઊજવાય છે. પાંચથી ૧૬ જૂન દરમિયાન નવી દિલ્હીમાં ‘ગોરૈયા બચાવો અભિયાન’ ચલાવ્યું. એ નિમિત્તે ટપાલ ખાતાએ ચકલીને બિરદાવતું ‘ફર્સ્ટ ડે કવર’ પ્રકાશિત કર્યું. ૧૪ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૨ના રોજ દિલ્હીના તત્કાલીન મુખ્યમંત્રી શીલા દીક્ષિત દ્વારા ચકલીને દિલ્હી રાજ્યનું રાજ્યપક્ષી ઘોષિત કર્યું. બિહાર રાજ્યએ પણ ચકલીને પોતાનું રાજ્યપક્ષી સ્વીકાર્યું. પુણેમાં અમારી સંસ્થા “અલાઇવ” દ્વારા ૨૦ માર્ચ, ૨૦૧૬થી ‘ચલા ચિઉ વાચવુ અભિયાન’ એટલે કે ‘ચાલો ચકલી બચાવીએ અભિયાન’ શરૂ કરવામાં આવ્યું જે આજે પણ ચાલે છે. અનેક ચિત્રકલા, કથા, કવિતા સ્પર્ધા અને કલા, ‘વેસ્ટ’માંથી ચકલીના માળા બનાવવાની કાર્યશાળાના રેલરેલથી અભિયાન ચલાવવામાં આવે છે. અભિયાનમાં બાળકોથી વૃદ્ધો સુધી સૌ વર્ગના લોકો દુનિયાભરથી ઓનલાઇન જોડાયા છે.

૪ ઈંડાં મૂકે છે. આ ઈંડાં ફિક્કા લીલાશ ઝાંચવાળા સફેદ રંગના હોય તેના પર રાખોડી અને તપકીરી રંગનાં ટપકાં હોય છે. ઈંડાં સેવવાનું સૌથી વધુ કામ માદા જ કરે છે. ક્યારેક નર એક-બે મિનિટ માટે ઈંડાં સેવવા બેસે છે. માદા ઈંડાં સેવે ત્યારે નર નજીકમાં જ રક્ષણ કરતો બેઠો હોય છે. આશરે ૧૪ દિવસ સેવન બાદ ઈંડાંમાંથી બચ્ચાં બહાર આવે છે. બચ્ચાંને ખવડાવવાનું, માળો સાફ કરવાની જવાબદારી માતા-પિતા મળીને પૂરી કરે છે. મુખ્યત્વે પ્રોટીનથી ભરપૂર ઇંચળ, મુલાયમ કીટક ખવડાવવાથી બચ્ચા જલ્દી ઉછરે છે. ઘરની અંદર માળા કરતી ચકલીઓ વિદ્યુત લાઇટ તરફ આકર્ષિત થનારા ફૂંદું અને કીટક પકડીને બચ્ચાંને રાત્રે મોડે સુધી, લાઇટ બંધ થાય ત્યાં સુધી ખવડાવે છે, એવું નિરીક્ષણમાં આવ્યું છે. માળો છોડ્યા બાદ માતા-પિતા બચ્ચાંને ખવડાવતા આગળ ‘ને આગળ લઈ જઈ અન્ન શોધવાની ટ્રેનિંગ આપે છે. થોડા દિવસો બાદ બચ્ચાં આત્મનિર્ભર થાય છે.

ચકલીનું સરાસરી આયુષ્ય ૩ વર્ષનું હોય છે. એક અભ્યાસાનુસાર ચકલીના ૧૦,૦૦૦માંથી ફક્ત ૮,૧૮૬ ઈંડાં સેવાય છે. તેમાંથી ફક્ત ૩,૬૮૮ બચ્ચાં જ માળામાંથી બહાર પડે છે. તેમાંથી ફક્ત ૨૦૩ બચ્ચાં જ બે વર્ષ ‘ને એક જ ચકલી ૧૪ વર્ષનું દીર્ઘાયુષ્ય જીવી શકે છે. કાગડો, શિકારી પક્ષી, બિલાડી, કૂતરાં આ કુદરતી શત્રુ છે, પરંતુ ચકલીની સંખ્યામાં ઘટાડો થવાનું મોટું કારણ આપણી જીવનશૈલી, અધિવાસમાં થયેલા બદલાવ છે.

ચકલી અત્યંત બુદ્ધિમાન પક્ષી છે. બદલાતી પરિસ્થિતિ અનુસાર માળાની જગ્યા, રાતવાસો, ખોરાક માટે બાંધછોડ કરી જાણે છે. એટલે જ જગતમાં સૌથી વધુ ગાનારાં પક્ષીઓમાં ચકલી અગ્રેસર છે. ■

(તસવીરો: ઉમેશ વાઘેલા, ચૈતન્ય રાજર્ષી, અભય કોહોક, ડૉ. સુધીર હાસમનીસ)

ઢીલું બાંધેલો, પણ જગ્યા મળે તો મોટો ગુંબજાકાર માળો તૈયાર કરે છે. તેને એક બાજુ પ્રવેશદ્વાર હોય છે. માળો બાંધવા વેલના સુકાયેલા નાજુક ડાળખાં, કોટનના દોરા, ઘાસ, ચીંથરા એવું ઘણું બધું સાહિત્ય ઉપયોગમાં લે છે. મારા ઘરે મેં ડિઝાઇન કરેલ નેસ્ટ બોક્સમાં ચકલીની જોડી છેલ્લાં ૧૩ વર્ષથી માળો કરીને રહે છે. સૂતળી મળતી ન હોવાથી નાયલોન દોરા, પ્લાસ્ટિકની ગુણીના દોરા, નારિયેળનાં છોડાં એવું વિવિધ સાહિત્ય જોડવાનું છેલ્લાં

કેટલાંક વર્ષોથી શરૂ થયું છે. નાની ટોપલી ભરાય એટલું માળાનું બાંધકામ સાહિત્ય રોજ નીચે ઢોળાય છે. તે સાફ કરતાં કરતાં આપણે થાકી જઈએ. માળો બાંધનાર ચકલીને હરાવવું સહેલું નથી. ગણેશજીને અર્પણ કરેલી દુર્વા તેના સામે નાખતાં જ તરત ઉપાડીને માળામાં ઉપયોગમાં લઈ લે છે. છેલ્લે ઝીણું મુલાયમ પીંછાનું અસ્તર આપે છે.

માળો પુરો બંધાઈ જાય એટલે મિલન બાદ માદા માળામાં ઉથી ૬, સામાન્ય રીતે

ધીરુબહેન પટેલ છે જ... ખરું કહું છું

જગજનનીના મંગલસ્મિતને પેલે પાર
દેખાય છે તીવ્ર પ્રકાશમય ત્રિશૂળ...

સ્પર્શી લે એને

પ્રગટાવ તારી જીવલ્યમાન માતૃપ્રતિભા

જેના સંતાન કહી શકે સદા

સ્નેહાદરથી - આ છે મારી મા!

(ધીરુબહેન પટેલ - છોળ અને છાલક)

આ એક લેખિકા/ કવયિત્રી નામે ધીરુબહેન પટેલ છે. આ કવિતા દ્વારા ગુજરાતી નારીને નવી જ ઓળખ આપતાં ધીરુબહેન. એ ગુજરાતી સ્ત્રી કે જે મંગલસ્મિત કરતી વાત્સલ્યભરી માતા છે, એને જરા ધીમેથી સૂચવે છે કે તીવ્ર પ્રકાશમય ત્રિશૂળને પણ અડકી લે... આનો અર્થ એ કે નારી સ્મિત તો કરે જ, સાથે-સાથે જરૂર પડે ત્યારે રોદ્ર રૂપ પણ પ્રગટાવી શકે તો સ્નેહાદર મળે.

બીજા એક ધીરુબહેન પટેલ છે. ધર્મજના પાણીદાર પટેલ કુટુંબમાં જન્મેલાં ચરોતરી ધીરુબહેન. ૧૯૨૬માં ગંગાબહેન નામના, દોઢ ચોપડીનું શિક્ષણ લઈને પરણી ગયેલાં અને સાસરે રહી ગુજરાતી, સંસ્કૃત અને અંગ્રેજીનો અભ્યાસ કરી, સત્યાગ્રહી તરીકે છ વખત જેલમાં જઈ આવેલ સન્નારીનાં પુત્રી ધીરુબહેન પટેલ. ગંગાબહેનના પતિ અને ધીરુબહેન પટેલના પિતા પણ અંગ્રેજ - ગુજરાતી પત્રકારત્વમાં સક્રિય હતા.

ત્રીજા એક ધીરુબહેન પટેલ પણ છે, જેમણે ધર્મજ છોડી મુંબઈમાં વસવાટ કર્યો. ત્યાં જ ભણ્યા - ગણ્યા. મુંબઈના ગુજરાતને અને ગુજરાતીઓને બહુ નજીકથી તેમણે જોયા. મહાનગર તેમના લોહીમાં ધસમસતું વહેવા લાગ્યું, પણ મૂળ ધર્મજ ક્યારેય ન છૂટ્યું. આ પાણીદાર પટેલનારીએ પકડી કલમ. પહેલી વાર્તા લખી ૧૫ વર્ષની વયે... નામ આપ્યું 'સંજોગ'. પછી તો લઘુ અને મોટી નવલકથાઓ, વાર્તાઓ, એકાંકી અને રેડિયો નાટકો, બાળસાહિત્ય, અનુવાદ... પ્રકાશન સંસ્થાઓ ચલાવી, સાપ્તાહિકનાં તંત્રી થયાં, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનાં મંત્રી અને પછી પ્રમુખ થયાં. મુંબઈમાં બહેનો માટે 'લેખિની' અને અમદાવાદ આવ્યાં ત્યારે 'વિશ્વા' સંસ્થા ચલાવી. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં લેખિકાઓ માટેની 'એની સરૈયા લેખિકા સાહિત્યનિધિ'માં સક્રિય રહ્યાં.. અરે, કેતન મહેતાની ક્લાસિક ફિલ્મ 'ભવની ભવાઈ'ની પટકથામાં પણ ધીરુબહેન! આટલું બધું જીવનરસથી છલકાતાં આ સજીકે કર્યું એના મૂળમાં એક ઈચ્છા એમના મનમાં હતી જ... જે એમની એક કવિતામાં સીધી ઊતરી આવી છે.

'જુઓ મારે કંઈ જેવાતેવા નથી થવું, જે કાર્યક્ષેત્ર હું પસંદ કરું તેમાં મારે સર્વોત્કૃષ્ટ થવું છે' (કિયન પોએમ્સ)

જે કાર્યક્ષેત્ર પસંદ કરું તેમાં સર્વશ્રેષ્ઠ બનવાનો 'વડવાનલ' જેના મનમાં ધૂમરાતો હોય તેવી ગુજરાતી નારીની છબી એટલે ધીરુબહેન. જીવન એમને મન ઉત્સવ. જ્યાં સુધી મુંબઈ હતાં ત્યાં સુધી ત્યાંના જુવાન - તેજીલા પત્રકારો, સાહિત્યના રસિયાઓ જાણી લાવેલા કે જે ઉંમરે

સ્ત્રીઓ ધરમધ્યાન કરી આયુષ્ય ખૂટાડતી હોય તે ઉંમરે આ આપણી ગરવી ગુજરાતી લેખિકા કોઈ કોઈ શોપમાં કોઈ (ઓફ કોર્સ કાગળ અને પેન સાથે) આંખ કાન સરવા કરીને એન્જોય કરે છે... તેમને યુવાનો સાથેનો સંવાદ કરવો બહુ ગમે... ગુજરાતી ભાષાની સંખ્યાબંધ યુવા - પ્રૌઢ મહિલા સર્જકો એની સાક્ષી પૂરશે.

ધીરુબહેન પાકું માને છે કે વાર્તા કે નવલકથા લખવી હોય તો પોતાની આસપાસના જીવનને આંખ - કાન - જીભથી જોવું - સાંભળવું પડે. પછી જ એ કાગળ પર ઊતરે... એટલે એમની કથાઓ પરથી પામી શકીએ કે ગઈ સદીના અંતિમ ચાર દશકના મુંબઈવાસી મધ્યમવર્ગીય - ઉચ્ચ મધ્યમવર્ગીય અને ભદ્ર શ્રીમંતોના ઘરને જાણનારા પણ એક ધીરુબહેન છે. ગુજરાતી પરિવારોમાં સંસ્કાર અને સ્વાર્થ વચ્ચેનો ચાલતો સંઘર્ષ તેમણે નવલકથાઓમાં મૂકી આપ્યો. એમાં ભદ્રતા અને આછકલાઈ, કરુણા અને કૂરતા, વ્યાપારી વૃત્તિ અને હૃદયની વિશાળતા છે, જે તેમની કથાઓને લોકપ્રિય બનાવે છે. તેમના સાહિત્યના કેન્દ્રમાં છે સ્ત્રી. સ્ત્રીની અવહેલના, તેનું સૂક્ષ્મ રીતે થતું શોષણ અને તેનો સંસ્કારી છતાં દૃઢ વિરોધ... આ વિરોધ બધું તોડી ફોડી નાખે તેવો નથી,

પણ પોતાની સાચી સ્થાપના માટેનો છે. 'વાવંટોળ' હોય 'કાદંબરીની મા' હોય કે 'વડવાનલ' સ્ત્રીની મૂંઝવણો અને હિંમતની કથાઓ છે. 'આંધળી ગલી'માં તો નારીની ઢબૂરી રાખેલી ઈચ્છાઓ જ્યારે બહાર આવે ત્યારે તે વિકૃતિ નહિ, પણ અત્યંત કરુણા જન્માવી જાય છે, પણ ધીરુબહેનના કથાવિશ્વની આબોહવામાં ક્યાંય કટુતા નથી... 'આંધળી ગલી'ની કુંદન હોય કે 'આગંતુક'નો સાધુ ઈશાન કે તેના સંસારી (થોડા સ્વાર્થી) ભાઈઓ... કોઈ પ્રત્યે આપણને ઘૃણા ન થાય. આશરે ચાલીસેક જેટલી સાહિત્યકૃતિઓ

આપનાર ધીરુબહેન, ગુજરાતી સાહિત્યનાં લગભગ બધાં

જ સન્માનો મેળવનાર ધીરુબહેન અંગત જીવનમાં પણ અત્યંત માયાળુ, વિનોદી, સરળ, સ્પષ્ટવક્તા છતાં સર્વપ્રિય... સાચું કહે છતાં કોઈને ખરાબ ન લાગે... ગુજરાતી શિષ્ટ સાહિત્ય કૃતિના રસિયા વાચકો, વિદ્યાર્થીઓમાં તેઓ નવલકથાકાર તરીકે લોકપ્રિય.. ગુજરાતની મોટા ભાગની યુનિવર્સિટીના અભ્યાસક્રમમાં તેમની એકાદ લઘુનવલ હોય જ...

વાચક બિરાદર, શુક્રવાર ૧૦ માર્ચના રોજ તેમની આગંતુક નવલકથાના નાયક ઈશાનની જેમ ક્ષર દેહે આપણને છોડી ચાલી નીકળેલાં ધીરુબહેન વિશે આ લખનાર એમ માને છે કે એ છે જ... ક્યાંય ગયાં નથી... એના બિનંગત અને અંગત એવાં બે કારણ છે. બિનંગત કારણ તેમનો અક્ષર દેહ, તેમનું સાહિત્ય અને અંગત કારણ એ કે આ લખનાર ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના સ્વાધ્યાય પીઠ મંત્રી તરીકે એમનો વીડિયો સંદેશ લેવા એક વખત ગયો હતો ત્યારે ઢળતી સાંજે જે ઉલ્લાસથી તેમણે આવકાર આપેલો, જે ઉત્સાહથી સંદેશ રેકર્ડ કરી આપેલો, જે સ્પષ્ટતાથી એકાદ બે સાહિત્યકાર વિશે પોતાનો મત જણાવેલો અને વિદાય લેતી વખતે જે વાત્સલ્યથી તેના માથે હાથ ફેરવેલો તે હાથ, તે વાત્સલ્ય આ ક્ષણે તે અનુભવે છે અને સદાય અનુભવતો રહેશે. ■

ધીરુબહેન પટેલનાં કિચન કાવ્યો

આપણે ધીરુબહેન પટેલને ગુમાવ્યાં. હવે એ અનંતની સફરે..એમને વાર્તાકાર તરીકે આખું વિશ્વ જાણે છે, પણ કવિ તરીકે ઓછા લોકો. ધીરુબહેને માત્ર રસોડાના અને સ્ત્રીના મનોભાવોનાં વિધવિધ રૂપ-રંગોથી આ કાવ્યસંગ્રહ સજાવ્યો છે. જુઓ, કેટલાંક કાવ્યો.

રંગોની ધુળેટી

આજે તો મારા રસોડામાં
રંગોની ધુળેટી છે.

રીંગણ ને મોગરી ને જાંબલી કોબીનો ઠાઠ
એની પાસે ગાજર ને પાકાં લાલ ટામેટાં
અને પાછળ પાછો સરગવાની શિંગો
ભાજી અને કોથમીરનો લીલો પડદો!

આ તો મારી દૃષ્ટિને મંત્રમુગ્ધ કરે
એવી નયનરમ્ય ગોઠવણ!
હું ત્યાં ઊભી ઊભી જોતી જ રહી.

જાણે સમાધિસ્થ!

એટલામાં મને પાછળથી કોઈએ ધીરેથી પરવારી
અને મધુર અવાજે પૂછ્યું,
'આજે તું રાંધવાની જ નથી, મા?'

સામૂહિક રસોડું

સામૂહિક રસોડું એટલે લાજવાબ!
એને માટે બીજો શબ્દ હોઈ જ ન શકે.

અરે! કેટલી બધી સ્ત્રીઓના
કેટલા બધા કલાકો બચી જાય!
નિષ્ણાતોના માર્ગદર્શન હેઠળ જ ચાલે.
કરકસરયુક્ત, સ્વચ્છ, સ્વાસ્થ્યપ્રદ,
દરેકને યોગ્ય પોષણપ્રદ.

સામૂહિક રસોડું એટલે સમાજને માટે વરદાન
કોઈ ન નાનું, કોઈ ન મોટું – સર્વ સમાન.

સૌને માટે આશીર્વાદ!
તો પછી આ મૂર્ખ સ્ત્રીઓ
'આ કંઈ બરાબર ન કહેવાય'
એવા નિસાસા શાને નાખતી હશે?

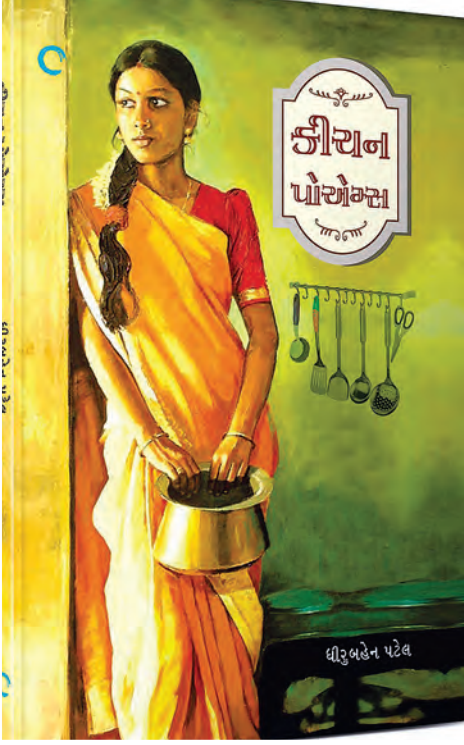
રસોડું એટલે

આ રસોડું એટલે કંઈ
ફક્ત રાંધવાની જગ્યા નહીં
દવાની દુકાન પણ એ જ.
અમારી નાની-મોટી બધી તકલીફોનો
ત્યાં તરત ઇલાજ થાય.

દાદીમા ફરમાવે ને મા બનાવે.
અમે હા પાડીએ કે ના
અમારા મોંમાં ઠોંસવામાં આવે.
એનો સ્વાદ એટલો ખરાબ હોય
અને વાસ તો એથીયે ભયંકર
પણ એટલું તો કબૂલ કરવું પડે,
અમે તરત સાજા થઈ જઈએ –
અરે, એટલા ઝટપટ

કે અમારે પાછું નિશાળે જવું જ પડે.

હેમિલા ઝોન

મારું રસોડું

નામના સિક્કા મારેલી કોઈ પણ ચીજ
મારા રસોડામાં પેસવા જ ન દઉં!
મારે તો ઈશ્વરની ઈચ્છા પ્રમાણે
કુદરતે જ બનાવેલું કાચું ને ખરબચડું બધું અપે.
એનો મારી મરજી પ્રમાણેનો ઘાટ ઘડવાની
મને કુરસદ છે.
લાખો માણસો માટે વૈજ્ઞાનિક પ્રક્રિયાથી બનાવેલો ખોરાક
મને હું ખોવાઈ ગઈ હોઉં એવો અનુભવ કરાવે છે.
મારું રસોડું એટલે
શું માત્ર ડબા ખોલવાનું
ને ખોખાં પરનાં ઢાંકણાં ફાડવાનું
અને બાટલીઓના બૂચ
સંભાળીને કાઢવાનું જ સ્થળ છે?
ખોરાકના ધંધામાં પડેલા ને શહેરમાં વસતા
મહાન ઉદ્યોગપતિઓના હુકમ ઉઠાવનારી
હું શું એક મામૂલી મજૂરણ છું?

રાંધવું એટલે

જુવાન છોકરીઓનું એક ઝોલું
ઓચિતું મારા રસોડામાં ઊતરી આવ્યું છે.
એમની લાંબી રજાઓ શરૂ થઈ છે
એટલે મારી દીકરીની એક બહેનપણીને
એકાએક સોલો ઊપડ્યો –
'આપણે રાંધતાં શીખીએ તો કેવી મજા પડે!'
બીજી બધી તરત સંમત થઈ.
એ લોકોને એવી જ ટેવ હોય છે.
હવે એમને કશું શીખવાય તો નહીં.
એ પોતાની મેળે જ બધું જાણી ચૂક્યા હોય છે.
માત્ર એમને એટલી ખબર નથી
કે રાંધવું એટલે
માત્ર બાફવું, ઉકાળવું, શેકવું કે તળવું નહીં
કે બે ચાર મસાલા ભભરાવી દેવા એટલું જ નહીં.
ત્યાર પછી બધું સાફ કરવાનું, ધોવાનું,
લૂછવાનું, ઘસવાનું, ગોઠવવાનું
ને રસોડાને તદ્દન નવું ચકચકાટ કરી દેવાનું પણ હોય છે.

એક સ્ત્રી

શાંત અને શાતાદાયક ચહેરાવાળી
એક સ્ત્રી પોતાના રસોડામાં મૌનપણે રાંધતી હતી.

જેવું એનું કામ પત્યું
કે તરત એણે ચાર થાળી પીરસી.

પહેલી પક્ષીઓની
બીજી પ્રાણીઓની
ત્રીજી અણધાર્યાં મહેમાનની
છેલ્લી ઘરમાં પૂજાતા દેવની.

એ તો એમણે આશીર્વાદ સાથે
પ્રસાદરૂપે પાછી વાળી.

એ સ્ત્રીને સપનામાંયે કદી
એવો વિચાર ન આવે
કે ફક્ત પોતાને માટે રાંધે
અને એકલી એકલી ખાય!

(સૌજન્ય : કાવ્યસંગ્રહ 'કીચન પોએમ્સ' - ધીરુબહેન પટેલ, પ્રકાશક : બુકપબ ૨૦૧૮, કાવ્યવિશ્વ : લતા હિરાણી) ■

એક અનોખો નાટ્યોત્સવ ઓલ અબાઉટ નાટક

શહેરમાં આવેલા પ્રતિષ્ઠિત થિયેટર અને મીડિયા સેન્ટર (ટીએમસી) દ્વારા ઓલ અબાઉટ નાટક ફેસ્ટિવલ-૨૦૨૩નું ભવ્ય આયોજન થયું છે. લાગલગાટ બાવીસ દિવસ સુધી ચાલનારા આ મહોત્સવમાં રંગમંચની શ્રેષ્ઠ કૃતિઓનું પ્રદર્શન થશે અને થિયેટર રસિકો તેને માણી શકશે. ટીએમસી દ્વારા અનેક વૈવિધ્યપૂર્ણ નાટકો, પર્ફોર્મન્સ અને સંવાદોથી ધમધમતું આટલું મોટું આયોજન પહેલીવાર થયું છે.

અ.મ જોવા જઈએ તો અમદાવાદ એટલે સતત સાહિત્યિક, રંગમંચ, શિક્ષણ વગેરે જેવી પ્રવૃત્તિઓથી ધમધમતું કેન્દ્ર, જ્યાં કાયમ કંઈક નવીન આયોજનો થતાં રહે. તાજેતરમાં જ ઉપાસના સ્કૂલ ઓફ પર્ફોર્મિંગ આર્ટ્સ ખાતે ‘અભિવ્યક્તિ’નું આયોજન થયું હતું. હવે અમદાવાદના ન્યૂ રાણીપ ખાતે આવેલા થિયેટર અને મીડિયા સેન્ટરમાં ‘ઓલ અબાઉટ નાટક’ ફેસ્ટિવલ-૨૦૨૩નું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. પમી માર્યથી શરૂ થયેલા મહોત્સવમાં અલગ-અલગ દિવસોએ વિશિષ્ટ કાર્યક્રમોનું આયોજન છે જે છેક ૨૭ માર્ચ સુધી ચાલશે. ખૂબ પ્રખ્યાત હોય એવી થિયેટરની કૃતિઓ, તદ્દન નવા જ પર્ફોર્મન્સ, પેનલ ડિસ્કશન ને ગુજરાતી નાટકોના ઇતિહાસ અને વિકાસ પરનું પ્રદર્શનનું આયોજન થયું છે. અમુક આયોજનો ફ્રી છે, જ્યારે બીજા પર્ફોર્મન્સ માટે ટિકિટની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

બટુભાઈ ઉમરવાડિયા ડ્રામાટિક રિસર્ચ, એજ્યુકેશન અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ (બુટ્રેટી) એક જાહેર ટ્રસ્ટ છે, જેણે ૨૦૦૦ની સાલમાં થિયેટર અને મીડિયા સેન્ટર લોન્ચ કર્યું. આ સેન્ટરનો મુખ્ય હેતુ રંગભૂમિ અને સમૂહ પ્રત્યાયન ક્ષેત્રના વિશાળ ફલક પર થતાં સંશોધનો, તાલીમ, પ્રકાશન અને દસ્તાવેજીકરણ માટે એક મંચ પૂરો પાડવાનો રહ્યો છે. મીડિયા પ્રોડક્શન અને થિયેટર માટે બ્લેક બોક્સ થિયેટર સહિત અનેક સુવિધાઓ આ મંચ ધરાવે છે. થિયેટર અને મીડિયા સેન્ટરની સ્થાપના હસમુખ બારાડીએ કરી હતી, જેઓ પોતે જ ઘડાયેલા થિયેટર કલાકાર અને મીડિયાના નિષ્ણાત હતા. તેમણે ગુજરાતી નાટકોના ઇતિહાસ પર અભૂતપૂર્વ કામ કર્યું છે. તેમના આ કામને જ અહીં ‘ઓલ અબાઉટ નાટક’ ફેસ્ટિવલમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. તેઓ ગેરેજ સ્ટુડિયો થિયેટર ચલાવતા હતા, જેનું ભવાઈના સ્વરૂપમાં પ્રદર્શન થતું હતું. એમનાં નાટકો આધુનિકતા અને પરંપરાનો સમન્વય હતાં અને સામાજિક બદલાવો તેમનાં નાટકોનો મુખ્ય વિષય રહેતો.

હસમુખ બારાડીએ ‘કાળો કામળો’ નામે એક મનોવૈજ્ઞાનિક નાટક રજૂ કર્યું હતું જે ૧૯૭૫માં લખાયું હતું અને ૧૯૮૦માં તેનું હિન્દીમાં પણ ‘કાલા કંબલ’ નામે રૂપાંતરણ થયું હતું. તેમણે રાઈનો દર્પણરાય, બારાડીનાં બે નાટકો, જનાર્દન જોસેફ, જશુમતી કંકુવટી, એકલું આકાશ, તમે આનાથી રમતા તા’, આખું આયખું ફરીથી જેવા અનેક અફલાતૂન નાટકો આપ્યા છે. એમના એક નાટક ‘ગાંધારી’નું વાચિકમ હમણાં જ યોજાઈ ગયું. જ્યારે તેમના ‘દુઃખથી જોડાયેલ’ નાટકનું પર્ફોર્મન્સ છેલ્લા દિવસે યોજવાનું છે.

સમગ્ર કાર્યક્રમનું ઉદ્ઘાટન કલાગુરુ જનક રાવલ અને થિયેટર એન્ડ મીડિયા સેન્ટરના ટ્રસ્ટી માનવિતા બારાડીના હસ્તે કરવામાં આવ્યું હતું. અનેક પર્ફોર્મન્સ સાથે આ ફેસ્ટિવલનું મુખ્ય આકર્ષણ ત્યાં યોજાયેલું પ્રદર્શન પણ છે. અહીં રંગમંચ પર જોવા મળતી સજ્જા, વેશભૂષા અને પહેરવેશનું પણ પ્રદર્શન કરવામાં આવ્યું છે. આ બધા જ કોસ્ચ્યૂમ અને રંગસજ્જા એ થિયેટર અને મીડિયા સેન્ટરમાં ભૂતકાળમાં ભજવાયેલાં કેટલાંય નાટકોમાં વાપરવામાં આવ્યા છે. એમના મહત્વને ધ્યાનમાં લઈને અહીં તેમને પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યા છે. પહેલા દિવસે ગુજરાતી નાટકો: કાલ, આજ અને આવતીકાલ વિષય પર ચર્ચાનું આયોજન થયું હતું જેમાં અદિતિ દેસાઈ, માનવિતા બારાડી, જનક રાવલ, દક્ષિણ છારા, પ્રશાંત તરુણ જાધવ અને અંકિત પટેલે પોતાની ખૂબ ઊંડાણપૂર્વક આ વિષય પર ચર્ચા કરી હતી અને મતમતાંતરો પ્રગટ કર્યા હતા. આ સિવાય નાટ્યશાસ્ત્ર પર પણ એક ચર્ચાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં મહેશ ચંપકલાલ, ઉમા અંતાણી અને શિવાંગી વિક્રમે પોતાના વિચારો રજૂ કર્યા હતા.

આ સિવાય ‘ઓલ અબાઉટ નાટક’ ફેસ્ટિવલમાં ‘વાચિકમ’, ‘થિયેટર એન્ડ સ્પેસ’, ‘મને મજા પડી’ જેવા વિષયો પર વર્કશોપનું પણ આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. અહીં ‘અદ્ભુત’, ‘માંગુ’, ‘નેવર એન્ડિંગ સેશન’, ‘છેક આવો માણસ’, ‘ઘેલી’, ‘નનામી’, ‘રૂઢાલી’, ‘સુજાતા રંગ રંગીલી’ જેવા અતિ શ્રેષ્ઠ નાટકો ભજવવામાં આવશે. ભરતનાટ્યમ અને ‘મા, બેન અને મેથી’ જેવા સ્ટેન્ડ-અપ કોમેડીના કાર્યક્રમોનું પણ આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. સમગ્ર કાર્યક્રમને સફળ બનાવવા માટે માનવિતા બારાડી, જનક રાવલ, નૈષધ પુરાણી, યોગેશ ત્રિકમાણી અને થિયેટર એન્ડ મીડિયા સેન્ટરની ટીમે મુખ્ય ફાળો આપ્યો છે. ■

નસકોરાંનું પણ નાક હોય છે!

થોડા સમય પહેલાં એક હિન્દી ભાષી પેપરમાં સમાચાર હતા કે પશ્ચિમના મેલ સ્વાઈટ્ઝર નામના માણસે સૌથી ઊંચા અવાજે નસકોરાં બોલાવવાનો વર્લ્ડ રેકોર્ડ સ્થાપીને 'ધ ગિનિઝ બુક ઓફ રેકોર્ડ્ઝ'નો ખિતાબ મેળવ્યો! જોકે આ વર્લ્ડ રેકોર્ડથી મેલ સ્વાઈટ્ઝરને સહેજ પણ ખુશી થઈ નથી, ઊલટાનું એને એ વાતનું ભારોભાર દુઃખ છે કે નસકોરાંના આવા અસહ્ય અવાજને લીધે તો એના આઠેક જેટલા પડોશીઓ ઘર છોડીને જતા રહ્યા!

આનો અર્થ એ થયો કે નસકોરાંનો અવાજ પણ ક્યારેક માણસના નાકનું નાક રાખતો હોય છે! આપણા આ વીર નસકોરાંવાળાનાં નસકોરાંના અવાજનું પ્રમાણ ૮૩ ડેસિબલનું છે, જે શ્રવણેન્દ્રિય પરનો કારમો જુલમ કહેવાય. નવાઈની વાત તો એ છે કે મેલ સ્વાઈટ્ઝરના પડોશીઓ ભયાનક નસકોરાંને લીધે મેલને છોડીને ભલે જતા રહ્યા, પણ એની પત્ની જુલી ૪૧ વરસથી મેલ સ્વાઈટ્ઝરને વળગી રહી છે. સુખી, લાંબા અને પ્રસન્ન દાંપત્યજીવનનો આ સૌથી મોટો ચમત્કાર કહેવાય! આ ચમત્કાર માટેની કેડિટ ગોઝ ટુ નસકોરાં!

નસકોરું છે સ્વયંભૂ, પણ એને આધાર તો નાક પર જ રાખવો પડે છે. નસકોરું બોલાવવા સંદર્ભે માત્ર ભારતનો જ નહીં,

તમારાં નસકોરાં
કોનોલોજીમાં માનતા
હોય એવું લાગે છે.

દુનિયાનો દરેક માણસ આત્મનિર્ભર છે. માણસ શિક્ષિત છે કે અશિક્ષિત છે, ગરીબ છે કે અમીર છે, કે પછી એ આમ આદમી છે કે ખાસ આદમી, એવો કોઈ ભેદભાવ રાખ્યા વિના નસકોરું દરેક મનુષ્યને પ્રેમ કરે છે.

નસકોરું એ કોઈ ધર્મ, સંપ્રદાય, વર્ણ કે વર્ગ પૂરતું મર્યાદિત નથી. નસકોરું સેક્યુલર છે. નસકોરાં બોલાવવા પર કોઈની મોનોપોલી નથી કે સરકારની કોઈ પાબંદી નથી, નસકોરું તો કોઈ પણ બોલાવી શકે. નાકના ભિન્ન ભિન્ન આકાર પ્રમાણે એના ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારો જોવા - મતલબ કે, સાંભળવા મળે છે, પણ એનો અર્થ એવો નહીં કે નાકની સારી પ્રમાણે નસકોરાંની ધ્વનિ લંબાઈ હોય. કેટલાંક નાક લાંબા હોય, પણ નસકોરાંનું

ધ્વનિ પ્રસારણ બહુ જ ટૂંકું હોય. અને કેટલાંક નાક ટૂંકા હોય, પણ એનું ધ્વનિ પ્રસારણ શ્વાસોચ્છવાસની ગતિએ, જાગવાના સમય સુધી પણ લંબાતું રહે.

નસકોરું સહેજ પણ સ્વાર્થી નથી. એ હંમેશાં બીજી વ્યક્તિ માટે જ પોતાનો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે. જે નાકમાંથી એના નાદ ધ્વનિનો પ્રસવ થાય છે એ નાકના માલિકને એ નસકોરું પોતાના સંગીતનો લાભ આપવામાં માનતું નથી. નસકોરાંમાં અને રાજકારણીઓમાં આટલો ફરક છે. માણસ ગમે તેટલી તાકાતવાળો હશે કે ગમે તેટલો શ્રદ્ધાળુ હશે કે ગમે તેટલી મોટી વગ ધરાવતો હશે, પણ એને પોતાનું જ નસકોરું સાંભળવા મળતું નથી. આ બાબતે એના જેવો ગરીબ બીજો કોઈ નથી. પોતાના જ નસકોરાંના લયબદ્ધ સંગીતથી અલિપ્ત રહી જવું, એ નાક હોવા છતાં નાક ગયા જેવું કહેવાય.

ગયા અઠવાડિયે હું સપરિવાર સાપુતારા

જઈ આવ્યો. ‘ગુજરાત કી આંખો કા તારા - સાપુતારા’ એ વાક્યમાં મને દમ લાગ્યો, કારણ કે આ વાક્યે જ મને સાપુતારા જવા અને જોવા માટેનો દમ મારેલો.

દેશમાં અને વિદેશમાં ગુજરાતીઓ એટલી વિપુલ માત્રામાં ફરવા જતા હોય છે કે ક્યારેક તો એવો વિચાર આવે કે માણસોને ઠરીઠામ રહેવા માટે ભાડાનાં ઘર નહીં મળતાં હોય કે શું? અહીં પણ એટલી બધી ભીડ... મેં મનોમન ભીડભંજનને પ્રાર્થના કરી. ધર્મશાળાને પણ કેડિટ અપાવે એવી હોટલમાં માંડ માંડ એક ઓરડો મળ્યો. કહેવાય ઓરડો, પણ અમે ચાર અને મિત્રના ચાર - એમ પૂરા આઠ સભ્યો માટે જગા નાની જ કહેવાય. બધાં, પાસે પાસે સૂતાં. સવારે જાગ્યા ત્યારે મિત્ર બાબુ બોલે મને કહ્યું: “પંડ્યા, ઊંઘ આવી’તી?” મેં પ્રસન્ન થઈને કહ્યું: “એકદમ સાઉન્ડ સ્લીપ! પણ તારી આંખો કેમ લાલધૂમ દેખાય છે? બબિતાભાભીએ કંઈ કહ્યું કે શું?” ત્યારે બાબુએ સહેજ પણ વિનોદ કર્યા વિના કહ્યું, ‘એણે તો મને કશું નથી કહ્યું, પણ આખી રાત તે જ મને ઊંઘવા નથી દીધો.’ મેં સહેજ આશ્ચર્યથી કહ્યું, ‘આલેલે... હું તો આખી રાત ઘસઘસાટ ઊંઘ્યો જ છું!’ બાબુએ આંખો મસળતાં કહ્યું, “એટલે જ હું ઊંઘી શક્યો નથી ને... કેવાં ભયાનક નસકોરાં, તું બોલાવતો’તો... શરૂ શરૂમાં તો મને થયું કે આટલી ભયંકર ગર્જના ક્યાંથી આવે છે? ધ્યાન દઈને સાંભળ્યું તો ખબર પડી કે ઓહ... આ તો પંડ્યાનાં નસકોરાં બોલે છે! હું સફાળો ભલે જાગી ગયો, પણ આનંદ એ વાતનો થયો કે વાહ, સમજમાં ન આવે કેટલો કાનાકર્ષક શાસ્ત્રીય રાગ તું પ્રસ્તુત કરી રહ્યો છે! કંઈક જુદા જ પ્રકારની સંગીતસભામાં બેસી હું કલાસિકલ મ્યુઝિક માણી રહ્યો હોઉં એવું આ ઓરડામાં મને લાગતું’તું. ખુદ સંગીતકાર ઘસઘસાટ ઊંઘતો’તો અને અમે શ્રોતાઓ જાગતાં સૂતા’તા!”

બાબુની આ વાત - મતલબ કે મારાં નસકોરાંની પ્રશસ્તિ - સાંભળીને મને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના ભત્રીજા દીનેન્દ્રનાથ ટાગોર યાદ આવી ગયા. કવિ રવીન્દ્રનાથ તો સંગીતનો જ અવતાર અને સંગીતમર્મજ્ઞ. એમની જ સાથે રહેતા ભત્રીજા દીનેન્દ્રનાથને કોણ જાણે કેમ આવા કહેવાતા સંગીતમાં ખાસ રુચિ નહીં. કવિનું ઘર મોટી સડકની નજીકમાં

હતું. દિવસ-રાત બળદગાડાની અવરજવર રહેતી. ગાડાવાળાંઓ જેમ બને તેમ રાત પહેલાં ત્યાંથી નીકળી જવાની કાળજી રાખતા, કારણ કે રાત શરૂ થતાંમાં જ દીનેન્દ્રનાથનાં નસકોરાંના પડઘા સંભળાવા શરૂ થઈ જતાં. કેટલાક ખેડૂતો અને ગાડાવાળાઓનું કહેવું હતું કે દીનેન્દ્રનાથનાં ભયંકર નસકોરાંને વાઘની ગર્જના કે સિંહની ત્રાડ સમજીને મોટા ભાગના બળદ ભડકી જતા અને ગભરાટના માર્યા આમતેમ ભાગવા લાગતા અને પરિણામે દિશા ભૂલી જતા.

મને પણ બાબુની વાત સાંભળીને લાગ્યું કે મેં દીનેન્દ્રનાથની ‘નસકોરાં-પરંપરા’ને માત્ર જીવિત જ નથી રાખી, પણ જવાબદારીપૂર્વક આગળ વધારી છે. રાત પડે એની મારે રાહ જોવી નથી પડતી. જ્યાં, જ્યારે, જે સ્થિતિમાં બેઠો હોઉં, ત્યાં, ત્યારે, એ જ સ્થિતિમાં આંખ બંધ કરું કે તરત જ નસકોરાં શરૂ! કોઈક

‘તમારાં નસકોરાંમાં સંગીતનું એક અનુશાસન છે. લયબદ્ધ આરોહ-અવરોહ જળવાઈ રહે છે. શરૂ શરૂનો ગર્જનાસભર નિનાદ છેવટે લયાત્મક દ્વનિમાં બદલાઈ જાય છે.’

ભાગ્યશાળીને જ નસકોરાંનું વરદાન મળતું હોય છે. જોકે આવું, હું સ્વયં તો કેવી રીતે કહી શકું? પણ મારી આજુબાજુવાળાને મારાં નસકોરાંનો પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર થઈ જતો હોવાને કારણે એ લોકો કહે છે. અફકોર્સ, આવું સાંભળીને મને ખરેખર સારું લાગે છે. થાય છે કે ભલે આ રીતે તો આ રીતે, પણ મનુષ્ય થઈને બીજા મનુષ્યોની સેવા તો થાય છે! શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે ભગવાને સેવા કરવાનો અવસર ફક્ત માનવજીવને જ આપ્યો છે. આવું શાસ્ત્રજ્ઞાન જેને નથી થયું એવા લોકો જ આ પ્રકારના સેવાકર્મથી વંચિત રહી જાય છે. સમાજની સેવા કરવા માટે ભગવાને આપણને જે શક્તિ, યોગ્યતા કે ક્ષમતા આપી હોય એ પ્રમાણે સેવા કરતા રહીએ તો ભગવાનેય આપણી સેવા જોઈને ખુશ થાય કે વાહ, મારી આપેલી શક્તિ કે લાયકાતનો, આ મનુષ્ય સમાજસેવા માટે કેવો રચનાત્મક ઉપયોગ કરી રહ્યો છે! વાઈફે તો મારાં નસકોરાંને પુરસ્કૃત કરતાં એકવાર કહેલું પણ ખરું કે - ‘તમારાં નસકોરાં કોનોલોજીમાં માનતા

હોય એવું લાગે છે, કેમ કે એ ઘરઘરાટથી શરૂ થાય છે અને પછી ગડગડાટમાં ફેરવાઈને ક્યારે થરથરાટમાં પૂરાં થાય છે એની તમારા સિવાય દરેકને ખબર પડી જાય છે! ક્યારેક તો વચ્ચે તમે બ્રેક પણ લઈ લો છો, એટલે નીરવ શાંતિ ફેલાઈ જાય છે, પણ થોડી વાર પછી અચાનક એવો વિસ્ફોટ શરૂ થઈ જાય કે બાજુવાળાની આંખો ઊંઘપીતી થઈ જાય અને સફાળાં જાગી જાય.’

વાઈફની વાત પણ સાચી છે. મારાં નસકોરાંનો જેમણે જેમણે કર્ણ આસ્વાદ માણ્યો છે એ સૌનું એવું કહેવું છે કે, તમારાં (એટલે કે મારાં) નસકોરાંની અવધિ, આખી રાતમાં દોઢ-બે કલાકથી વધારે નથી રહેતી; પણ એ દોઢ-બે કલાકમાં તો કુંભકર્ણની ઊંઘ પણ સફાળી જાગીને ઇન્નભિન્ન થઈ જાય. કુંભકર્ણની બિચારાની એટલી કમનસીબી કે એના સમયમાં - એની સાથે હું હતો નહીં. જો એ સમયે હું હોત તો કુંભકર્ણને ભરનિદ્રામાંથી જગાડવા માટે જે કાન ફાડી નાખે એટલો ભયાનક અને બિહામણો અવાજ કરવા ઢોલ-નગારાં કે દુદુંભિ વગાડવાં પડ્યાં એ વગાડવાં પડ્યાં ન હોત. એ માટે તો મારાં પોલાદી નસકોરાં જ કાફી હતાં. ક્યારેક તો મારાં નસકોરાંનો એક રાઉન્ડ પૂરો થતાં જ કેટલાકનાં મન સતત ફફડતાં રહે કે બીજો રાઉન્ડ આવ્યો કે શું? આજિંતામાં ને ચિંતામાં આખી રાત બિચારાં જાગતાં સૂઈ રહેતાં! મારાં નસકોરાંનો જેને સતત સાક્ષાત્કાર થતો રહ્યો છે એણે, એટલે કે વાઈફે, હંમેશાં મારાં નસકોરાંનાં વખાણ કર્યાં છે, કેમ કે એ સંગીત વિશારદ છે. સંગીતનો જાણકાર જ સંગીતને સમજી શકે ને! એકવાર તો એણે એવુંય કહેલું કે - ‘તમારાં નસકોરાંમાં સંગીતનું એક અનુશાસન છે. લયબદ્ધ આરોહ-અવરોહ જળવાઈ રહે છે. શરૂ શરૂનો ગર્જનાસભર નિનાદ છેવટે લયાત્મક દ્વનિમાં બદલાઈ જાય છે... જાણે કે કોઈ પ્રયંત્ર ઝંઝાવાત પછી શાંતિ ફેલાઈ જાય એમ! સાચું કહું - તમારાં નસકોરાં સાંભળ્યા પછી જ મને ઊંઘ આવે છે કે હાશ, તમે ઊંઘી ગયા, હવે મારે વારંવાર કોફી બનાવવા ઊઠવું નહીં પડે!’

હમણાં મેટ્રિમોનિયલની એક એડ.માં એવું વાંચવા મળ્યું કે, ‘સુખી અને સંસ્કારી પરિવારના એક યુવકને ગ્રેજ્યુએટ અને સંસ્કારી કન્યા જોઈએ છે. યુવકને નસકોરાં બોલાવવાની લત નથી.’ ■

સતીશ કૌશિક ટ્રેજેડી સમજતા માટે કોમેડી કરી શક્તા હતા

જાણીતા અભિનેતા, લેખક - દિગ્દર્શક અને નિર્માતા સતીશ કૌશિકે ૯મી માર્ચ હાર્ટ એટેકના કારણે દુનિયાને અલવિદા કહી છે. તેમનું કૉમિક ટાઇમિંગ લાજવાબ હતું. મિ. ઇન્ડિયાના કેલેન્ડરથી શરૂ કરીને ‘દીવાના મસ્તાના’ના પપ્પુ પેજર સુધીનાં પાત્રો જાણીતાં છે. આવો, તેમની સફર જોઈએ...

૧૯૭૯મું વર્ષ છે. ૯મી ઓગસ્ટ છે. રક્ષાબંધનનો દિવસ છે. બહેન પાસે રાખડી બંધાવીને ભાઈ નક્કી કરે છે કે હવે દિલ્હીમાં મજા નથી. એકિટિંગ કરવી છે. જે થવું હોય તે થાય, પણ મુંબઈ જવું છે. પરિવારના લોકો સમજાવે છે, મનાવવાની કોશિશ કરે છે, પણ ટ્રેનની ટિકિટ આવી ચૂકી છે.

ટ્રેનમાં બેસે છે. વસઈ પુલ આવે છે ત્યારે ભાઈ રાખડી તેમાં નાખે છે અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરે છે કે, બહેનની રક્ષામાં શક્તિ હોય છે. અમને એટલી હિંમત આપજે કે અમે મુંબઈ છોડીને પાછા ન જઈએ... અહીં મોટું કામ કરીએ... તે બહેનોનો ભાઈ એટલે સતીશ કૌશિક.

● ● ●

૯મી માર્ચે લેખક અભિનેતા, લેખક - દિગ્દર્શક અને નિર્માતા એવા સતીશ કૌશિકે દુનિયાને અલવિદા કહી. ઘુળેટી રમ્યા બાદ રાત્રે તેમના હૃદયમાં દુખાવો થયો અને હોસ્પિટલ લઈ જવામાં આવ્યા, જ્યાં તેમણે અંતિમ શ્વાસ લીધા.

લોકો સતીશ કૌશિકના ચહેરાને બરાબર પિછાણે. તેમની કોમેડી ટાઇમિંગ અવ્વલ. ગોવિંદા કહેતા કે, મને કોઈથી જેલસી ન થતી, પણ સાથે સતીશ કૌશિક અને અનુપમ ખેર હોય ત્યારે ધ્યાન રાખવું પડતું. બંને સ્પોન્ટેનિયસ કલાકારો છે. ક્યારે શું કરે તે બબર જ ન પડે. ઘણું શીખ્યો છું બંને પાસેથી. ધ્યાન ન રાખો તો તમને ખાઈ જાય!

એકિટિંગના પાવરહાઉસ સતીશ કૌશિકના પરિવારમાં કોઈને અભિનય કે સાહિત્ય સાથે સંબંધ નહોતો. ત્રણ ભાઈ અને ત્રણ બહેન હતાં. તેમના પિતા સેલ્સમેન હતા. સતીશ કૌશિક કહેતા કે, “છાપું વાચવા સિવાય કોઈ કશું ન વાંચતું! પણ મને ફિલ્મો જોવાનો જબરો શોખ હતો. મહેમુદસાહેબને જોતો અને થતું કે આ હું કરીશ. અટેન્શન મેળવવા માટે નહીં, પણ આ કામ ગમતું. કેમ કે મારા જેવાને તો સ્કૂલમાં પણ અટેન્શન ન મળતું. નાનપણમાં પુસ્તકો વેચીને ફિલ્મો જોવા જતો. એક વખત ફિલ્મ માટે મમ્મીના તકિયાની નીચેથી પાંચની નોટ ચોરી હતી. આખા મહોલ્લામાં લોકો મને ‘હરા પતા’ કહેતા હતા!”

સતીશ કૌશિક અને અનુપમ ખેર વચ્ચે ગાઢ મિત્રતા હતી. ૪૫ વર્ષથી તેઓ સાથે હતા. વર્ષો પહેલાંની વાત છે. સ્ટ્રીટલનુમા દિવસો હતા ત્યારે અનુપમ ખેરે, સતીશ કૌશિક પાસેથી ૬ દિવસમાં પાછા આપવાનું કહીને ૩૦ રૂપિયા ઉધાર લીધા હતા. સતીશ કૌશિક એક જગ્યાએ કહે છે, ‘તેમણે ૬૦ રૂપિયા પાછા આપેલા. ૨૦ તેમની પાસે પડ્યા છે. મેં રહેવા દીધા છે. કેમ કે કહી શકું કે મારા ૨૦ રૂપિયા અનુપમ ખેર પાસે છે!’

સતીશ કૌશિક મુંબઈ આવ્યા તે પહેલાં દિલ્હીમાં પણ નાટકો કરતા. નેશનલ સ્કૂલ ઓફ ડ્રામાના તેઓ વિદ્યાર્થી. જ્યારે મુંબઈ આવ્યા ત્યારે તેમની પાસે કંઈ કામ નહોતું. તેમણે એક વર્ષ સુધી ટેક્સટાઇલ કંપનીમાં કામ કર્યું. સવારથી સાંજ સુધી તેઓ પેટી ઉપાડવાનું, કપડાના બિલ બનાવવાનું, માલનો ટેમ્પો આવે તે જોવાનું અને તેને સ્ટેશન મોકલવાનું કામ રહેતું. આ પતાવીને સાંજે તેઓ પૃથ્વી થિયેટર જતા.

સતીશ કૌશિકે ‘ચક્ર’ નામની ફિલ્મથી અભિનય-કરિયરની શરૂઆત કરી. બૂટપોલિશ કરનારનો તે એકદમ ટ્યૂકડો રોલ હતો. બાદમાં ‘વોહ સાત દિન’ ફિલ્મ કરી. (બે ડાયલોગનો રોલ હતો.) ૧૯૮૭માં આવેલી શેખર કપૂરની ‘મિસ્ટર ઇન્ડિયા’ બાદ સતીશ કૌશિક જાણીતા થયા. તેમનું ‘કેલેન્ડર’નું પાત્ર બાળકો સહિત સૌને ગમ્યું. તેમનું સ્થૂળ શરીર, અવાજનો ટોન, બોલવાની લઘણ - આ બધું લોકોને યાદ રહી જતું. શેખર કપૂર કહેતા કે સતીશ સ્ટેજ પર આવીને ઊભો રહે અને કંઈ કરે નહીં તો પણ ઓડિયન્સ ડગશે નહીં. તેના શ્વાસ સાંભળશે લોકો. તે સ્ટેજ પરથી લોકોને મંત્રમુગ્ધ કરી શકે છે. સિનેમામાં તેનો એવો ઉપયોગ નથી થયો હજુ!

જોકે, સતીશ કૌશિકે ‘મિસ્ટર એન્ડ મિસિસ ખિલાડી’, ‘દીવાના મસ્તાના’, ‘સાજન ચલે સસુરાલ’, ‘ક્યૂ કી મૈં જૂઠ નહીં બોલતા’, ‘હસીના માન જાયેગી’, ‘બડે મિયાં છોટે મિયાં’, સહિતની ફિલ્મોમાં અફલાતૂન અભિનય કર્યો છે.

દિગ્દર્શક તરીકે સતીશ કૌશિક :

સતીશ કૌશિકને લોકો એક્ટર, ખાસ કરીને કોમેડિયન (કોમેડી એક્ટર) તરીકે વધારે ઓળખે છે, પરંતુ તેમની દિગ્દર્શક અને લેખક તરીકે લાંબી સફર રહી છે. કુંદન શાહની ક્લાસિક ફિલ્મ ‘જાને ભી દો ચારો’ના ડાયલોગ્સ સતીશ કૌશિકે લખ્યા હતા. તેઓ તે પહેલાં નાટકોનું પણ દિગ્દર્શન કરતા. સતીશ કૌશિક સમજદાર હતા અને સિનેમેટિક સેન્સ તેમનામાં હતી. તેમનો વિચારવાનો દ્રષ્ટિકોણ અલગ હતો. તેના કારણે તો તેમને પહેલી ફિલ્મ જ મલ્ટિસ્ટારર બિગ બજેટ મળી. જેના લેખક જાવેદ અખ્તર હતા. તે ફિલ્મ એટલે બોની કપૂર નિર્મિત ‘રૂપ કી રાની ચોરોં કા રાજા’! અને આ ફિલ્મ સુપરફ્લોપ સાબિત થયેલી. તેમ છતાં બોની, અનિલ કપૂર પરિવાર સાથેનો સતીશ કૌશિકનો સંબંધ મરતે દમ તક મજબૂત રહ્યો. વાત એમ છે કે, ‘જાને ભી દો ચારો’ અને ‘વો સાત દિન’ સહિતની ‘માસૂમ’, ‘મંડી’, ‘ઉત્સવ’, ‘સાગર’, ‘મહોબ્બત’: આ બધી ફિલ્મોમાં નાના-મોટા રોલ કર્યા બાદ પણ સતીશ કૌશિકને સફળતા નહોતી મળી. એનએસડીમાંથી આવ્યા હોવા છતાંય અને હવે તો તેમને કામ પણ નહોતું મળતું. વો સાત દિનના ફ્લાવર વેન્ડરના પાત્ર માટે બોની કપૂરે તેમને પસંદ કરેલા. બોની અને અનિલ કપૂરે, સતીશને પૃથ્વી થિયેટરમાં નાટક કરતા જોયેલા.

‘વો સાત દિન’ માટે સતીશ કૌશિકને ૨૦૦ રૂપિયા આપવાના નક્કી

થયેલા. તેનું કામ જોઈને ૫૦૦ આપેલા! બાદમાં બોની કપૂર જ ‘મિસ્ટર ઇન્ડિયા’નું નિર્માણ કરી રહ્યા હતા, જેનું દિગ્દર્શન શેખર કપૂર કરતા હતા.

‘મિસ્ટર ઇન્ડિયા’ની શૂટિંગના શરૂઆતના દિવસો હતા. બોની કપૂર સેટ પર જાય છે. તે જુએ છે કે, ડિરેક્ટર આમતેમ ફરી રહ્યા છે અને બીજો કોઈ વ્યક્તિ સ્ટુલ પર બેસીને સૂચન-સલાહ આપી રહ્યો છે! એમને થયું, આ કેવો અસિસ્ટન્ટ છે; ડિરેક્ટર મહેનત કરે છે અને આ સ્ટુલ પર બેસીને સલાહો આપે છે! તેને ફિલ્મમાંથી કાઢી નાખવા માટે બોની કપૂરે તેના પર નજર રાખી. રાહ જોતા હતા કે તે બીજી ભૂલ કરે! પણ બોનીને તેનું કામ ગમવા લાગ્યું. બોની કરતાં વધારે જાવેદ અખ્તરને તેનું કામ ગમેલું. તે સ્ક્રિપ્ટ લેવલે પણ સલીમ-જાવેદની સાથે હતા. તેના ઘનપુટ્સ આપતા હતા. તે વ્યક્તિનું નામ સતીશ કૌશિક.

...અને ‘મિસ્ટર ઇન્ડિયા’ ચાલી! સતીશ કૌશિકનું પાત્ર ખૂબ વખણાયું. પડદા પાછળની તેમની ભૂમિકાની પણ ઇન્ડસ્ટ્રીએ નોંધી. બોની કપૂરે નક્કી કર્યું કે સંજય કપૂરની લોન્ચિંગ ફિલ્મ શેખર કપૂરને આપીશું, પણ અનિલ અને શ્રીદેવીની ફિલ્મ થકી તેઓ નવા ડિરેક્ટરને લોન્ચ કરશે. તે ફિલ્મ એટલે ‘રૂપ કી રાની ચોરોં કા રાજા’.

‘રૂપ કી રાની ચોરોં કા રાજા’ બનતા પાંચ વર્ષ લાગેલા. મોટી ડિઝાસ્ટર સાબિત થઈ તે ફિલ્મ. સતીશ કૌશિક એક જગ્યાએ કહે છે, ‘મારી પહેલી નિષ્ફળતા હતી. હું આત્મહત્યા કરવાનો હતો. ચાલતી ગાડીમાંથી કૂદવાનો હતો. હૈદરાબાદમાં પ્રિમિયર હતું. મારા રૂમમાંથી કૂદવાનો હતો. ફર્સ્ટ ફ્લોર પર મારો રૂમ હતો.’ સતીશ કૌશિક તેમની આગવી શૈલીમાં હસતાં-હસતાં કહે છે, ‘નીચે કૂદવા માટે જોયું તો જમવાનું પડ્યું હતું. મને થયું પડીશ તો રીંગણાના ઓળામાં પડીશ. લોકો કહેશે કે ફિલ્મ ફ્લોપ ગઈ, પણ આનો ખાવાનો શોખ ન ગયો!’

રૂપ કી રાની ચોરોં કા રાજા બાદ સંજય કપૂરની લોન્ચિંગ ફિલ્મ ‘પ્રેમ’ પણ શેખર કપૂર અને મણિરત્નમ નક્કી થયા બાદ છેલ્લે સતીશ કૌશિકના ફાળે આવી. તે ફિલ્મ પણ જાવેદ અખ્તરે લખેલી. ત્યાર પછી સાઉથની રાઇટ્સ લઈ બેઠેલા બોનીની ફિલ્મોના હીરો અનિલ કપૂર રહેતો અને ડિરેક્ટર સતીશ કૌશિક! ‘હમ આપ કે દિલમેં રહેતે હૈ’, ‘હમારા દિલ આપ કે પાસ હૈ’થી કરીને તુષાર કપૂરની લોન્ચિંગ ફિલ્મ ‘મુજે કુછ કહેના હૈ’, સલમાન ખાનની સફળ ફિલ્મ ‘તેરે નામ’, ‘શાદી સે પહેલે’, ‘કર્ઝ’ વગેરે ફિલ્મ સતીશ કૌશિકે ડિરેક્ટ કરી છે. છેલ્લે તેમણે પંકજ ત્રિપાઠી અભિનીત ‘કાગઝ’ ફિલ્મનું દિગ્દર્શન - લેખન કર્યું હતું.

‘હું ભૂખ્યો નથી રહી શકતો’

સતીશ કૌશિકે વિદાય લીધી તેના એક દિવસ પહેલાં હસતાં-હસતાં ફોટો જર્નાલિસ્ટ્સનું અભિવાદન કરતા હતા. તેમનાં પાત્રોની જેમ તેઓ જોલી સ્વભાવ ધરાવતા હતા. તેમની પત્નીનું નામ શશિ છે. દીકરો જન્મ્યો, તેનાં બે વર્ષમાં (૧૯૯૬) જતો રહ્યો. મૃત્યુ પામ્યો. ૨૦૧૨માં સરોગસીથી દીકરી આવી. તેઓ કહેતા કે, લોકો મુંબઈમાં પોતાની સંઘર્ષની વાતો કરે છે, ભૂખ્યા રહે છે, રસ્તા પર સૂએ છે, પણ હું ભૂખ્યો જ નથી રહી શકતો. મારો કોઈકે ને કોઈકે હાથ પકડ્યો છે.

સતીશ કૌશિક ટ્રેજેડી સમજતા હતા, માટે કોમેડી કરી શકતા હતા. તેઓ કહેતા, ‘સૌથી અઘરું કામ કોમેડી છે. ટ્રેજેડી નથી.’ ■

સીધો અને સરળ ઉપાય

દિવસે દિવસે અમેરિકાના વિજ્ઞા મેળવવા મુશ્કેલ જ નહીં, પણ એ મેળવવા માટે વાટ જોવાનો સમય પણ લંબાતો જાય છે. આજે ઇમિગ્રન્ટ કેટેગરી હેઠળ એક અમેરિકન સિટીઝન એની ભારતીય પત્ની યા પતિ યા માતાપિતા માટે ઇમિગ્રન્ટ વિઝાની પિટિશન દાખલ કરે તો એની હેઠળ ઇમિગ્રન્ટ વિઝા, જે પહેલાં આઠ-દસ મહિનાની અંદર જ મળી જતા હતા, એ મળતા હવે દોઢ બે વર્ષ લાગે છે. ઇમિગ્રન્ટ રિલેટિવ કેટેગરી હેઠળ જે ઇમિગ્રન્ટ વિઝા અપાય છે એ તો વાર્ષિક ક્વોટાના કોઈ પણ પ્રકારનાં બંધનોથી સીમિત નથી. આમ છતાં એ હવેથી એટલા વધુ પ્રમાણમાં દાખલ થવા લાગ્યા છે કે એને પ્રોસેસ થઈને એપ્રુવ થતાં જ અને એપ્રુવ થયા બાદ કોન્સ્યુલેટમાં ઇમિગ્રન્ટ વિઝાના ઇન્ટરવ્યૂની તારીખ મેળવવામાં ખૂબ જ વાર લાગે છે. ચાર જુદી જુદી 'ફેમિલી પ્રેફરન્સ કેટેગરી'ઓ હેઠળ ભારતીયો માટે જે અમેરિકામાં રહેતા એમના અમેરિકન સિટીઝન માબાપ યા ભાઈબહેન અને ગ્રીનકાર્ડધારક પતિપત્ની પિટિશનો દાખલ કરે છે 'ને જે પિટિશનો વાર્ષિક ૨,૨૬,૦૦૦ ક્વોટાનાં બંધનોથી સીમિત હોય છે, એની હેઠળ તો ઇમિગ્રન્ટ વિઝા મેળવવા માટે વર્ષોની વાટ જોવાનો સમય આવી ગયો છે.

'એમ્લોયમેન્ટ બેઝ્ડ પ્રેફરન્સ કેટેગરી'ઓ હેઠળ પણ ઇમિગ્રન્ટ વિઝા મેળવવાનું ખૂબ મુશ્કેલ અને લાંબો સમય માગનારું બની ગયું છે. આ માટે સૌપ્રથમ તો લેબર સર્ટિફિકેશન કરાવવાનું રહે છે. જે ખૂબ જ કડાકૂટભર્યું અને ખર્ચાળ છે. ત્યાર બાદ જે પિટિશનો ચાર જુદી જુદી કેટેગરી હેઠળ દાખલ કરવામાં આવે છે એની હેઠળ અપાતા ઇમિગ્રન્ટ વિઝા વાર્ષિક ૧,૪૦,૦૦૦ ક્વોટાનાં બંધનોથી સીમિત હોવાના કારણે એ મેળવવા માટે પણ વર્ષોની વાટ જોવી પડે છે.

'વિઝા લોટરી' તો ભારતીયોએ ભૂલી જ જવી જોઈએ. તેઓ આ લોટરીમાં ભાગ લેવા લાયક નથી ઠરતા. ફક્ત જેમનો જન્મ ભારત બહાર એવા દેશમાં થયો હોય, જે દેશના લોકો વિઝા લોટરીમાં ભાગ લઈ શકે

એમ હોય, એવા જ ભારતીયો જન્મના કારણે વિઝા લોટરીમાં ભાગ લઈ શકે છે. જેમણે એવી વ્યક્તિ જોડે લગ્ન કર્યા હોય જેનો જન્મ એવા દેશમાં થયો હોય જે દેશના લોકો વિઝા લોટરીમાં ભાગ લેવા શક્તિમાન હોય તેઓ લગ્ન સંબંધના આધારે વિઝા લોટરીમાં ભાગ લઈ શકે છે. વિઝા લોટરી હેઠળ અપાતા ઇમિગ્રન્ટ વિઝા મેળવવા માટે જે લાંબી વાટ જોવાની હોય છે એનો સમય પણ આજે થોડો લંબાઈ ગયો છે.

જેઓ 'અસાયલમ' એટલે કે 'રાજકીય આશરો' માંગે છે, 'રેફ્યુજી સ્ટેટસ' ઇચ્છે છે, એમને તો ખૂબ લાંબી વાટ જોવાનો સમય આવી ગયો છે. અમેરિકાની મિલિટરીમાં જોડાતા પણ જે ઇમિગ્રન્ટ વિઝા પ્રાપ્ત થઈ

તમે તમારા પૈસા ક્યાંથી લાવ્યા?
એ વ્હાઈટના છે એ દર્શાવી શકો
એમ હોય તો તમારા માટે ઈબી-૫
પ્રોગ્રામ હેઠળ પ્રાપ્ત થતું ગ્રીનકાર્ડ
એક ઉત્તમ પર્યાય છે

શકે એમાં પણ અનેક અડચણો ઊભી થાય છે અને અમેરિકાની સરકાર એમના દેશમાં રહેતા ગેરકાનૂની લોકોને માફી આપે, એમને સ્ટી જાહેર કરે એવા ઑધાણ જણાતા નથી.

અમેરિકાના નોન-ઇમિગ્રન્ટ શ્રેણીના બી-૧/બી-૨ વિઝા મેળવવા માટે ઇન્ટરવ્યૂની તારીખ પામવા આજે ભારતીયોએ વર્ષ બે વર્ષની વાટ જોવી પડે છે. એફ-૧ વિઝા ઉપર અમેરિકામાં ભણતા સ્ટુડન્ટોને ભણી રહ્યા બાદ જે 'ઓપીટી' પિરિયડમાં કામ કરવાની છૂટ મળે છે એમાં એમને સમયમર્યાદાની અંદર નોકરી મળતી નથી. હમણાં જ બે લાખ જેટલા પરદેશીઓ જેમાં લગભગ ૮૦,૦૦૦ ભારતીયો છે, જેઓ એચ-૧બી વિઝા ઉપર અમેરિકામાં કામ કરતા હતા એમને નોકરીમાંથી પાણીયું આપવામાં આવ્યું છે. આંતર કંપની ટ્રાન્સફરી મેનેજરો, એક્ઝિક્યુટિવો અને પાસ જાણકારીવાળી વ્યક્તિઓના એલ-૧ વિઝાની પિટિશનો આડેપડ નકારવામાં આવે છે. આના

માટે પુષ્કળ ખર્ચો પણ કરવાનો રહે છે. આ મુજબ જ અન્ય પ્રકારના નોન-ઇમિગ્રન્ટ વિઝાઓ જેવા કે આઈ, પી-૩, આર-૧, કે-૧ આ બધા વિઝાઓ મેળવવા પણ ખૂબ મુશ્કેલ અને લાંબો સમય માગતા થઈ ગયા છે.

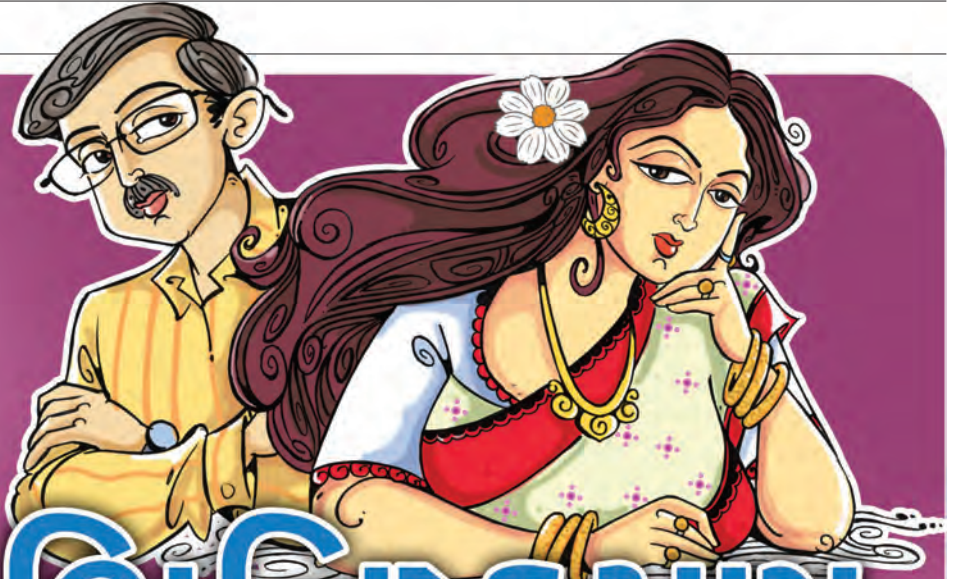
આટલાટલી વિટંબણાઓ ઊભી થઈ હોવા છતાં વિશ્વના લોકોનો અમેરિકા પ્રત્યેનો મોહ ઓછો નથી થયો. દિનબદિન અમેરિકાના દરેક પ્રકારના, ઇમિગ્રન્ટ તેમ જ નોન-ઇમિગ્રન્ટ વિઝા, મેળવવાની અરજીઓમાં વધારો જ થતો જાય છે. આના કારણે વિઝા મળવાની શક્યતા ઘટતી જાય છે અને સમય લંબાતો જાય છે.

અમેરિકાનું ઇમિગ્રેશન ખાતું કામના ભાર સાથે નીચે દબાયેલું છે અને અરજીઓની સંખ્યામાં અધધ વધારો થયો છે. વર્ષ ૧૯૬૫ સુધી ભારતીયોને ગ્રીનકાર્ડ કે અમેરિકન સિટિઝનશિપ અપાતી નહોતી. આ પાબંદી દૂર થતાં ભારતીયોનો અમેરિકા, જે તક અને છતનો દેશ છે, જ્યાં કમાવવાની પુષ્કળ તકો છે, જ્યાં શિક્ષણ ખૂબ જ સારું પ્રાપ્ત થાય છે, એ દેશ પ્રત્યેનો મોહ ખૂબ જ વધી ગયો છે. ભારતીયો હવે ઈંગ્લેન્ડને બદલે અમેરિકા જવાનું પસંદ કરે છે અને આથી જ અમેરિકાએ આ પ્રવાહને ખાળવા જુદા-જુદા કાયદાઓ ઘડ્યા છે, જેના કારણે અમેરિકાના વિઝા મેળવવા ખૂબ જ અઘરા થઈ ગયા છે.

આ બધાનો ઉપાય શું?

એક સીધો અને સરળ ઉપાય છે 'ઈબી-૫ પ્રોગ્રામ'. જો તમારી પાસે અમેરિકાની સરકારે માન્ય કરેલ રિજનલ સેન્ટરમાં આઠથી દસ વર્ષ રોકાણ કરવા માટે આઠ લાખ ડોલરની સગવડ હોય, એ ઉપરાંત એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ફી, એટર્ની ફી, ફાઈલિંગ ફી આ બધા ખર્ચાઓ માટે લાખ સવા લાખ ડોલરનો પ્રબંધ હોય, તમે તમારા પૈસા ક્યાંથી લાવ્યા? એ વ્હાઈટના છે એ દર્શાવી શકો એમ હોય તો તમારા માટે ઈબી-૫ પ્રોગ્રામ હેઠળ પ્રાપ્ત થતું ગ્રીનકાર્ડ એક ઉત્તમ પર્યાય છે.

'ગ્રીનકાર્ડ' વિષે વધુ જાણકારી હવે પછીના 'અભિયાન'માં વિજ્ઞા વિમર્શની કોલમમાં જાણવા મળશે. ■

મહાભિનિષ્ક્રમણ

ઝાકઝમાળ પ્રેમકથાઓની ભીડ વચ્ચે
ગુપચુપ ઊભી રહેતી એક દામ્પત્યકથા

દેવાંગી ભટ્ટ

(જીવરાજપાર્કના એક મહોલ્લામાં રહેતી રમીલા મધ્યમ વયની ગૃહિણી છે. સાંસારિક જવાબદારીઓની વૈતરણી પાર કરીને, સંતાનોને પરણાવી, વિદેશ વળાવીને એ એક સાંજે ‘હાશ’ કહીને બેસી પડે છે. એને થાય છે, ‘દામ્પત્યના ત્રણ દાયકા ઘણું કર્યું, હવે અમે બે માણસ નફિકરા થઈને મજા કરીશું.’ આ નિર્ણયને અમલમાં મૂકવો હોય એમ એ પતિ સાથે ફિલ્મ જોવા જવાનું નક્કી કરે છે. કબાટમાંથી શર્ટ કાઢવા જતાં એક પરબીડિયું સરી પડે છે. ‘હોટલ ગ્રાન્ડ - મિસ્ટર એન્ડ મિસિસ મહેતા’. પચાસે પહોંચવા આવેલા પતિને અફર છે. બીજી સ્ત્રી સાથે પરણવા માગે છે. હવે? હવે? હવે?)

સવારના સાત વાગે એલાર્મના અવાજે શિરીષ મહેતાની આંખ ખૂલી. એ પથારીમાં બેઠા થયા અને સ્થિતિનો તાગ લેવા કાન સરવા કર્યા. ગઈકાલે સાંજે રમીલાને સાચું કહી દીધા પછી આમ જુઓ તો એમના મન પરથી એક ભાર ઊતરી ગયો હતો, છેલ્લા એક વર્ષથી જે કહેવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા એ અંતે કહેવાઈ ગયું હતું, પણ સાથે એમને એય ખબર હતી કે હવે રમખાણ ઊભું થવાનું હતું. રોકકળ, આરોપો, માથાકૂટ અને સંબંધ વિચ્છેદની પીડા પોત પ્રકાશવાની હતી.

પથારીમાં બેઠેલા શિરીષ મહેતાએ વિચાર્યું, ‘ક્યાંક રમીલા ઘર છોડવાની તૈયારી તો નહીં કરતી હોય ને? પોતાનો સામાન તો નહીં ભરવા માંડી હોય ને? કે પછી એણે સગાં-સંબંધીને ફોન કરીને કક્કાટ શરૂ કરી દીધો હશે? કે પછી સંતાનોને...?’

અજંપાના માર્યા એ ઝડપથી ઊભા થયા અને બહાર આવ્યા. હજી બેડરૂમની બહાર પગ મૂક્યો ત્યાં અવાજ સંભળાયો, ‘એ ઊભા રેજો... પોતામાં પગલાં ના પાડતા.’

દીવાનખંડના સોફા ઉપર પલાંઠી વાળીને બેઠેલી રમીલા તુવેરા વીણતી હતી અને કામવાળી પોતું મારતી હતી. વચ્ચે-વચ્ચે બેય કાળા ફિનાઈલની કિંમત વિષે ટિપ્પણી કરતાં હતાં. શિરીષ મહેતા સડક થઈ ગયા. ‘આ શું? આને કાલ રાત્રે જે કહ્યું એ યાદ તો હશે ને? કે પછી મૂરખની હજામને સમજાયું જ નહીં હોય? અત્યારે તુવેરા ફોલવા બેઠી છે આ?’

મહેતાજી સમસમી ગયા. કામવાળીની હાજરીમાં વાત થઈ શકે એમ નહોતી એટલે ગુસ્સો દબાવીને સામે ખુરશી પર બેસી ગયા. રમીલાએ એમની તરફ જોઈને કહ્યું, ‘હા, હવે... આપું છું ચા. પોતું તો સુકાવા દઉં ને?’

કામવાળી ગઈ એ સાથે મહેતાજીએ ઊભા થઈને ઘરનું બારણું બંધ કર્યું. રમીલા રસોડામાં ચા લેવા ગયેલી, એ આવી એ સાથે એમણે કહ્યું, ‘બેસ... વાત કરવી છે.’

રમીલા તુવેરાના ઢગલા પાસે જઈને બેસી ગઈ. મહેતાજીએ કહ્યું, ‘તને કાલે રાત્રે જે વાત થયેલી એ યાદ છે?’

રમીલાએ માથું ધુણાવ્યું. ‘તમને પ્રેમ થયો છે એ વાત ને?’

મહેતાજી થોડીવાર કંઈ બોલ્યા નહીં... પછી કહ્યું, ‘હા... પણ તને એની સિરિયસનેસનો ખ્યાલ આવે છે?’

રમીલાએ તુવેરાના દાણા વાટકામાં નાખતાં કહ્યું, ‘હાસ્તો... ભૂલ છે તમારી, આવું પ્રેમ ને બધું કેવું ભૂંડું લાગે આ ઉંમરે? આડોશ-પાડોશમાં વાતો કરે લોકો. હું ઠપકો આપવાની જ હતી...પણ મારે સવાર-સવારમાં કામ હોય એટલે બપોર પછી આપીશ એમ વિચારેલું. આમેય આજે

મારે ઊંધિયું કરવું છે 'ને અત્યારના પો'રમાં પ્રેમની વાતમાં વખત બગડે એ ના પોસાય.'

મહેતાજીને કપાળ કૂટવાનું મન થયું. એમણે ધૂંધવાઈને સહેજ ઊંચા અવાજે કહ્યું, 'મેં કહ્યું એ તને સમજાયું નથી રમીલા. હું અને સારિકા રિલેશનશિપમાં છીએ. સાથે રહેવા માગીએ છીએ... કાયમ માટે.'

રમીલા તુવેરાનો વાટકો લઈને ઊભી થતી હતી. એણે આંખો પહોળી કરીને કહ્યું, 'અરર.. આ કેવી વાત? છાનામાના નાહીને પરવારો, મારે રસોઈનું મોડું થાય છે.'

એક હાથમાં છોડિયાની ડિશ અને બીજા હાથમાં વીણેલા દાણાનો વાટકો લઈને રમીલા રસોડા બાજુ જવા ગઈ અને એકાએક... ઝપ્પ કરીને શિરીષ મહેતાએ એનું બાવડું ઝાલી લીધું. પારાવાર આશ્ચર્યથી રમીલાએ પતિ તરફ જોયું. મહેતાજીની આંખોમાં ભારોભાર આકોશ હતો, એમણે બાવડું એટલું કસીને પકડ્યું હતું કે રમીલાને દુઃખતું હતું. ત્રીસ વર્ષના લગ્નજીવનમાં ક્યારેય એ બે માણસ વચ્ચે આવી અણધારી હિંસક ક્ષણ આવી નહોતી.

ગુસ્સાથી કંપતા શિરીષ મહેતાએ રમીલાની આંખમાં આંખ નાખીને રાડ પાડી, 'ભૂલ નથી થઈ મારી... સમજો?

છેલ્લાં ઘણાં વર્ષોથી મહેતાજીને ફિલ થતું હતું કે રમીલાને કોઈ વાત સાચી રીતે સમજાવવી ખૂબ અઘરી હતી. એ એટલી બધી સાંસારિક બાઈ હતી કે એને સૂક્ષ્મ જગત સાથે લેવાદેવા જ નહોતી

હું એને પ્રેમ કરું છું અને એની સાથે જીવવાનો છું. આપણે હવે સાથે નહિ રહી શકીએ. આટલાં વર્ષ કોઈ તંતુ વિના ઠાલું-ઠાલું જીવી નાખ્યું... હવે નહીં. તને યાદ છે કે તેં છેલ્લે મારો હાથ ક્યારે પકડેલો? છેલ્લે ક્યારે આપણે એકબીજા સાથે બેસી કામ સિવાયની વાત કરેલી? બસ, સમાજ માટે, દેખાડા માટે જીવ્યે જવાનું? અરે... આજેય જ્યારે તને કહું છું ત્યારે તું કહે છે, 'પાડોશમાં કેવું લાગશે?', પણ તને પોતાને મારામાં કોઈ રસ નથી. તો આ ખોટા સંબંધની ધૂંસરી ઉપાડીને કેમ જીવવાનું?'

પતિના લાલધૂમ ચહેરાને, ધ્રુજતા હોઠને

અને આંખમાં તરી આવેલા પાણીને રમીલા અવાક તાકી રહી. શિરીષ મહેતાએ એનું બાવડું છોડ્યું અને શર્ટની બાંયથી આંખ લૂછી. 'સો વાતની એક વાત. આપણે સહમતીથી છૂટા પડી જવાનું છે. તને કોઈ તકલીફ ન પડે એ જવાબદારી મારી... પણ હવે સાથે નહીં જીવાય. મારે બાકીની જિંદગી એની સાથે કાઢવી છે, જેને ખરેખર મારામાં રસ છે.'

આટલું કહીને મહેતાજી પોતાની રૂમમાં જતા રહ્યા અને ધડ કરતું બારણું બંધ કરી દીધું. બારણું પછાડવાના અવાજથી હચમચી ઊઠેલી રમીલાના હાથમાંથી તુવેરાના દાણાનો વાટકો છૂટી ગયો. ખડિંગ કરતો

આ અઠવાડિયાની

દસ બેસ્ટ સેલર બુક્સ

“અભિયાન”ના વાચકો માટે ખાસ ઓફર

આ ફૂપન બતાવો અને દરેક પુસ્તક ઉપર **૨૦% ડિસ્કાઉન્ટ** મેળવો

બહારગામ વી.પી.પી.થી પુસ્તકો મોકલી આપીશું. • ફોન ઉપર ઓર્ડર સ્વીકાર્ય

ગાંધીવારસાનાં નારીરત્નો	મોસમ ત્રિવેદી	₹ ૪૨૫.૦૦
કોઈ લોટાદે મેરે...	મન્નુ શેખરવલી	₹ ૩૫૦.૦૦
આકાશવાણી સમાચાર આપે છે	કલ્પના પાલખીવાલા	₹ ૨૨૫.૦૦
પત્રકારત્વમા વિશ્વસનીયતા	સૌરભ શાહ	₹ ૬૫.૦૦
સંપાદન-એક કળા	અશોક પટેલ	₹ ૬૦.૦૦
નક્ષત્ર	વિકી ત્રિવેદી	₹ ૩૫૦.૦૦
મૂહૂર્ત	વિકી ત્રિવેદી	₹ ૩૦૦.૦૦
સ્વસ્તીક	વિકી ત્રિવેદી	₹ ૫૨૫.૦૦
વૃષાલી	જિજ્ઞેશ અધ્યાપુરુ	₹ ૪૯૯.૦૦
આપણા જણ	ડૉ. નિમિત્ત ઓગ્રા	₹ ૨૯૯.૦૦

નટરાજ બુક સેન્ટર : ૧૦, નેશનલ ચેમ્પર્સ, સિટીગોલ્ડ મલ્ટીપ્લેક્સ લેન, આશ્રમ રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯ મો. ૦૮૩૪૯૯-૬૧૨૯૯ ફોન નં. ૦૭૯-૨૬૫૮૭૯૩૦

પોકેટ બુક સેન્ટર : અમદાવાદ. ફોન નં. ૦૭૯-૨૫૫૦૮૭૩૨ Email : natraj1963@gmail.com, www.booksforyou.co.in

શિરીષ મહેતાનો અવાજ અડગ હતો. ‘એ શક્ય નથી. સારિકા મારી સાથે શિફ્ટ થવાની છે. એ પહેલાં હું બધી ટેકનિકાલિટી પતાવવા માગું છું. તારું હિત સચવાય એ જોઈશ... પણ આપણો સંબંધ શક્ય નથી..’

વાટકો જમીન પર પછડાયો અને આખા દીવાનખંડમાં દાણા વેરાઈ ગયા. સસરાના વખતની ટિપાઈ નીચે, પતિના પહેલા પગારમાંથી ખરીદેલા મેલખાઉં સોફા નીચે, જૂની સાડીઓમાંથી કરાવેલા પડદા નીચે, બેબીનાં લગ્નમાં લીધેલી પ્લાસ્ટિકની બે ખુરશી નીચે... ઠેર-ઠેર દાણા ફેલાઈ ગયા. રમીલાએ નીચે બેસીને જમીન પર પડેલા દાણા એક પછી એક વાટકામાં ભરવા ચાલુ કર્યું અને એકદમ... એના હૈયામાં ધોધમાર રોણું ફૂટ્યું. આંખમાંથી ટપ-ટપ કરતાં આંસુ વહી ચાલ્યાં.

કધોવણ સાડી પહેરીને ઉભડક બેઠેલી રમીલા ડૂસકે ચડી ગઈ. જાતે જ પોતાની છાતી પર હાથ ફેરવતી એ ભીંતનો ટેકો લઈને બેસી પડી. આખો નંદનવન મહોલ્લો જેને ‘કાઠી બાઈ’ કહેતો એ રમલીએ હથેળી મોઢા પર દાબી પણ રોણું અટક્યું નહીં. કોણ જાણે કેમ પણ વેરાયેલા દાણા તરફ જોતા-જોતા એ ધ્રુસકા ભરતી જ રહી. ‘બધું વેરાઈ ગયું... બધું ઢોળાઈ ગયું...’

આવું જ બનતું હોય છે. કેટલાય ભાવતાલ પછી કોઈ લીલાછમ તુવેરા લઈ આવે, ઊંધિયું બનાવવા શીકામાં સાચવી રાખે, કાળજીથી ફોલે, ઝીણી નજરે બગડેલો ભાગ ‘ને ઈયળ કાઢે, કૂણા દાણા અવેરે’ ને પછી... વાટકો ખડિંગ કરતો પડી જાય. વેરાયેલા દાણાથી મોટી વ્યર્થતા બીજી કઈ હોય છે?

● ● ●

એ બપોરે શિરીષ મહેતાનું ટિકિન લેવા ગયેલો પટાવાળો ખાલી હાથે પાછો આવ્યો અને કહ્યું, ‘બેનની તબિયત ખરાબ છે સાહેબ. રસોઈ નથી બની...’

એ સાંભળ્યું અને મહેતાજીને હાથ થઈ.

‘અંતે રમીલા સમજી કે હવે આ સંબંધ પૂરો..’

વાસ્તવમાં છેલ્લાં ઘણાં વર્ષોથી મહેતાજીને ફિલ થતું હતું કે રમીલાને કોઈ વાત સાચી રીતે સમજાવવી ખૂબ અઘરી હતી. એ એટલી બધી સાંસારિક બાઈ હતી કે એને સૂક્ષ્મ જગત સાથે લેવાદેવા જ નહોતી. બાહ્ય વિશ્વમાં એના તાણાવાણા એટલા તો જડ ઘાલી ચૂક્યા હતા કે આંતરવિશ્વ કઈ બલાનું નામ છે એ એને ખબર જ નહોતી અને કદાચ એટલે જ એમને સારિકા તરફ ખેંચાણ અનુભવાયું હતું. સારિકા એ બધું હતી જે રમીલા નહોતી. પહેલાં આછો પરિચય પાંગરેલો... પછી મેસેજની આપ-લે... પછી કોફી-શોપની મુલાકાતો... અને અંતે હોટેલ રૂમમાં સંપૂર્ણ ઐક્ય. દોઢ વર્ષમાં જે નિકટતા સારિકા સાથે અનુભવાઈ હતી એ રમીલા સાથે ત્રણ દાયકામાં નહોતી પામી શકાઈ.

થોડા સમયથી સારિકા કધ્યાં કરતી હતી, ‘આપણે પરસ્પરને પામ્યા શિરીષ, પણ તારી વાઈફ હજી દંભી લગ્નમાં બંધાયેલી છે. એને પણ સોલમેટ મેળવવાનો હક છે. મુક્ત કરી દે એને..’

છતાં શિરીષ મહેતાની હિંમત નહોતી થઈ. સારિકાની બુદ્ધિગમ્ય વાતનું મૂલ્ય એ સમજતા હતા, પણ સાથે-સાથે પત્નીને પણ જાણતા હતા. તડકે કાથીનો ખાટલો ઢાળી, ગોદડીમાં ટેભા લેતા-લેતા પાડોશણો સાથે વાતો કરતી રમલીને ‘સોલમેટ’ શબ્દ સાથે કોઈ લેવાદેવા જ નહોતી. એ એની જળોજથામાં એટલી તો ખુશ હતી કે એને સમજાવી જ ન શકાય કે એ બંધાયેલી છે. વળી સારિકા અને રમીલા વચ્ચે ફક્ત ચારેક

વર્ષનો વયભેદ હોવા છતાં એ બંનેની જાત માટેની વિભાવના પણ જુદી હતી. તેંતાળીસની સારિકા પોતાને એક સશક્ત, લાલિત્યપૂર્ણ સ્ત્રી તરીકે જોતી હતી... જ્યારે સુડતાળીસની રમીલા પોતાને માતા, સાસુ કે દાદી તરીકે જોતી હતી. જો એને પ્રેમ શોધવાનું કહીએ તો એ વેંત લાંબો જીભડો કાઢી ‘હાય-હાય’ કહીને હસી પડે.

આ જ બધી મૂંઝવણમાં મહિનાઓ નીકળી ગયા, પણ શિરીષ મહેતા પત્નીને ન કહી શક્યા... કદાચ હજી ન કહી શક્યા હોત જો પેલું હોટલનું બિલ રમીલાના હાથે ન ચડી ગયું હોત. એ પકડાયું અને એમને સાચું કહી દેવાની તક મળી ગઈ. ભલે કકળાટ થાય, ભલે લોકો માછલાં ધુએ... પણ હવેનાં વર્ષો સુખી થવું હતું. સારિકા કહેતી એમ ‘જાત સાથે પ્રામાણિક રહીને’ જીવવું હતું.

એમણે બેન્કના પટાવાળાને કહ્યું, ‘બહારથી ગુજરાતી ભાણું મંગાવી લે ને ભાઈ. જમીને કામે લાગુ..’

● ● ●

સાંજે લગભગ સાડા સાતે મહેતાજી ઘેર આવ્યા ત્યારે ઘરમાં અંધારું હતું. એમણે બારણું ખખડાવ્યું અને સહેજવારમાં દીવાનખંડમાં લાઈટ થઈ, બારણું ખૂલ્યું. સામે ઊભેલી રમીલાની આંખો સૂજેલી હતી અને વાળ સવારથી ઓળ્યા વિનાના અસ્તવ્યસ્ત હતા. મહેતાજીનું હૃદય વળ ખાઈ ગયું. પોતાની અબોધ પત્ની માટે એમને દુઃખ થયું. એ બહુ ભણેલી નહોતી, ઊંડી વાતો નહોતી સમજતી.. પણ આટલાં વર્ષનું સહજીવન એકંદરે સરળ રહ્યું હતું. ભલે એમની વચ્ચે મનમેળ ન થયો, પણ છૂટા પડતી વેળા પત્નીને બને એટલી ઓછી દૂભવવી એ જ યોગ્ય હતું.

એમણે અંદર આવીને ઓફિસબેગ ટેબલ પર મૂકી ત્યાં રમીલા અંદરના ઓરડે જતી રહી. મહેતાજીએ રસોડે જઈ પાણી પીધું અને પછી બેડરૂમનું બારણું હળવેથી ધકેલી અંદર ગયા. ડબલબેડ પર એક ખૂણે રમીલા બેઠેલી હતી. એની આંખ નીતરતી હતી. શિરીષ મહેતા પલંગની પાંગત પર આવીને બેઠા અને કહ્યું, ‘આઈ એમ સોરી...’

ડામચિયા બાજુ મોં કરીને બેઠેલી રમીલાએ પતિ ભણી નજર કરી. એનાં

ઝળઝળિયાં ન જીરવાતાં હોય એમ મહેતાજીનો સ્વર આર્દ્ર થયો, ‘મેં બહુ પ્રયત્ન કર્યો રમીલા... પણ...’

એ પોતાની જગ્યાએથી ઊઠીને રમીલાની પાસે જઈને બેઠા. ‘હું જાણું છું કે તને અનેક વિચાર આવતા હશે, પણ કોઈ ભય ન રાખીશ રમીલા. દર મહિને તારા ખાતામાં ત્રીસ હજાર જમા થઈ જશે અને તું ઈચ્છે ત્યાં સુધી આ ઘરમાં રહી શકે છે. કોઈ તને જતાં રહેવા દબાણ નહીં કરે...’

રમીલાની આંખ પલંગની ચાદર પર ગઈ. ઢાલગરવાડ જઈને લઈ આવેલી એ. મીઠાના પાણીમાં પલાળીને પછી વાપરવા કાઢેલી. પેલા ડામચિયાના ગોદડાની ખોળો જાતે સીવેલી, મહેતાજીએ પહેરેલા શર્ટના કોલર જાતે ઘસીને ધોયેલા. શેરીમાં કોઈના ઘેર મેળવણાનું દહીં ખૂટે તો કહેતા, ‘રમીલાસીને ઘેરથી લઈ આવ.’ આ ઘર... એમાં રહેવાની એને છૂટ હતી એમ?

શું બોલવું એ એને ખબર ન પડી. બસ, આંખમાંથી ડળક-ડળક આંસુ સર્યા. શિરીષ મહેતાએ એના હાથ પર હાથ મુકીને કહ્યું, ‘હું બહારથી આપણા બેય માટે જમવાનું લઈને આવું છું. તું થોડી સ્વસ્થ થઈ જા, પછી આપણે શાંત ચિત્તે વાત કરીએ. તને કોઈ અન્યાય નહીં થાય, એની ખાતરી રાખજે.’

એ ઊભા થવા જતા હતા અને રમીલાએ ડૂમાયેલા અવાજે કહ્યું, ‘પણ બધું છે એમનું એમ રાખીએ તો? છોકરાઓ...’ આગળ એનાથી બોલાયું નહીં.

શિરીષ મહેતાનો અવાજ અડગ હતો. ‘એ શક્ય નથી. સારિકા મારી સાથે શિફ્ટ થવાની છે. એ પહેલાં હું બધી ટેકનિકાલિટી પતાવવા માગું છું. તારું હિત સચવાય એ જોઈશ... પણ આપણો સંબંધ શક્ય નથી..’

● ● ●

‘નંદનવન મહોલ્લા’ના મધ્યમવર્ગીય લોકોનાં જીવનનાં સુખ-દુઃખ પણ મહદ્અંશે મધ્યમ હતાં. પગારમાં પાંચ ટકા મોંઘવારી ભથ્થું મળ્યું એ એમનો આનંદ અને બે દિવસ પાણી નથી આવવાનું એ એમનું દુઃખ. કોઈ મહાન ઘટના એમના જીવનમાં બને એવું ભાગ્યે જ બનેલું.

અને એટલે જ જ્યારે મહોલ્લાના લોકોએ જાણ્યું કે શિરીષ મહેતા અને

રમીલાએ છૂટાછેડાની અરજી કરી છે, ત્યારે એમના મોઢા ખુલ્લા ને ખુલ્લા રહી ગયા. આઘાત, કુતૂહલ અને કૂથલીના મિશ્રરસમાં એ તમામ જીવો ડૂબકિયાં ખાવા લાગ્યા. રમીલા એક અઠવાડિયાથી બહાર નીકળી નહોતી, કામવાળી જતી, પણ એનેય સ્પષ્ટ કશી ખબર નહોતી... બસ, એટલું જાણવા મળેલું કે કોર્ટમાં છૂટાછેડાની અરજી કરી છે, પણ જજસાહેબે કીધું કે આઠ મહિના પછી મળશે.

કોલેજમાં ભણતાં પુનુએ ઓટલા પરિષદના બૈરા આગળ જ્ઞાન પ્રદર્શિત કરતાં કહેલું, ‘એને મ્યુચ્યુલ કન્સેન્ટથી ડિવોર્સ અરજી કરી કહેવાય. એમાં કોર્ટ કપલને થોડા મહિના વિચારવાનો સમય આપે. આઠ મહિના પછી જો એ લોકો નક્કી કહે કે છૂટાછેડા લેવા જ છે તો પછી આપી દે..’

ધની ડોશી તારૂકેલાં, ‘પણ લેવા જ શું કામ? આ મજાનો લીલી વાડી જેવો સંસાર મેલીને બાવળ જેમ ઊભા વગડે આથડવા? રમલી બાર નીકળે એટલી વાર સે... ધધડાવી નાખવી સે ઈને. જતી જિંદગીએ આવા ઉધામા કરે તો ગાલાવેલીને બે અડબોથ ઝીંકવી જોયે.’

નવી પેઢીના પુનુએ સહેજ કહેવા પ્રયત્ન કર્યો કે, ‘આ એમની પર્સનલ મેટર કહેવાય. એમાં...’

પણ બીજા નંબરના મકાનવાળા કાંતાભાભીએ એને જ વઢી નાખ્યો, ‘બેસ...બેસ પર્સનલવાળી. ઈ રમલી ઘર ભાંગવા નીકળે તો કેવુંય પડે. પર્સનલ પેહી ગ્યું પૂંસડામાં. આ તો રાહ જોઈએ છીએ કે બેય માણહ ડાહ્યા થઈને એક થઈ જાય. જો નો થ્યા તો ખબર લઈ નાખવાની બેયની.’

‘બેસ...બેસ પર્સનલવાળી. ઈ રમલી ઘર ભાંગવા નીકળે તો કેવુંય પડે. પર્સનલ પેહી ગ્યું પૂંસડામાં. આ તો રાહ જોઈએ છીએ કે બેય માણહ ડાહ્યા થઈને એક થઈ જાય. જો નો થ્યા તો ખબર લઈ નાખવાની બેયની.’

...તો આખો નંદનવન મહોલ્લો રમીલા બહાર નીકળે એની રાહ જોઈ રહ્યો હતો. એકાદ-બે લોકો તો બપોરના સમયે ડોકિયા કરીને જાણી સુધ્યાં ખખડાવી આવેલા... પણ રમીલા ઓરડામાંથી નીકળી નહોતી. વળી મહેતાજી પોતે અમુક દિવસ રજા લઈને ઘેર જ હતા એટલે પાડોશણોને ધસી આવવાનો મોકો નહોતો મળ્યો. એ બધીઓએ પોતાના પતિઓને મહેતાજી સાથે વાત કરવા ઉશ્કેર્યા હતા, પણ પુરુષોને બીજાની વાતમાં માથું મારવામાં એક સહજ સંકોચ નડે છે. ફિકર એમનેય હોય છે, પણ સ્ત્રીઓ જેમ બેધડક ચંચુપાત કરવાની હિંમત એમનામાં નથી હોતી. તો વરોની એ ખામીને કારણે મહિલા-મંડળથી ખાસ કશું થઈ શક્યું નહોતું. એટલે પછી એ લોકો ચાર નંબરના મકાનના બારણા તરફ ટાંપીને બેસી રહ્યા હતા.

અને પછી એક દિવસ...

મહોલ્લાના ટાંપીને બેસવાના કમના બરાબર દસમા દિવસે, મહેતાજીના મકાન આગળ એક ટેક્સી આવીને ઊભી રહી. શેરીમાં છોકરા શોરબકોર કરતાં રમતાં હતાં, કેટલીક સ્ત્રીઓ એક ફેરિયા સાથે ધડીકા લેતી હતી, ઘરોમાં બપોરની ચાની તૈયારી ચાલતી હતી, એવા સમયે...

એવા સમયે... ટેક્સીમાંથી ઊતરીને એક સ્ત્રી મહેતાજીના ઘર આગળ ઊભી રહી. સિલ્કની સાડી, ઊજળો વાન, એક ખભા પર લીધેલા લાંબા વાળ, ગળામાં લટકતું ઓક્સોડાઈઝનું મોટું પેન્ડન્ટ...

એણે રમતાં છોકરાઓને પૂછ્યું, ‘શિરીષનું ઘર આ જ કે?’

સારિકા.. સારિકા કુમાર...

(ક્રમશઃ)

ઓસ્કરમાં ભારતના વિશ્વવિજયથી આગળની વાત

ભારતમાં દક્ષિણ ભારતની ફિલ્મોએ બોલિવૂડના ફિલ્મઉદ્યોગને મરણતોલ ફટકો માર્યો છે. કોરોના સંકટ અને લોકડાઉન પછીના કાળમાં પણ મુંબઈનો ફિલ્મોદ્યોગ હજુ જાણે કળ વળી ન હોય એવી સ્થિતિમાં છે, ત્યારે દક્ષિણની ફિલ્મો સમગ્ર ભારતમાં દિગ્વિજયી બની રહી છે અને હવે ઓસ્કર ફિલ્મ સમારોહમાં પણ દક્ષિણની ફિલ્મે વિશ્વવિજયી સિદ્ધિ મેળવી છે. તેનાથી બોલિવૂડના દિગ્ગજોને કોઈ વિચારમંથન કરવાનું સૂઝે છે કે કેમ તે જોવાનું રહેશે. અપેક્ષા એવી રહે છે કે રાષ્ટ્રીય સ્તરનું વર્ચસ્વ ધરાવનાર મુંબઈના ફિલ્મોદ્યોગમાં સક્રિય લોકો રચનાત્મક સ્તરે કશુંક વિશિષ્ટ અને અદ્ભુત કરવાની ક્ષમતા કેળવવામાં હજુ કેટલો વિલંબ કરશે. બોલિવૂડની દયાજનક હાલતમાં એક કારણ એ પણ છે કે અત્યાર સુધી તેમાં સક્રિય નિર્માતા-નિર્દેશકો વિદેશી ફિલ્મોના આંધળા અનુકરણથી દાયકાઓ સુધી કામ ચલાવતા રહ્યા છે. તેને કારણે સ્વતંત્ર અને મૌલિક રીતે કામ કરવાનો મિજાજ બોલિવૂડમાં ભાગ્યે જ જોવા મળ્યો છે. આજે હવે જ્યારે ઓસ્કર એવોર્ડ સમારોહમાં દક્ષિણની ફિલ્મોએ ભારતના વિજયનો ડંકો વગાડ્યો છે ત્યારે બોલિવૂડ માત્ર પ્રેક્ષક બનીને જોતું રહે એ અપેક્ષિત નથી. વસુદેવ કુટુંબજ્ઞનો મંત્ર આપનાર દેશમાં એવી ફિલ્મોના નિર્માણનો સિલસિલો શરૂ થયો જોઈએ જે સરહદોની પેલે પાર જઈને દુનિયામાં પોતાની આગવી ઓળખ ઊભી કરે. એક જ પ્રકારની પ્રેમકથાઓ અને એક્શન ફિલ્મોથી હવે ચાલવાનું નથી. એસ. એસ. રાજમૌલીની ‘RRR’ ફિલ્મે એક માર્ગ પ્રશસ્ત કર્યો છે. માત્ર અને માત્ર ભારતીય પરિવેશ અને કથાનકવાળી ફિલ્મ માત્ર દેશ અને વિદેશમાં અદળતક કમાણી જ કરી શકે એવું નથી, બલ્કે ઓસ્કર એવોર્ડ પણ લાવી શકે છે. નાટુ-નાટુનો વિજય દુનિયાને ભારતીય સંગીતની તાકાત અને તેના જાદુની પ્રતીતિ કરાવે છે. ભૂતકાળ સાથે નાતો ધરાવનારાઓને કદાચ એવી ફરિયાદ હોઈ શકે કે ભારતીય ફિલ્મોએ આથી પણ અનેક

સારા ગીતોનું સર્જન કર્યું છે, એ વાત સાચી પણ છે, પરંતુ વૈશ્વિકરણના આ દોરમાં કલા અને ફિલ્મોને નવી નજરે જોવાનો દ્રષ્ટિકોણ વિકસિત કરવો પડે તેમ છે. દુનિયાના સમુદાયની નાડને પારખવાની જરૂર ઊભી થઈ છે. રાજમૌલી અને સંગીતકાર એમ. કિરવાણીએ એ કામ કરી બતાવ્યું છે. ફિલ્મો સમગ્ર દેશ અથવા સભ્યતાનું પ્રતિબિંબ બની શકે છે એ વાતને પશ્ચિમના ફિલ્મ નિર્માતાઓએ સિનેમાના પ્રાદુર્ભાવ વખતથી જ સમજી લીધું હતું. હવે સમયનો તકાવો એ છે કે ભારતીય ફિલ્મ નિર્માતાઓ પણ આ હકીકતને સમજે અને એ દિશામાં આગળ વધે. વિદેશી ફિલ્મોનું અનુકરણ અને અનુસર્જન કરવાની વાત દિમાગમાંથી કાઢી નાખીને ભારતીય મૂળના કથાનકો ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે તો ભારતીય કલા સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિમાં આવો અખૂટ ખજાનો પડેલો છે. ફિલ્મોમાં સંમોહન અને શક્તિ ઉત્પન્ન કરવાની ક્ષમતા વિશે મંથન થવું જોઈએ. જે દેશમાં કેટલાક લોકો સિનેમાને પાંચમો વેદ ગણાવવાની વાત કરી શકતા હોય એ દેશના લોકોએ આ વૈદિક ક્ષમતાને વૈશ્વિક સ્તરે પ્રસ્તુત કરવાની દ્રષ્ટિ પણ વિકસિત કરવી જોઈએ.

એકવીસમી સદીના પ્રથમ દાયકાના વર્ષોમાં મુંબઈના ફિલ્મઉદ્યોગમાં કેટલાક અનોખા ફિલ્મ નિર્માતા અને નિર્દેશકો કેટલોક ચમત્કાર બતાવી શક્યા હતા એ સમયમાં હિન્દી ફિલ્મોના કથાનક, સંવાદ અને તેની પ્રસ્તુતિમાં જેટલો બદલાવ જોવા મળ્યો હતો, તેટલો અગાઉ ક્યારેય જોઈ શકાયો નહોતો. એ સમયે બોલિવૂડમાં પહેલીવાર એવું બનવા લાગ્યું હતું કે બે કરોડમાં કોઈ મોટા ફિલ્મ સ્ટાર વિનાની ફિલ્મ પચાસ કરોડના ખર્ચે બનેલી મલ્ટિસ્ટાર ફિલ્મને પડકાર આપી શકતી હતી. ‘ખોસલા કા ઘોસલા’ હોય કે ‘ભેજફાય’ અથવા ‘વેલકમ ટુ સર્જનપુર’ જેવી નાના બજેટની ફિલ્મો લોકોની સંવેદનશીલતાને ઝંકૂત કરતી હતી. ‘તારે જમીં પર’ જેવી ફિલ્મ એ સમયે બની હતી અને હિટ

પણ થઈ હતી. ડાયરેક્શન, સિનેમેટોગ્રાફી, ઓડિયોગ્રાફી, કોસ્ચ્યૂમ ડિઝાઇનિંગ અને કલામાં યથાર્થતાનો ઉપયોગ વધવા લાગ્યો હતો. સાથોસાથ ફિલ્મોનાં કથાનક પાત્રો અને પાત્રોની ભાષા બધું જ બદલાઈ રહ્યું હતું. આ પરિવર્તનનું નેતૃત્વ યુવાન પટકથા અને સંવાદ લેખકોની નવી પેઢી સંભાળતી હતી, જેની લગામ જબદીપ સાહની, પ્રસૂન જોષી, ફરહાન અખ્તર અને અનુરાગ કશ્યપ જેવા કલમના જાદુગરોના હાથમાં હતી. અનેક સફળ ફિલ્મો લખનારા જબદીપ સાહની ખરેખર તો ફિલ્મી બેકગ્રાઉન્ડ ધરાવતા નહોતા અને સાહિત્યની દુનિયામાંથી પણ આવતા નહોતા. આમ છતાં તેમણે પોતાની કલમના માધ્યમથી ભિન્ન પ્રકારના વિષયોને આવરી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ફિલ્મી લેખનમાં નવી હવા અને તાજગીનો અહેસાસ કરાવનાર પ્રસૂન જોષીના પ્રદાનને ભૂલી શકાય નહીં. અલબત્ત, તેઓ ફિલ્મ સેન્સર બોર્ડમાં અધ્યક્ષ બન્યા પછી ફિલ્મોદ્યોગમાં તેમની સક્રિયતા લગભગ નહીંવત્ થઈ ગઈ છે તેનું ફિલ્મોદ્યોગને ઘણું મોટું નુકસાન પણ છે.

ફિલ્મ નિર્માણ એક પ્રકારે ખર્ચાળ કલા છે. સો-સવાસો પાનાંની વાર્તા લખી શકાય, પરંતુ તેને ફિલ્મના પડદે ચરિતાર્થ કરવાનું કામ અઘરું હોય છે, તેને માટે આગવી સૂઝ જરૂરી હોય છે. રાજ કપૂર જેવા કે પછી ગુલઝાર જેવા અથવા સત્યજીત રે કે મૃણાલ સેન જેવા દિગ્દર્શકોની જરૂર પડે છે, જે લોકો રાત્રે નહીં, પણ દિવસે ખુલ્લી આંખે સપનાં જોઈ શકે છે તેઓ જ ફિલ્મી પડદે ચમત્કાર કરી શકે છે. કમનસીબે લગભગ એક દાયકાથી વધુ સમય સુધી ચાલેલી બોલિવૂડની ફિલ્મોમાં આ નવી આબોહવાનો માહોલ ક્યારે વિલુપ્ત થઈ ગયો તેની કોઈને સમજ જ ના પડી અને બોલિવૂડની ફિલ્મો ફરી વખત બીબાંઢાળ બનીને રહી ગઈ. આ વર્ષના ઓસ્કર સમારોહની ઘટનાએ હવે બોલિવૂડને પણ નવેસરથી વિચારવાની તક પૂરી પાડી છે. ઓસ્કર ઘટના બોલિવૂડ માટે નવજાગરણનું કામ કરે એવી અપેક્ષા રહે છે. બોલિવૂડનો વિકલ્પ બનવાને આતુર દક્ષિણની ફિલ્મો એ માટે જાણે પહેલેથી જ સજ્જ હોય એવી સ્થિતિ છે અને દક્ષિણનો ફિલ્મોદ્યોગ તો એ કામ કરશે જ પરંતુ બોલિવૂડ જો કોઈ ચમત્કૃતિ નહીં કરી શકે તો તેના ભવિષ્ય પ્રત્યે પણ બહુ આશાસ્પદ રહી શકાશે નહીં. ■

આશાઓ
સાકાર કરો,
અમારા
અનુભવથી.

www.nadkarniivf.info
www.nimaaya.com
e. hello@nimaaya.com

Making Little Miracles Everyday
Dr. Pooja Nadkarni Singh

21st Century Hospitals & Test Tube Baby Centre

51/b, Dawer Plaza, Nr. Savera Hotel, Station Rd., Surat-395003
e. nadkarnihospital@gmail.com | t. 0261-2490190/6729900

Nimaaya – Women's Centre for Health

An initiative by 21st Century Group of Hospitals

3rd Floor, Jash Bryant, Opp. Old RTO,
Ring Road, Surat-395001 | t. +91-261-6119900/2655190

5th Floor, Madhu's Icon, Nr. Yash Complex,
Gotri Road, Vadodara-390021 | t. +91-265-6839900

15 YEARS OF
MIRACLES

૧૫૦૦૦+ ટેસ્ટ ટ્યુબ
બેબીસ છેલ્લા ૧૫ વર્ષોમાં

હવે વડોદરા માં

Designed by: www.studiokite.in

રવાદ કે રવાર-રવા

મારી ચોઈસ તિરુપતિ,
વર્ષોથી

મારા ફેમિલીમાં સૌની પસંદ અલગ અલગ છે, એટલે વાનગીઓ પણ અલગ અલગ બને. વાત સ્વાદની હોય કે સ્વાસ્થ્યની, મને જોઈતું કૂકિંગ ઓઈલ મળી રહે તિરુપતિ ઓઈલની વિશાળ રેન્જમાંથી, એ પણ સંપૂર્ણ શુદ્ધતા અને ગુણવત્તાના વિશ્વાસ સાથે. એટલે જ તો મારી ચોઈસ છે તિરુપતિ ઓઈલ, વર્ષોથી!